

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Kaj Appel	
Työn nimi – Title “Hyvä lapsi kasvattaa itse itsensä” – Moraalipuhe <i>Lapsi ja nuoriso</i> -lehdessä 1940- ja 1950-luvun kasvatuskäsitysten, ihmiskuvan ja arvojen sekä niiden muutosten kuvaajana	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Pro gradu
Aika – Month and year Huhtikuu 2017	Sivumäärä – Number of pages 84
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan <i>Lapsi ja nuoriso</i> -lehdessä vuosien 1945–1956 välisenä aikana ilmestyneiden kirjoitusten pohjalta toisen maailmansodan jälkeisessä suomalaisessa yhteiskunnassa 1940- ja 1950-luvulla vallinneita kasvatuksellisia arvoja sekä eettisiä tai moraalisiin kytkeytyneitä kasvatuskäsityksiä ja edelleen näiden kytkeytymistä yhteiskunnassa aikakaudella vallinneisiin ihmiskuviin ja mentaliteetteihin. Tämän pohjalta tutkimuksessa koostetaan kasvatuksen tavoitteena oleva positiivinen ideaalityyppi sekä sen negatiivinen vastinpari. Lisäksi tutkielmassa havainnoidaan ja analysoidaan kasvatuskäsityksissä sekä niihin liittyvissä ihmiskuvissa ja arvoissa käsittelyaikana tapahtuneita muutoksia ja liukumia sekä pohditaan niiden kytkeytymistä yleiseen yhteiskunnalliseen murrokseen.</p> <p>Tutkimuksen näkökulma on mentaliteettihistoriallinen. Sen teoreettisina lähtökohtina ovat Foucault’n valtakäsitykset sekä niiden linkittyminen modernin itseään ohjaavan subjektin syntyprosessiin, valtiomuodostuksen ja moraalisaatelyn linkittävät teoretisoinnit sekä suomalaiseen omakuvaan ja sen muokkaamiseen kytkeytyvä teoria.</p> <p>Tutkimus osoittaa, että sodanjälkeiset arvot, kasvatuskäsitykset ja ihmiskuva olivat vielä pitkälti yhteneväiset ennen sotia hegemonisessa asemassa olleen kristillissiveellisen moraalikoodiston kanssa. Tutkimus osoittaa kuitenkin myös, että tämä moraalikoodisto oli 1940- ja 1950-lukujen aikana murtumassa ja antamassa tietä uusille hyvinvointivaltio-ajatteluun pohjautuville arvoille ja ihmiskuvalle.</p>	
Asiasanat – Keywords – moraalit, arvot, kasvatust, mentaliteettihistoria	
Säilytyspaikka – Depository - Jyväskylän yliopiston kirjasto, JYX-julkaisuarkisto.	
Muita tietoja – Additional information -	

”HYVÄ LAPSI KASVATTA ITSE ITSENSÄ”

Moraalipuhe *Lapsi ja nuoriso* -lehdessä 1940- ja 1950-luvun kasvatuskäsitysten, ihmiskuvan ja arvojen sekä niiden muutosten kuvaajana

Kaj Appel

Suomen historian pro gradu -tutkielma
Kevätlukukausi 2017
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto

Sisällysluettelo

1. Johdanto	2
2. Tutkimustehtävä ja tutkimuksen aikarajaus	3
3. Aikaisempi tutkimus	5
4. Teoreettinen viitekehys	10
4.1 Suomalaisen omakuvan projekti	11
4.2 Itsesäätely sivilisoitumisena – moraalitieteellisen rakenteena	12
4.3 Moraalisäätely vallankäyttönä ja osana valtionmuodostusta	15
4.4 Moderni, itseään säätelevä ja normalisoiva subjekti	17
5. Lähdemateriaali ja sen analyysi	21
6. Kasvatettavat ja kasvattajien ihmiskuva	24
6.1 Lapsuuden ja nuoruuden määritelmät	24
6.2 Lapset ja nuoret sodanjälkeisessä Suomessa	25
6.3 Kasvatuskäsitysten murros	29
6.4 Aikalaisten mielikuvat lapsista ja nuorisosta	32
6.5 Hiusmurtumia sukupuolisidonnaisissa ihmiskuvissa ja kasvatustilanteissa	38
7. Moraalipuheen teemat	42
7.1 Perhe: Moraalittomuuden alkuperä ja juuret	43
7.2 Itseään säätelevä kansalainen	50
7.3 Lisääntynyt vapaa-aika: Ajanvietteen ja sen kontrolli	53
7.4 Seksuaalisuuspuhe: Uuden ja vanhan ihmiskuvan yhteyttä	59
7.5 Säästäväisyyden hyve ja kulutuksen kritiikki	67
8. Johtopäätökset	72
8.1 Kriittinen silmäys tutkimukseen	72
8.2 Moraalipuheen positiivinen ja negatiivinen idealityyppi	73
8.3 Moraalipuheen diskursiiviset muutokset	75
Lähdeaineisto	78
Tutkimuskirjallisuus, artikkelit ja opinnäytetyöt	78

1. Johdanto

Erääksi keskeiseksi Suomen sodanjälkeistä yhteiskuntaa määrittäväksi ilmiöksi on nähty moraalien ja ennen kaikkea siitä huolestumisen ja sen säätelyn ulottuvuus. Suomalaisen kulttuuri- ja sosiaalipolitiikan kentällä sodan jälkeisiä vuosia ja etenkin 1950-lukua on kuvattu kontrollin, ohjauksen ja valistuksen aikakaudeksi.¹ Suomen toisen tasavallan ensimmäisestä kolmanneksesta puolestaan on käytetty käsitettä moraalitalouden aikakausi.² Erilaiset moraaliin ja varsinkin sen hölymisen kokemukseen perustuvat kysymykset nousivat aikakaudella vahvasti yhteiskunnallisen keskustelun aihepiireiksi. Tämän on nähty johtuneen yhtäältä sotavuosien poikkeusolosuhteiden aikana laskeneista moraalikäsitteistä ja toisaalta siitä seuranneesta viranomaisten huolesta.³ Toisaalta historioitsijat ja yhteiskuntatieteilijät ovat selittäneet tätä yhteiskunnassa esiintynyttä moraalien ja sen säätelyn ulottuvuutta myös modernisaatiosta johtuneesta muutosprosessista ja sen rajuudesta juuri sodan jälkeisinä vuosina, jolloin Suomi otti viimeisiä suuria harppauksia modernisaatiota kohti.⁴

Lasten ja etenkin nuorison ”pahatapaisuus” ja sen eri ilmenemismuodot oli koettu yhteiskunnallisiksi huolenaiheiksi jo sotaa edeltävänä aikana.⁵ Sodanjälkeisessä Suomessa tämä huoli kuitenkin korostui entisestään, koska maassa oli suurien ikäluokkien syntymisen seurauksena faktisesti paljon lapsia. Lisäksi sotavuosien poikkeusolosuhteissa varttuneista lapsista oli kasvanut nyt uusi sodanjälkeinen nuoriso, joka törmäsi rauhan tultua omiin sosiaalisiin ongelmiinsa. Oli siis luonnollista, että lapsien ja nuorison käyttäytymiseen kiinnitettiin huomiota ja sitä pyrittiin myös kontrolloimaan esimerkiksi kasvatuksen tai yhteiskunnallisten instituutioiden avulla. Lapsista ja nuorista, heidän käytöksestään sekä kasvatuksesta käytiin yhteiskunnassa laajaa julkista keskustelua aikalaisasiantuntijoiden piirissä. Eräänä tämän keskustelun kanavana toimi *Lapsi ja nuoriso* -lehti, jonka kirjoitukset toimivat opinnäytetyöni pääasiallisena lähdemateriaalina. Lehden tekstien avulla pyrin tässä tutkimuksessa kartoittamaan sodanjälkeisen aikakauden eettisiä kasvatuserityksiä ja ihmiskuvaa sekä yhteiskunnassa tuolloin vaikuttaneita arvoperustaan ja moraaliin kytkeytyneitä mentaliteetteja.

¹ Ks. esim. Alasuutari 1996, 185.

² Alasuutari 1996, 105–108.

³ Esim. Tarjamo 2006, 376; Holmila ja Mikkonen 2015 10–114; Karonen 2015, 179–180.

⁴ Esim. Peltonen 2002 tai Alasuutari 1996.

⁵ Vrt. esim. Ojakangas 1998, 254, Kaarninen 2003 tai Julkunen 2014, 63.

1950-luvulle osuu myös hyvinvointiyhteiskunnan rakennusprojektin esivaihe, jolloin tulevan yhteiskuntamallin ideologisia juuria määritettiin ja muovattiin aktiivisesti useiden yhteiskunnallisten toimijoiden piirissä.⁶ Modernisaation murtaessa perinteistä agraarivaltiota, moraalinsäätelyllä on nähty olleen keskeinen rooli valtionmuodostuksessa.⁷ Lapset ja nuoret yhä useammin kohtasivat yhteiskunnalliset instituutiot ja niiden moraalialueita ohjaavan ja säätelevän vaikutuksen perheen, neuvolan, päivähoiton, koulun tai nuorisotyön muodossa. Mutta millaiset olivat uuden hyvinvointivaltion eettiset ja moraaliset arvot ja millaisina tämä arvomaailma tuli välittää kasvatukseen keinoin perheissä, kouluissa tai vapaan nuorisotyön piirissä tuleville hyvinvointiyhteiskunnan kansalaisille?

2. Tutkimustehtävä ja tutkimuksen aikarajaus

Tämän opinnäytetyön yleisenä tavoitteena on tarkastella *Lapsi ja nuoriso* -lehdessä vuosien 1945–1956 välisenä aikana ilmestyneiden kirjoitusten pohjalta toisen maailmansodan jälkeisessä suomalaisessa yhteiskunnassa 1940- ja 1950-luvulla vallinneita kasvatuksellisia arvoja sekä eettisiä tai moraalisiin kytkeytyneitä kasvatuskäsityksiä ja edelleen näiden kytkeytymistä yhteiskunnassa aikakaudella vallinneisiin ihmiskuviin ja mentaliteetteihin. Tämä yleinen tavoite on edelleen jaettu tarkemmin määriteltyihin alatavoitteisiin.

Ensimmäisenä tutkimuksen alatavoitteena on selvittää, millaisia olivat ne käyttäytymismallit ja arvot, jotka lasten ja nuorten parissa aikakaudella työskennelleet ammattilaiset kokivat moraaliltaan lähtökohdiltaan hyväksytyiksi ja joiden pohjalta aikakauden lapset ja nuoret tuli kasvattaa. Tämän lähtökohdan pohjalta tarkoituksena on konstruoida eräänlainen kasvatuksellinen ideaalityyppi – ihanne, jollaista kyseiset asiantuntijat tavoittelivat tai jollaiseksi nuori kansalainen tuli kodin, koulun, erilaisten kansalaisyhteiskunnan järjestöjen ja yhteisöjen avulla heidän mielestään kasvattaa. Toisin sanoen tehtävänä on kartoittaa, millaisina lasten ja nuorison kasvattamisen ideaalit ilmenevät lähdemateriaalini kirjoittajien teksteissä. Samalla esiin nousevat myös ne negatiiviset piirteet, joita toisen tasavallan kansalaisella ei haluttu ilmenevän. Pohjaoletuksena tässä tehtävässä on tutkimuksen teoreettista viitekehystä käsittelevässä luvussa 4 kuvailemani tavoite modernista, yksilöllisestä ja itseään ohjaavasta kansalaisesta sekä tämän kasvattamisesta.

⁶ Ks. lisää esim. Uljas 2012.

⁷ Corrigan & Sayer 1985. Moraalisäätelyn ja valtionmuodostuksen suhdetta käsitelen tarkemmin luvussa 4.3.

Toisena tutkimuksen alatavoitteena on pyrkiä havainnoimaan ja analysoimaan edellä kuvatuissa kasvatuskäsityksissä sekä niihin liittyvissä ihmiskuvissa ja arvoissa mahdollisesti käsitteilyaikana tapahtuneita muutoksia ja liukumia sekä pohtia niiden kytkeytymistä yleiseen yhteiskunnalliseen murrokseen, jossa Suomi kehittyi agraariyhteiskunnasta moderniksi asiantuntija- ja hyvinvointiyhteiskunnaksi. Samalla esiin nousee myös kasvattajien aatemaailman pidempi jatkumo, joka puolestaan kuvastaa yleisemmin Suomen toisen tasavallan alkuvuosien aikana yhteiskunnassa vallinneita mentaliteetteja.

Haluan kuitenkin vielä korostaa sitä seikkaa, että tarkastelun kohteena tässä tutkimuksessa ei ole se, millaisia lapset ja nuoret olivat toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa tai millaista oli todellisuus perheissä, joissa he kasvoivat aikuisiksi. Tarkoituksena on sitä vastoin tutkia, millaisena *Lapsi ja nuoriso* -lehden kirjoittajat ja laajemmin aikakauden lasten ja nuorten parissa toimivat asiantuntijat näkivät ja kokivat sen henkisen, moraalisen ja kasvatuksellisen ilmapiirin, jossa sodanjälkeinen nuorisosukupolvi ja suuret ikäluokat kasvoivat ja kasvatettiin ja jossa he aikuistuiivat lopulta täysivaltaisiksi kansalaisiksi. Tarkastelun kohteena ovat aikuiset ja ennen kaikkea kasvatuksen kentällä työskennelleet ja operoineet aikuiset, heidän puheensa, ajatuksensa, arvomaailmansa, maailmankuvansa, ihmiskuvansa, moraal- ja kasvatuskäsityksensä sekä näiden pohjalta rakentuvat toiveensa.

Opinnäytetyöni aikarajaus alkaa vuoden 1945 alusta, jolloin *Lapsi ja nuoriso* -lehteä ryhdyttiin taas sodan aikaisen katkoksen jälkeen julkaisemaan, päättyen vuoden 1956 loppuun ja kattaen täten noin kymmenen vuoden jakson. Se on kudottu aikakauden keskeisten yhteiskunnallisten tapahtumien ympärille ja ankkuroitu niihin: vuonna 1945 Suomi irtautui lopullisesti sodasta Lapin sodan päätyttyä. Alkoi sodasta selviytymisen ja jälleenrakentamisen sekä poliittisen, taloudellisen ja sosiaalisen epävarmuuden värittävä sisäinen kriisin kausi. Vuoden 1952 sotakorvausten loppuun maksaminen sekä Helsingissä järjestetyt olympialaiset voidaan nähdä jonkinlaisena henkisen ”arkeen paluun” virstanpylväinä. Vuoteen 1956 mennessä voitaneen katsoa Suomen olleen palanneen täydellisesti rauhan aikaan.

Tutkimuksessa käsiteltävään ajanjaksoon osuu myös suomalaisen yhteiskunnan modernisaatioprosessin vahva murroskausi, jonka aikana teollistuminen, kaupungistuminen ja taloudellinen kasvu kiihdyttivät suomalaisen yhteiskunnan murrosta vanhasta agraarivaltiosta moderniksi teollisuusvaltioksi. Samalla sotaa edeltävän aikakauden valkoisen Suomen vahvaan nationalistiseen ajattelumalliin perustuva yhteiskunnallinen eetos oli muuttumassa uudessa poliittisessa, sosiaalisessa ja aatteellisessa ilmapiirissä vanhanaikaiseksi. Aikakauden ajattelussa ja siihen kytkeytyvässä moraalikoodistossa on täten havaittavissa myös orastavia merkkejä myöhemmin 1960-luvulla maahan rakennetusta hyvinvointi- ja asiantuntijayhteiskunnasta.

Käsiteltävän aikakauden ollessa yli kymmenen vuotta on työssä käytetty aikarajaus mielestäni kyllin pitkä, jotta voidaan havainnoida niitä mahdollisia muutoksia, joita yhteiskunnallisten olojen rauhoittuminen ja vakiintuminen sekä toisaalta etenevä yhteiskunnallinen ja sosiaalinen murros *Lapsi ja nuoriso* -lehden tekstien moraalipuheessa ja sen sisältämissä kasvatusihanteissa, ihmiskuvissa ja arvoissa aiheuttivat.

3. Aikaisempi tutkimus

Suomen sodanjälkeisen ajan moraalialia ja sen säätelyn kenttää tarkasteltavan historiantutkimuksen piirissä voidaan erottaa kaksi osittain eri lähtökohdista nousevaa narratiivua. Näistä ensimmäinen, varhaisempi narratiivi, jota myös oma opinnäytetyöni valtaosin edustaa, näkee sodanjälkeisen moraalikysymyksiin suuntautuneen huomion olleen osa pidempää, jo vuosisadan alkupuolella alkanutta jatkumoa, jonka keskeisenä elementtinä oli sivistyneistön hegemonisen aseman vakiinnuttaminen suomalaisessa kansallisvaltiossa. Tässä narratiivissa yhteiskunnan eettiset ja moraaliset kysymykset ovat vallankäytön muoto, jolla rakennetaan ja uusinnetaan kulttuurin hegemonisia ilmenemismuotoja.

Kyseistä näkökulmaa edustaa esimerkiksi Pertti Alasuutari, joka on Suomen toista tasa-valtaa käsittelevässä teoksessaan pyrkinyt kattavaan yleisesitykseen niistä kulttuuris-yhteiskunnallisista muutoksista ja siirtymistä, jotka määrittivät Suomen kehitystä sodan loppumisesta Euroopan unioniin liittymiseen saakka.⁸ Eräänä tällaisena linjana Alasuutari näkee valistuksen ja kontrollin ulottuvuuden, jota hän tarkastelee erityisesti alkoholi- ja kulttuuripolitiikan kautta. Alasuutari käsittelee aihetta valtion ja sen toimien sekä sivistyneistön hegemoniatavoitteen näkökulmasta. Hän näkee valtion tietoisien kansan sivistämiseen tähtäävän politiikan foucaultlaisittain biopolitiikkana, jolla pyritään vaikuttamaan väestöön, ruumiisiin, toimijan asemiin ja identiteetteihin.⁹ Samalla hän näkee kansansivistysperinteen osana suomalaisen kansallisvaltion kulttuurista järjestelmää ja voimakkaana suomalaisen kansankuvan muokkaajana.¹⁰

Sivistyneistön hegemonian vahvistamisen narratiivua ja sen moraaliin liittyvää ulottuvuutta on usein tarkasteltu suomalaisen alkoholikulttuurin ilmenemismuotojen kautta. Esimerkiksi Matti Peltonen on tutkinut 1940-luvun lopun ja 1950-luvun valistuksen ja kontrollin ilmapiiriä suomalaisten alkoholikäyttäjytymisen ja siihen puuttumisen näkökulmasta. Vuonna

⁸ Alasuutari 1996, 11.

⁹ Alasuutari 1996, 185–187 ja 216.

¹⁰ Alasuutari 1996, 228.

2002 ilmestyneessä teoksessaan hän nostaa tarkastelun keskiöön sosiaalipoliitikko Pekka Kuusen ideoiman, Alkoholiliikkeen tukeman ja raittiusaatetta jopa propagandistiseen sävyyn levittäneen kansalaisjärjestön Suomen kansan ryhtiliikkeen. Peltonen analysoi ryhtiliikkeen suomalaisten alkoholinkäyttäjätymisen siistimiseksi organisoimia tapakasvatusprojekteja ja alkoholipolitiikkaa 1950-luvulla. Ryhtiliike julkaisi mm. erityisen käytösoppaan ohjeistamaan suomalaisia sivistyneeseen käytökseen vuoden 1952 Helsingin olympiaisännyden alla. Peltosen mukaan liikkeen näkökulma tapakasvatukseen on hyvin mieskeskeinen. Hän katsoo ryhtiliikkeen valistuskampanjoinnin luoneen Suomeen uudenlaisia (mies)ihanteita, joiden pohjana oli siirtyminen pois metsäläisestä sivistymättömyydestä kohti eurooppalaista sivistyneisyyttä. Miesihanteena oli eräänlainen kansanmies-gentleman, jossa suomalainen talonpoikainen miesihanne kohtasi sivistyneistön eurooppalaisen miesihanteen.¹¹ Ryhtiliike ja sen toiminta välittävät mielenkiintoisen mikrohistoriallisen esimerkin sodanjälkeisen Suomen kansalaisvalituksesta ja kontrolli-ilmapiiristä sekä toisaalta myös niiden kytkennöistä jo vuosisadan alkupuolella tapahtuneeseen kansankuvan murrokseen, johon palaan myöhemmin teoreettisen viitekehäkseni yhteydessä.

Osassa viimeaikaista tutkimusta näkökulmaa sodanjälkeisen yhteiskunnan moraaliseen ulottuvuuteen on vaihdettu. On siirrytty osittain pois aikaisemmasta modernisaatioprosessia ja sivistyneistön hegemoniaprojektia korostavasta näkökulmasta ja ryhdytty tarkastelemaan ilmiötä ennemminkin sodasta selviytymisen strategioiden näkökulmasta. Esimerkiksi Antero Holmila ja Simo Mikkonen käsittelevät teoksessaan *Suomi sodan jälkeen – Pelon, katkeruuden ja toivon vuodet 1944-1949* tätä sodanjälkeisten vuosien moraalista ulottuvuutta henkisen rauhankriisin käsitteen¹² kautta. Henkiseksi rauhankriisiksi he kutsuvat sitä aikalaisten lamaanusta, pessimististä suhtautumista tulevaisuuteen, väsymystä, epätoivoa ja pelkoa, joka vallitsi maassa välittömästi sodan jälkeen.¹³ Myös Henrik Meinander kuvaa Suomen tunnemaaisemaan ilmaantuneen sodan päätyttyä vastaavan kaltaista vaisuutta, epävarmuutta ja pelkoa, jota voitaneen kutsua henkiseksi rauhankriisiksi.¹⁴ Osaksi tätä kriisiä Holmila ja Mikkonen katsovat kuuluvan myös ilmiön, jota he kutsuvat moraaliseksi paniikiksi. Se ilmeni heidän mukaan mm. aikalaisten huolena ja yleisenä keskusteluna avioeroista, sukupuolitaudeista, rikollisuudesta

¹¹ Peltonen 2002.

¹² Ks. lisää rauhankriisin käsitteestä esim. Karonen 2006, 19–20.

¹³ Holmila & Mikkonen 2015, 109–110.

¹⁴ Meinander 2009, 274.

sekä aborteista.¹⁵ Moraalinen paniikki kosketti myös valtiovaltaa, joka välittömästi sodan päätyttyä kiinnitti erityistä huomiota niin alkoholikäyttäjyymiseen, rikollisuuteen kuin ”yleiseen siveelliseen höltymiseenkin”.¹⁶ Raju rikollisuuden kasvu onkin faktuaalisesti nähtävissä tilastoissa sotaa seuranneina vuosina. Sotaa edeltävälle tasolle rikostilastot palasivat vasta vuosina 1946–1947. Ville Kivimäki näkee rikollisuuden kasvun sotavuosien jälkeisenä irtiottona, josta palattiin vähitellen itsekurin kulttuuriin.¹⁷ Moraalisen paniikin narratiivissa moraalipuhe on nähty ennemminkin reaktiivisena keskusteluna, joka syntyi sota-ajan ja rauhaan paluun aiheuttamien sosiaalisten ongelmien vaikutuksesta.

Pääasiassa rauhankriisistä johtuvan moraalisen paniikin ilmiöön mutta myös osittain valistuksen ja kontrollin ulottuvuuteen kytkeytyy Kerttu Tarjamon analyysi sodanjälkeisestä rikollisuutta käsitelleestä viranomaiskeskustelusta. Tarjamo keskittyy artikkelissaan erityisesti aikalaisten huoleen nuorisorikollisuudesta. Hänen mukaansa aikalaisammattilaiset ja viranomaiset näkivät rikollisuuden kasvun heti sodan jälkeen olleen ymmärrettävää, koska sodan aiheuttamat taloudelliset olosuhteet olivat aiheuttaneet moraalilaskun. Vasta muutama vuosi sodan jälkeen rikollisuus alettiin nähdä todellisena ongelmana ja siihen ryhdyttiin reagoimaan valistuksen keinoin. Huolestuttavimpana ilmiönä koettiin nuorisorikollisuuden kasvaminen, jota pidettiin nuorison pahatapaisuuden hälyttävimpänä ilmiönä. Syntyi nuoriso-kysymys. Tätä ilmiötä pyrittiin ehkäisemään erilaisilla valistuskampanjoilla sekä resurssien kohdistamisella nuorisotyöhön. Tarjamo näkee viranomaisten huolen rikollisuuden ja etenkin nuorisorikollisuuden kasvusta ja sitä seuranneet valistuskampanjat moraalisen jälleenrakennuksena.¹⁸ Tarjamon artikkelissa on lukuisia yhteneväisiä huomioita ja piirteitä oman opinnäytetyöni kysymyksenasettelun, tarkastelutavan ja jopa tulosten suhteen. Hänen artikkelinsa kuitenkin keskittyy pääsääntöisesti nuorisorikollisuuteen, vaikkakin siinä luodetaan myös aikakauden yleisiä moraalikäsitteitä ja ammattilaisten valistustoimenpiteitä moraalisten kysymysten kohentamiseksi. Näkökulma on kuitenkin jokseenkin reaktiivisuutta korostava ja siinä mielessä Tarjamon artikkeli edustaa pääsääntöisesti henkisen rauhankriisin narratiivia.

Suomalaisen kasvatuksen historiaa on 1990- ja 2000-luvun aikana tutkittu runsaasti. Esimerkiksi Mika Ojakangas on vuonna 1997 ilmestyneessä tutkimuksessaan *Lapsuus ja auktori-*

¹⁵ Holmila & Mikkonen 2015, 114.

¹⁶ Karonen 2015, 179–180.

¹⁷ Kivimäki 2015, 294–297.

¹⁸ Tarjamo 2006, 360–362 ja 372–373.

teetti tarkastellut pedagogiikan, auktoriteetin ja vallan suhdetta suomalaisessa kasvatustieteessä 1800-luvulta 1950-luvulle. Hänen näkökulmansa kysymykseen perustuu Foucault'n valta-analytiikkaan. Ojakankaan tutkimus liikkuu vahvasti ideologioiden tasolla ja ajallinen ja paikallinen konteksti jäävät tällöin siinä osittain sivurooliin.¹⁹ Leevi Launonen on puolestaan tutkinut väitöskirjassaan kasvatuksen ja etiikan suhdetta suomalaisessa pedagogiikassa. Launonen tarkastelee eettistä kasvatustietoa ja sen muutoksia pedagogisissa teksteissä Suomessa 1800-luvun lopulta 1990-luvulle. Hänen lähteinään ovat opetussuunnitelmat sekä aikakauden keskeisten suomalaisten kasvatustieteilijöiden tekstit.²⁰ Kolmas opinnäytetyöni kannalta merkittävä kasvatuksen historiaa Suomessa tarkasteleva tutkimus on Saara Tuomaalan väitöskirja *Työtätekevästä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi – Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939*, jossa hän on tarkastellut koulutuskäsityksen muutosta itsenäisyyden ajan alkuvuosikymmenien oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaamisen kautta.²¹ Kaksi jälkimmäistä tutkimusta lähestyy aihepiiriä erityisesti yhteiskunnallisten instituutioiden ja ennen kaikkea koulun näkökulman kautta, vaikka etenkin Tuomaala tarkastelee kysymystä myös laajemmin koko yhteiskunnallisessa kontekstissa. Viimeaikaisen kasvatustieteen tutkimuksen keskeisimmät tulokset on koottu kolmiosaiseen *Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historia* -teokseen, jonka kahdessa viimeisessä osassa julkaistut artikkelit ovat olleet opinnäytetyöni kannalta keskeisiä.²²

Kasvatuksen historian ohella ja monelta osin siihen kytkeytyen on myös lapsuuden ja nuoruuden historiaa tutkittu 2000-luvulla runsaasti. Kunnia viimeaikaiselle historian tutkimuksen kiinnostuksen heräämiselle kyseistä aihepiiriä kohtaan on nähty kuuluvan Philippe Ariès'n kritiikkiä herättäneelle tutkimustyölle.²³ Ariès esittää teoksessaan *Centuries of Childhood*, että keskiaikaisessa yhteiskunnassa ei esiintynyt varsinaista lapsuuden käsitettä. Hänen mukaansa välittömästi, kun lapsi ei enää ollut jatkuvassa riippuvuussuhteessa äitiinsä tai imettäjäänsä, siirtyi tämä osaksi aikuisten yhteiskuntaa. Lasta joka oli liian hauras olemaan osa aikuisten yhteiskuntaa ei ollut olemassa, tai pikemminkin häntä ei laskettu yhteisön jäseneksi.²⁴ Tätä Ariès'n käsitystä onkin kritisoitu vahvasti muiden tutkijoiden toimesta ja se onkin osoitettu

¹⁹ Ojakangas 1998.

²⁰ Launonen 2000.

²¹ Tuomaala 2004.

²² Opinnäytetyössäni olen viitannut teoksen seuraaviin artikkeleihin: Koski 2011; Tähtinen 2011; Ahonen 2012.

²³ Heywood 2001, 15.

²⁴ Ariès 1960, 128.

monin osin virheelliseksi. Ariès'n merkitys lapsuuden historian tutkimukselle on kuitenkin ollut siinä, että hänen työnsä on ohjannut tutkijoita tarkastelemaan ja analysoimaan muuttuvia lapsuuskäsityksiä eri kulttuureissa ja eri aikoina.²⁵

Suomessa lapsuuden ja nuoruuden historiaa on tarkasteltu etenkin nuorisotutkimusverkoston tutkijoiden toimesta. Esimerkiksi Elina Pekkarinen on tutkimuksessaan tarkastellut Helsingissä kasvaneiden, rikoksiin syyllistyneiden, sosiaaliviranomaisten kanssa tekemisiin joutuneiden ja huostaanotettujen helsinkiläispoikien asemaa ja yhteisön suhtautumistapoja heihin 1930-luvulta nykypäivään asti. Tutkimus on kirjoitettu erityisesti lastensuojeluprosessien muutoksen näkökulmasta, mutta se luotaa myös vahvasti ongelmalasten kokemuksia ja kokemista 1900-luvun jälkipuoliskon Helsingissä.²⁶ Muista nuorisotutkimusverkoston tutkimuksista ovat opinnäytetyöni kannalta keskeisimpiä olleet esimerkiksi Vesa Puuronen artikkeli vuodelta 2003 sekä Antti Häkkisen ja Riikka Taavetin artikkelit vuodelta 2014. Puuronen tarkastelee artikkelissaan suomalaisten nuorten alakulttuureita 1900-luvun jälkipuoliskolla. Näistä oman tutkimukseni kannalta keskeinen on 1950-luvun kaupunkilaispoikien sakkikulttuuri.²⁷ Häkkinen ja Taavetti tarkastelevat omia tutkimuskohteitaan sukupolvinäkökulman kautta käyttäen apunaan 1900-luvulla syntyneille suunnatun kirjoituskilpailun avulla nuoruuskokemuksista kerättyä muistitietoaineistoa. Edellinen tarkastelee tämän aineiston pohjalta lasten ja nuorten ensikokemuksia kohtaamisistaan yhteiskunnallisten instituutioiden kanssa.²⁸ Jälkimmäinen tarkastelee puolestaan 1900-luvulla syntyneiden eri sukupolvien nuorten kokemuksia seksuaalisuudesta.²⁹

Muistitietoaineiston hyödyntäminen onkin ollut kohtuullisen yleistä 2000-luvulla, paitsi lapsuuden ja nuoruuden historiaa, myös elämäntulkua tai historiallisia mentaliteetteja tarkastelevan historian tutkimuksen yhteydessä. Esimerkiksi Heli Valtonen on kartoittanut väitöskirjassaan 1900-luvun alkupuolella syntyneiden toimihenkilötaustaisten naisten minäkuvia, arvoja ja mentaliteetteja heidän kirjoittamansa omaelämäkerrallisen aineiston pohjalta. Opinnäytetyöni kannalta Valtosen tutkimus on keskeisessä asemassa, koska siinä valotetaan kohtalaisen kokonaisvaltaisesti 1900-luvun alku- ja keskivaiheen ihmiskuvaa ja arvoja.³⁰ Täten Valtosen väitöskirjan tulokset ovat toimineet tärkeinä vertailevina rakennuspalikoina muodostaessani historiallista kontekstia useille tässä opinnäytetyössä käsittelemilleni teemoille.

²⁵ Heywood 2001, 12–15.

²⁶ Pekkarinen 2010.

²⁷ Puuronen 2003.

²⁸ Häkkinen 2014.

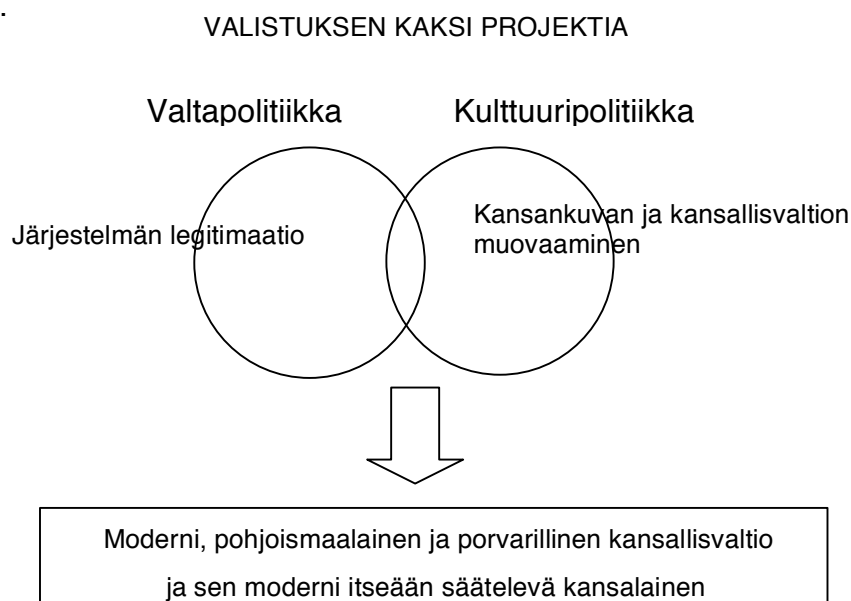
²⁹ Taavetti 2014.

³⁰ Valtonen 2004.

4. Teorettinen viitekehys

Teorettinen viitekehyseni rakentuu sen käsityksen ympärille, että moraalisaätelyllä sekä sen työkaluina toimivilla kasvatuksella, valistuksella ja tapakasvatuksella on suomalaisessa maailmansotien jälkeisessä kontekstissa havaittavissa kaksi erillistä mutta silti osittain päällekkäistä projektia.³¹ Ensinnäkin suomalaisen kansankuvan ja kansallisvaltion luomisprosessiin sitoutunut, selkeästi kulttuuripoliittinen projekti, sekä toiseksi olemassa olevan porvarillisen yhteiskuntajärjestyksen legitimoimisen projekti. Ensimmäinen liittyy selkeästi pitempään kansan kuvan muotoutumisen prosessiin ja jälkimmäinen sodan jälkeiseen epävarmaan yhteiskunnalliseen tilanteeseen, jossa uhkana oli ajautuminen kansandemokratiaksi. Molempiin projekteihin kietoutuu myös kiinteästi suomalaisen yhteiskunnan modernisoitumisen vaihe, jossa maatalousvaltaisesta agraariyhteiskunnasta siirryttiin teolliseen moderniin yhteiskuntaan. Molemmat liittyvät hypoteettisen oletukseni mukaan keskeisesti modernin suomalaisen kansallisvaltion ja modernin kansalaisen (subjektin) syntyprosessiin. Näitä kahta rinnakkaista prosessia kuvaa kuviossa 1 esittämäni hypoteettinen malli.

Kuvio 1.

Seuraavissa alaluvuissa pyrin tarkentamaan yksityiskohtaisemmin kuviossa 1 esittämäni hypoteesin rakentumista. Tarkastelen aluksi moraalisaätelyä, valistusta ja tapakasvatusta kansankuvateorioiden ja etenkin suomalaista omakuvaa käsittelevän teorian valossa. Seuraavaksi

³¹ Ks. Kuvio 1.

luon katsauksen sivilisoitumisen sekä moraalien yhteiskunnallista ulottuvuutta käsitteleviin teorioihin, jonka jälkeen siirryn analysoimaan tarkemmin moraalisaatteen käsitettä sekä sen ja vallankäytön välistä suhdetta. Lopuksi pyrin arvioimaan moraalisaatteen merkitystä modernin, itseään säätelevän ihmisen syntyprosessiin Foucault'n valta-analytiikan pohjalta. Vaikka olen käsittelyn selkeyttämiseksi erottanut nämä teoriakentät toisistaan, painotan sitä, että ne kulkevat koko ajan toisiinsa limittyneinä ja ovat jatkuvassa vuorovaikutussuhteessa toisiinsa nähden.

4.1 Suomalaisen omakuvan projekti

Matti Peltonen on määritellyt kansalliset omakuvat kansallisten stereotyyppien alaryhmäksi ja erottaa ne ajallisen kestoensa perusteella identiteeteistä ja mentaliteeteista. Hän määrittelee omakuvat jonnekin lyhytkestoisten identiteettien ja pitkäkestoisten mentaliteettien välimaastoon. Peltonen mukaan kansalliset stereotyypit ovat kulttuurin ylläpitämiä ja välittämiä tekstejä tai diskursseja sekä pitkäaikaisia kasvatuksen ja joukkotiedotuksen ylläpitämiä kulttuurisia kuvia. Suomalaisille omakuville on ollut ominaista oman kansallisuuden vähättely, äärimmillään jopa halveksunta.³² Suomalaiset omakuvat voidaan laskea eräänlaisiksi kulttuurisiksi myyteiksi. Juhani Myllyn mukaan kulttuuriset myytit kuuluvat ideaalikuviin luokkaan ja nämä edelleen taas kulttuurin käyttämiin kielen symboleihin. Ne muodostavat ideaalikuviin ja stereotyyppiä ja aikalaisten silmissä niillä on suuri yhteisöhistoriallinen merkitys. Myytissä on Myllyn mukaan aina jotain totta ja samalla jotain keksittyä. Myytti on kollektiivinen puolivalhe, joka pohjautuu ideologiapiiriin arvomaailmaan tai/ja yhteisön vallankäyttöön.³³

Vuosisadan alusta lähtien, aina nykypäiviin asti olemme katsoneet etenkin alkoholikäyttäytymisemme poikenneen muista kansoista epäedulliseen suuntaan. Verrattaessa suomalaisia vanhoihin ”sivistyskansoihin”³⁴ meidät on myös muiden käytöstopojen suhteen nähty sivistymättömiksi ja tapojemme suhteen kehityksestä jälkeenyjäänneiksi. Tähän liittyy läheisesti vuosisadan alkupuolella sivistyneen yläluokan piirissä koettu kansankuvan murros, jolloin perinteisen runebergiläisen kansankuvan särkyessä asteittainen häpeä kansan alempien yhteiskuntaluokkien käyttäytymistapoja sekä ominaisuuksia kohtaan alkoi kehittyä yläluokan ja sivistyneistön keskuudessa. Vuoden 1905 yleislakkoa on pidetty tämän murroksen alkuunpanijana.³⁵ Saarijärven idealistisesta ja ahkerasta Paavosta kehittyi tämän murroksen aikana Putkinotkon

³² Peltonen 1998, 20–23.

³³ Mylly 1989, 155–157.

³⁴ Esim. saksalaiset, ranskalaiset, britit jne.

³⁵ Peltonen 1996, 121–125; Peltonen 1998, 24–25.

degeneroitunut Juutas Käkriäinen. Sodan jälkeinen aikakausi on nähty suomalaisen yhteiskuntakehityksen ja elämäntavan toisena murroskautena, jota kuvaa kaupungistuminen ja modernin urbaanin elämäntavan syntyminen.³⁶ Samalla tuota aikakautta on luonnehdittu myös suomalaisen kansallisen omakuvan kehityksen toisena murroskautena, jossa vastakkain asettuivat suomalainen metsäkulttuuri ja eurooppalainen kaupunkikulttuuri.³⁷

Lähtökohtani on, että sodanjälkeiset moraalinsäätelyyn kytkeytyvät valistus- ja tapakasvatusprojektit, joita toteutettiin niin aikuisväestön kuin lasten ja nuorten piirissä, toimivat koulutuksen ja joukkotiedotusvälineiden rinnalla omakuvan murroksen toteuttamisen välineenä ja ylläpitäjänä. Samalla näitä projekteja voidaan mielestäni pitää toisaalta negatiivisen omakuvan ilmentäjänä ja uusintajana, mutta myös uuden sodan jälkeen muovautuneen ihmiskäsityksen esipuhujina, kuten myöhemmin kappaleessa 6.3 esitellyt kasvatuksen ihmiskäsityksessä tapahtuneet murrokset osoittavat. Ne ovat selkeästi yläluokan ja sivistyneistön projekteja, joissa on havaittavissa syyllistäviä elementtejä. Samalla niitä voidaan mielestäni tarkastella reaktionomaisina vastauksina jo vuosisadan alkupuolella tapahtuneeseen myytinomaisessa kansankuvassa tapahtuneeseen murrokseen.³⁸ Kasvatustavoitteiden positiivinen ja negatiivinen ideaali, jotka pyrin tutkielmassani konstruoimaan, voidaan myös nähdä eräänlaisina kansallisen omakuvan ilmentäjinä.

4.2 Itsesäätely sivilisoitumisena – moraalinen yhteiskunnallisena rakenteena

Eräs keskeinen lähtökohta tarkasteltaessa käytöstapojen ja moraalinsäätelyn historiaa on Norbert Eliuksen kaksiosaisessa teoksessaan *The Civilizing Process* esittelemä teoria sivilisaatioprosessista. Sen mukaan sivilisoituminen olisi kuvattavissa ajassa etenevänä prosessina. Teoksensa ensimmäisessä osassa Elias luotaa käytöstapojen historiaa ja kehittymistä keskiajalta 1900-luvulle. Tarkastelun polttopisteessä ovat mm. niistäminen, syljeskely sekä ruumiin luonnolliset toiminnot ja näihin liittyvä käyttäytymisen sivilisoituminen. Toisessa osassa Elias syventää tarkasteluaan kytkeällä sivilisoitumisen valtionmuodostukseen sekä modernin ihmisen syntyprosessiin. Teorian mukaan edettäessä keskiajalta kohti modernia yhteiskuntaa ovat ns. sivistyneet käytöstavat vähitellen levinneet yhteiskunnan ylemmistä sosiaalisista kerroksista alempiin. Aatelisluokasta kehittyi ensin kontrolloidusti käyttäytyviä hovimiehiä, jonka jäl-

³⁶ Ks. lisää esim. Karisto, Takala & Haapola 1999.

³⁷ Peltonen 1998, 33.

³⁸ Vrt. Peltonen 2002.

keen kontrolloitu käyttäytymismalli levisi porvariston keskuuteen ja edelleen maaseutu- ja työväestöön. Prosessissa on keskeisessä asemassa ollut rationaalisen itsesäätelyn vahvistuminen tunteisiin perustuvien reaktioiden kustannuksella.³⁹

Eliaksen teoriaa on kuitenkin kritisoitu mm. sen lineaarisen evolutionistisuuden vuoksi. Elias ei teoksessaan esimerkiksi ottanut 'de-sivilisoitumisen' mahdollisuutta huomioon, vaikka hän ja hänen seuraajansa myöhemmin liittivätkin tämän käsitteen teoriaan. Toinen kritiikin kohde on ollut teorian keskittyminen Euroopan historiaan ja länsimaisen kulttuurin kontekstiin. Tämä on avannut mahdollisuuden ns. kulttuurirelativistiseen kritiikkiin, jonka mukaan itse sivilisoitumisen käsite on ongelmallinen. Eurooppalaisen sivilisoitumisen määritelmä ei välttämättä päde esimerkiksi kiinalaisen kulttuurin ja yhteiskunnan konteksteissa.⁴⁰ Peter Burke pitää teoriaa sivilisoitumisesta prosessina ennen kaikkea itsesäätelyn kulttuurin historiana. Hänen mukaansa Eliaksen historiakuvassa on omat ongelmansa, mutta tämän teoretisointi kulttuurista ja yhteiskunnasta ovat hyviä lähtökohtia yhteiskunnallista kehitystä tarkastelevan ajattelun rakentumiselle.⁴¹ Niinpä Eliaksen teoria ongelmineenkin toimii tässä tutkimuksessa lähtökohdantana länsimaisen ja sitä myöden myös suomalaisen itsesäätelyn kulttuurin tarkastelulle. Tätä kysymystä pohdin edelleen kahdessa seuraavassa alaluvussa sekä lähdeaineistoni valossa etenkin luvussa 7.2. Teoria linkittyy myös suomalaiseen yhteiskuntaan edellisessä alaluvussa esitettyjen kansankuvateorioiden kautta, joiden mukaan suomalainen sivistyneistö koki yhteiskunnan alemmat kerrokset sivistymättömiksi ja näki näiden käyttäytymisen sivilisoimisen tarpeelliseksi.

Toinen keskeinen teoreettinen lähtökohta moraalien tarkastelulle yhteiskunnassa ovat Emile Durkheimin teoretisoinnit moraalista ja sen kytkeytymisestä kasvatukseen. Durkheim näkee moraalilla olevan kolme elementtiä. Nämä ovat kuri, sosiaaliin ryhmiin kiinnittyminen sekä autonomia. Durkheimin mukaan kurilla on kaksi tehtävää: edistää ihmisten säännönmukaista käyttäytymistä sekä rajoittaa heidän toimintansa mahdollisuuksia, jotka muutoin olisivat rajattomat. Kurin avulla ihminen oppii kontrolloimaan halujaan. Siksi demokraattisissa yhteiskunnissa lapsille tulisi opettaa itse-kontrollia. Tältä pohjalta Durkheimin käsitykset lähestyvät Eliaksen luonnehdintoja sivilisoitumisen ja siihen liittyvien itsesäätelyn sekä tunnereaktioiden kontrollin merkityksestä modernissa yhteiskunnassa. Toinen moraalien elementti, sosiaaliin ryhmiin kiinnittyminen, rakentuu siitä, että moraalinen toiminta on aina kunkin yhteisön intressin ja arvojen mukaista toimintaa. Moraalia määrittää yksilöä ympäröivän yhteisön tarve.

³⁹ Ks. lisää Elias 1978; Elias 1982; Sinnemäki 1994.

⁴⁰ Sinnemäki 1994, 236–239; Burke 2004; 53; Burke 2005, 149–150.

⁴¹ Burke 2004, 11, 53–54.

Kolmatta moraalin elementtiä Durkheim kutsuu autonomisuudeksi. Tällä hän tarkoittaa sitä, että moraalinen ylhäältä- ja ulkoapäin pakottavasta luonteesta huolimatta, muotoutuu siitä moraalisen kasvun edetessä vapaaehtoisuuteen perustuvaa sitoutumista. Täten yhteisön arvoista muotoutuu automaattisesti myös yksilön moraalialia määrittäviä arvoja.⁴²

Durkheimin 1900-luvun vaihteessa kehittämää moraaliteoriaa voidaan kuitenkin kritisoida uudemman yhteiskuntatieteellisen teoriamuodostuksen nojalla. Durkheimin yhteiskuntakäsityksessä ja sitä myöden myös hänen moraalikäsityksessä yhteiskunnassa vallitsevat näkyvät rakenteet ohjaavat ja rajoittavat vahvasti subjektin toimintaa. Toisin sanoen esimerkiksi yhteisössä vallitsevat normit moraalikoodin muodossa vaikuttavat yksilön toimintamahdollisuuksiin. Anthony Giddensin rakenteistumisteorian mukaan rakenteet eivät ole yksilöistä katsoen näiden ulkopuolella, vaan näiden sisäisiä. Rakenteet eivät ole ainoastaan rajoittavia, vaan myös mahdollistavia. Yksilön toiminta muovaa ja uusintaa rakenteita, jotka puolestaan ohjaavat, mahdollistavat ja rajoittavat yksilön toimintaa.⁴³ Täten yksilö muovaa toiminnallaan myös moraalialia yhteiskunnallisena rakenteena, eikä se tällöin ole ainoastaan näkymätön ylhäältä päin annettu pakottava voima kuten Durkheimin moraalikäsityksessä.

Giddensin teoriaa on kuitenkin kritisoitu mm. siitä, ettei se ota huomioon rakenteiden toimintaa ohjaavan vaikutuksen voimakkuuden vaihtelua eri aikoina. Tilanteissa, joissa rakenteen ohjaava vaikutus on vähäinen, vahvistuu puolestaan yksilöiden rakennetta muokkaava vaikutus. Samalla törmäämme Giddensin käsitykseen vallasta, jonka mukaan valta erityisesti ilmenee silloin, kun yksilöt rakenteiden uusintamisen sijaan pyrkivät muuttamaan niitä. Tämä puolestaan vaatii resursseja, jotka ovat jakautuneet yhteiskunnassa epätasaisesti. Kaikilla ei ole yhtäläistä muutosvoimaa.⁴⁴ Giddensin käsitys vallasta avaa myös mahdollisuuden tarkastella Durkheimin moraaliteoriaa uudesta näkökulmasta. Tietyissä historiallisissa tilanteissa ne subjektit, joilla on kylliksi resursseja rakenteiden muuttamiseen, voivat ohjata esimerkiksi moraalien ja sen säätelyn avulla yhteiskunnallista kehitystä ja edelleen valtasuhteita.

Durkheimin moraaliteorian kohdalla lähdenkin liikkeelle siitä, että se ei aukottomasti kuvaa moraalialia tai sen toimintaperiaatteita yhteiskunnallisena rakenteena. Sen sijaan teoriaa voidaan ensinnäkin käyttää esimerkkinä niistä ajattelumalleista, jotka opinnäytetyöni kattaman ajanjakson aikana olivat yleisiä: moraalialia ohjasi kuri ja yhteisön arvot, joihin yksilön tuli mukautua. Yksilön puolestaan haluttiin, yhteisön arvot sisäistettyään, kontrolloida itseään näiden mukaisesti. Toiseksi Durkheimin moraalien kolmea ulottuvuutta voidaan mielestäni soveltuvin

⁴² Durkheim 1961.

⁴³ Giddens 1984, 25.

⁴⁴ Ilmonen 1994, 332, 338–339.

osin hyödyntää ottamalla, kuten tässäkin tutkimuksessa, tarkastelun kohteeksi tietyssä historiallisessa kontekstissa vaikuttava rakenne, sen muutos sekä rakenteen muutokseen kylliksi resursseja omaavat subjektit ja heidän motiivinsa. Tämän kaltainen konteksti voisi olla esimerkiksi suomalaisen kansallisvaltion rakennusvaihe mutta myös sodanjälkeinen yhteiskunta, joissa valtiovalta ja hegemonisessa asemassa oleva sivistyneistö määrittelivät pitkälti eettiset ihanteet ja normaalit sekä pyrkivät esimerkiksi koululaitoksen avulla säätelemään kansalaisten moraalia ja käyttäytymistä. Tässä kontekstissa rakenteesta eli ylhäältä asetetuista normeista tulee vahvemmin moraalia ja arvoja sekä sitä kautta yksilön toimintaa ohjaava tekijä. 1900-luvun alun Suomessa onkin ylhäältä asetettujen normien ja moraaliiin kytköksissä olevien kasvatusihanteiden nähty aktualisoituneen ainakin osittain myös subjektien eli rahvaan toiminnan ja ajattelun tasolla.⁴⁵ Samalla ilmiö puolestaan kytkeytyy moraalisaätelyn ja valtionmuodostuksen suhteeseen, jota tarkastelen seuraavaksi.

4.3 Moraalisäätely vallankäyttönä ja osana valtionmuodostusta

Moraalisäätelyn osina valistus ja tapakasvatus pitävät ensisijaisesti sisällään pyrkimyksen objektinsa käyttäytymisen säätelemiseen sekä ”oikeiden” käyttäytymismallien määrittämiseen ja osoittamiseen. Tavoitteena on objektin ”sivistäminen”. Kasvatuksen luonne on käytöstapoja normittava ja se pohjautuu ennen kaikkea pyrkimykseen muokata ihmisen käyttäytymistä enustettavaksi. Kontrolli on keskeinen käsite tarkasteltaessa moraalisaätelyn ominaisuuksia. Keskeistä on myös tämän kietoutuminen valtaan ja vallankäyttöön. Kontrolli on sosiologisessa tutkimuksessa määritelty pyrkimyksenä rajata yhteiskunnan jäsenten käyttäytyminen tiettyihin puitteisiin. Valta puolestaan on yksinkertaisimmin nähty kyvyksi saada muut toimimaan jollakin nimenomaisella tavalla, vaikka vastoin heidän omaa tahtoaan. Samalla kontrollin ja vallan suhdetta on pidetty itsestäänselvyytenä.⁴⁶ Käsitteeni moraalisaätelystä pohjautuu sen määrittelemiseen erääksi sosiaalisen kontrollin ja sitä kautta myös vallankäytön muodoksi.

Jatkossa moraalisaätelyn käsitettä koskevat luonnehdintani perustuvat kahden marxilaista tutkimustraditiota edustavan tutkijan, Philip Corriganin ja Derek Sayerin Englannin valtionmuodostuksen ja moraalisaätelyn suhteesta esittämiin historiallisen sosiologian näkökulmiin sekä keskusteluun heidän teorianmuodostuksensa ympärillä. Corriganin ja Sayerin lähtö-

⁴⁵ Vrt. Granbom-Herranen 2014, 20–21.

⁴⁶ Sulkunen 1998, 86–87.

kohtana on, että Englannin valtionmuodostus uudella ajalla vaati välttämättä tuekseen porvarillisen kulttuurivallankumouksen. Valtionmuodostus ja kulttuurivallankumous olivat erottamattomat osat samaa prosessia. Kulttuurivallankumouksen toteuttajana he pitivät moraalisaatetyä.⁴⁷ Tätä väittämää on tulkittu siten, että moraalisaatety on mekanismi, joka välittää kapitalismin kulttuurivallankumousta ja valtionmuodostumista. Sen avulla tuotetaan niitä kulttuurisia muotoja, jotka ovat porvarillisen valtion kehkeytymisen kannalta asianmukaisia.⁴⁸ Corrigan ja Sayer itse määrittelevät moraalisaatelyn projektiksi, jonka ajatukselliset perustat, joille jokin sosiaalinen järjestys perustuu, saadaan näyttämään luonnollisilta, normaaleilta ja ainoilta mahdollisilta.⁴⁹ Moraalisaatetyä on nähty määrittävän se, että se legitimoit olemassa olevia sosiaalisia järjestelmiä. Tarkoituksena on vaikuttaa ihmisten yhteiskunnallisia suhteita ja instituutioita koskeviin uskomuksiin. Tästä syystä moraalisaatety liittyy läheisesti ideologioihin, joilla tässä yhteydessä on tarkoitettu sellaisia diskursseja, jotka määrittelevät hyvän yhteiskunnan ja keinot siihen pääsemiseksi. Tältä pohjalta moraalisaatety on määritelty siten, että siinä on kysymys toiminnasta, joka tekee ideologioista vaikuttavia: valistuksesta, koulutuksesta, suostuttelusta jne. Moraalisaatelyn tarkoituksena on vaikuttaa ihmisten arvoihin, asenteisiin ja mielipiteisiin.⁵⁰ Tästä näkökulmasta katsoen moraalisaatety on mitä selvin vallan rakentumisen muoto.

Valtion roolia moraalisaatelijänä on luonnehdittu seuraavasti: se määrittelee, minkälaiset sosiaaliset identiteetit ovat hyväksyttäviä. Samalla se pyrkii tarjoamaan ihmisille ennalta määrättyjä sosiaalisia identiteettejä ja niiden asianmukaisia ilmaisumuotoja sekä sulkemaan pois toisia. Moraalisaatelyn tarkoituksena on tuottaa identiteettejä ja sosiaalisia käytäntöjä, jotka sopivat yhteen valtiomuodon kanssa sekä poistaa sellaisia, jotka ovat valtiomuodon ”eetoselle” vastakkaisia. Täten moraalisaatetyyn liittyy myös alistamisen elementti. On kuitenkin huomioitava se, ettei moraalisaatety ole ainoastaan valtion, hallitsevan luokan tai eliitin toimintaa, vaan yhteiskunnassa on havaittavissa moninaisia kilpailevia moraalisaatelyn projekteja. Corriganin ja Sayerin teoriaa on nimenomaan kritisoitu siitä, että he näkevät moraalisaatelyn ainoastaan valtion tai hallitsevassa asemassa olevan eliitin projektina. Ruonavaaran mukaan näillä on kylläkin paremmat resurssit toimia moraalisaatelyn kentällä, mutta ”alistettujen”

⁴⁷ Corrigan ja Sayer 1985, 4.

⁴⁸ Ruonavaara 1998, 43.

⁴⁹ Corrigan ja Sayer 1985, 4. Käännös Ruonavaaran 1998, 43 mukaan.

⁵⁰ Ruonavaara 1998, 44.

ryhmien moraaliprojekteja ei tule sulkea kokonaisuudessaan tarkastelun ulkopuolelle.⁵¹ Suomalaisessa yhteiskunnassa kansalaisyhteiskunnan piiristä kumpuava toiminta on kuitenkin perinteisesti ollut sivistyneistön organisoimaa ja vahvasti kytköksissä valtioon.⁵²

Corriganin ja Sayerin teoretisoinnit saattavat olla marxilaisen yhteiskunta- ja historiakäsityksen mukaisessa deterministisyydessään nykypäivän historiantutkimuksen kannalta huomattavan vanhentuneita. Tästä huolimatta niiden oletus siitä, että yhteiskunnan ts. valtion ollessa rakennusvaiheessa tai siihen verrattavissa olevassa käymistilassa pyritään moraalikysymyksiin puuttumalla luomaan yhteiskunnallista koheesiota, on mielenkiintoinen lähtökohta lähteä tarkastelemaan toisen maailmansodan jälkeistä, moraalisen paniikin vallassa uskottavaksi ja legitimiiksi valtioksi pyristelevää Suomea ja sen koulutetun väestönosan lapsien ja nuorten kasvatukseen kohdistamaa moraalipuhetta.

4.4 Moderni, itseään säätelevä ja normalisoiva subjekti

Tarkasteltaessa modernin, itseään säätelevän subjektin syntyprosessia sekä moraalisäätelyä vallankäytön muotona ja vallitsevan järjestelmän legitimointia edistävänä ilmiönä, ei voida ohittaa yhteiskunta-, kulttuuri- ja historiatieteiden klassikoksi muodostuneen tutkijan Michel Foucault'n teorioita. Tässä aluvuossa tarkastelun keskipisteessä ovat hänen valtaa analysoivat teoretisointinsa, jotka toimivat avaimena hänen käsitykselleen modernin subjektin synnystä. Samalla törmäämme jälleen moraalisäätelyn ja vallan väliseen kiinteään suhteeseen.

Foucault'n valtakäsitys poikkeaa suuresti perinteisistä yhteiskuntatieteellisistä valtakäsityksistä. Teoksessa *Seksuaalisuuden historia* Foucault määrittelee, mitä valta ei hänen mielestään ole. Hän ei tarkoita sillä ”valtaa” eli instituutio- ja koneistokokonaisuutta, joka takaa kansalaisten alistumisen annetussa valtiossa. Hän ei myöskään tarkoita vallalla alistamistapaa, joka perustuisi väkivallan sijasta normiin tai vallalla hallitsemisen yleistä järjestelmää, jolla jokin elementti tai ryhmä hallitsee toista ja jonka vaikutukset erilaisina johdannaisina läpäisevät koko yhteiskuntakokonaisuuden.⁵³ Tällä Foucault sanoutuu irti valtakäsityksestä, jota hän nimittää juridis-diskursiiviseksi⁵⁴. Hän hylkää käsitykset, jotka ymmärtävät vallan olemuksen hierark-

⁵¹ Ruonavaara 1998, 45–46; vrt. edellä esitetty Giddensin rakenteistumisteoria sekä hänen valtakäsityksensä.

⁵² Siisiäinen 1998, 223–224.

⁵³ Foucault 1976, 69.

⁵⁴ Foucault 1976, 63.

kiseksi, pysyväksi rakenteeksi tai institutionaaliseksi järjestykseksi. Ylivalta, alistaminen, estäminen ja rajaaminen eivät ole vallan ensisijaisia aspekteja, eikä valta ole kenenkään hallussa.⁵⁵

Valta on Foucault'n mukaan peliä, joka kamppailujen ja loputtomien ristiriitojen kautta muuttaa, vahvistaa ja kääntää voimasuhteita vastakkaisikseen. Vallalla hän tarkoittaa niitä tarttumakohtia, joita nämä voimasuhteet toinen toisistaan löytävät muodostaen niistä ketjuja tai päinvastoin niitä toinen toisistaan eristäviä kuiluja ja ristiriitoja. Lisäksi hän tarkoittaa vallalla niitä strategioita, joissa voimasuhteet tulevat vaikuttaviksi. Vallan ehto on voimasuhteiden liikkuva perusta, jossa erilaisia muotoja ottavat suhteet synnyttävät taukoamatta aina paikallisiksi ja epävakaisiksi jääviä valtatiiloja. Valta on kaikkialla, koska se kattaa kaiken ja etenkin koska se tulee kaikkialta. Valta ei ole instituutio, valta ei ole rakenne, se ei ole kyky, joka joillekuille on annettu, vaan se on nimi, joka annetaan tietystä yhteiskunnassa vallitsevalle monimutkaiselle strategiselle tilanteelle.⁵⁶ Valta on toimijoiden eli subjektien välinen toiminta- ja vaikutussuhde, siksi se on luonteeltaan strategista. Valta on suhde, jossa A:n toiminta ja pyrkimykset vaikuttavat B:n toimintaan ja päämääriin.⁵⁷

Biovallan keskiössä on ihmisruumis. Biovalta koostuu Foucault'n mukaan kahdesta perusmuodosta. Ensimmäinen näki ihmisruumiin koneena. Sen pyrkimys ruumiin kesyttämiseen ja sen ottamiseen mahdollisimman suureen hyötykäyttöön sekä sen muovattavuuden kasvattaminen taattiin kurinpidollisilla menetelmillä. Toinen keskittyy ns. lajiruumiiseen, ruumiiseen, joka läpäisee ja toimii perustana biologisille prosesseille, kuten lisääntymiselle, syntymälle ja kuolemalle, terveydentilalle, elämänskaaren pituudelle ja kaikille näihin mahdollisesti vaikuttaville ehdoille. Näitä ohjailaan erilaisilla väliintuloilla ja sääntelymenetelmillä. Tätä toista biovallan muotoa Foucault kutsuu väestön biopolitiikaksi. Kun aikaisemmin valta oli kiteytynyt lakiin ja oikeuteen päättää kuolemasta, kohdisti kahdesta osatekijästä, kurinpidosta ja väestönhallinnasta, koostunut biovalta huomionsa elämän hallitsemiseen. Biovalta oli Foucault'n mukaan välttämätön osatekijä kapitalismin kehittämisessä. Kapitalismi ei olisi ollut mahdollista ilman ruumiiden kontrolloitua sijoittamista tuotantokoneeseen, eikä ilman väestöilmioiden ohjattua sovittamista taloudellisiin prosesseihin. Toinen biovallan muotoutumisen seuraus oli normien merkityksen lisääntyminen lakien ja juridisen järjestelmän kustannuksella. Uusi valta ei toiminut enää uhkaamalla kuolemalla, joka Foucault'n mukaan oli viime kädessä ollut lain

⁵⁵ Helen 1994, 276.

⁵⁶ Foucault 1976, 69–70.

⁵⁷ Helen 1994, 276.

ehdoton, viimeinen veto sitä vastaan rikkoneille. (Bio)valta, jonka tehtävä on ottaa vastatakseen elämästä, tarvitsee jatkuvia säätelyn ja oikomisen menetelmiä. Se toimii jakelemalla normeja.⁵⁸ Foucault'n normin käsite liittyy vahvasti normaalin ajatukseen. Keskeisessä asemassa on normaalin ja patologisuuden suhde, joka oli esimerkiksi lääketieteen kautta levinnyt 1800-luvulla sosiaalitieteisiin. Normilla Foucault viittaa normalisoinnin prosessiin, joka pyrkii etsimään, määrittämään ja muovaamaan normaalin standardeja ja kriteerejä. Tämän seurauksena normalisointi synnyttää yksilöivän valtamekanismin.⁵⁹

Foucault'n teoretisoinnissa on erotettu kolme eri vallan hahmoa: Repressiivis-eksklusiivinen valta, normatiivisesti integroiva valta ja strategisesti integroiva valta, jotka ovat kaikki havaittavissa edellä kuvatussa biovallan mallista. Ne ovat historiallisia, mutta voidaan ajatella, että ne vaikuttavat moderneissa länsimaisissa yhteiskunnissa samanaikaisesti ja toisiinsa limityteinä. *Repressiivis-eksklusiivinen valta* nojaa lakiin ja sitä luonnehtivat selkeät valtiaan ja alamaisten asemat. Valta näyttäytyy kieltojen, rajoitusten ja torjunnan muodossa ja se lepää fyysisen väkivallan ja sen uhan varassa.⁶⁰

Tiedon ja vallan suhde on olennainen piirre Foucault'n valta-analytiikassa. Valta tuottaa myös tietoa, eikä vain käytä sitä hyväkseen. Valta ja tieto edellyttävät toinen toistaan. Ei ole olemassa valtasuhdetta, jolle ei muodostuisi sitä vastaavaa tietokenttää, eikä tietoa, joka ei edellyttäisi ja samalla muodostaisi valtasuhteita. Vallan ja tiedon suhde kytkeytyy ihmisruumiin poliittiseen haltuunottoon, jonka motiivina on ruumiin taloudellinen hyväksikäyttö. Tämä edellyttää ruumiin alistamista, joka ei toteudu pelkästään väkivallan tai ideologian keinoin. Se saattaa olla myös laskelmoitua, organisoitua ja teknisesti harkittua, se voi olla hienovaraista ja kaihtaa käyttämästä aseita tai terroria, mutta on silti luonteeltaan fyysistä. Foucault'n mukaan ihmisruumiista voi olla olemassa tietoa, joka ei oikeastaan ole tietoa sen toiminnasta ja tämän rinnalla myös hallintaa, joka ei ole suoraa ruumiin alistamista, kuten esimerkiksi kuri. Tämä on esimerkki toisesta Foucault'n vallan olomuodosta: *normatiivisesti integroivasta vallasta*. Foucault itse käyttää siitä nimitystä ihmisruumiin poliittinen teknologia.⁶¹

Kolmannella vallan hahmolla, *strategisesti integroivalla vallalla* on normatiivisesti integroituvan vallan ohella keskeinen asema tässä kehityksessä. Se muodostuu taktiikoista, me-

⁵⁸ Foucault 1976, 96–103.

⁵⁹ Helen 1994, 285–288.

⁶⁰ Helen 1994, 278–279.

⁶¹ Foucault 1975, 33–35.

kanismeista ja suhteista, jotka muovaavat itseään ja muokkaavat subjektin. Tässä normien ulkoisuus katoaa, niistä muodostuu sisäsyntyisiä.⁶² Integroivan vallan pyrkimyksenä on tuottaa yksilösubjekti, joka normalisoi itse itseään. Foucault'n valta-analyysin keskeiseksi teemaksi onkin nähty modernin yksilöitymisen ja yksilöllisyyden muotojen synty ja muovautuminen.⁶³ Modernin itseään säätelevän ja normalisoivan subjektin syntyprosessin havainnointi sen suomalaisessa kontekstissa on myös yksi tämän tutkimuksen keskeisistä tavoitteista.

Foucault'n valta-analytiikkaa ja ennen kaikkea biovallan käsitettä on hyödynnetty viimeisen parinkymmenen vuoden ajan runsaasti paitsi kansainvälisessä myös suomalaisessa yhteiskuntatieteellisessä ja historiallisessa tutkimuksessa. Sitä on sovellettu tutkimuksissa ja opinnäytetöissä esimerkiksi tarkasteltaessa pedagogista vallankäyttöä⁶⁴, sukupuolen ja vallan yhteen kietoutumista feministisestä näkökulmasta⁶⁵ tai vaikkapa normaalin ja patologisuuden välistä suhdetta määriteltäessä lasten poikkeavuutta 1950-luvun Suomessa⁶⁶. Biovallan käsitteen ollessa merkittävässä roolissa ja lävistäessä käytännössä koko tutkimusaineistoni sekä siinä esiintyvät diskurssit, liittyy tämä tutkimus kiinteästi edellä mainittuun Foucault'n valta-analytiikkaan pohjautuvaan tutkimustraditioon. Erityisen näkyväksi biovalta tulee tämän opin- näytetyön luvuissa, joissa käsitellään seksuaalisuutta, sukupuolisuutta, perhettä ja vapaa-ai- kaan kohdistuvaa kontrollia. Haluan kuitenkin näkökulmassani erottautua äärimmäisestä ”fou- caultlaisuudesta”, jossa liikutaan vahvasti ideologioiden sekä käsitteiden maailmassa ja sen seurauksena unohdetaan ainakin osittain ajan, paikan ja historiallisen jatkumon merkitys.⁶⁷

⁶² Helen 1994, 279.

⁶³ Helen 1994, 282.

⁶⁴ Ojakangas 1998.

⁶⁵ Ks. kooste näistä esim. Kantola 2010, 85–87.

⁶⁶ Jyrinki 2014.

⁶⁷ Tässä opinnäytetyössä viittaamistani teoksista kyseistä suuntausta ehkä vahvimmin edustaa Ojakangas 1998.

5. Lähdemateriaali ja sen analyysi

Pääasiallisena lähdemateriaalina olen opinnäytetyössäni käyttänyt *Lapsi ja nuoriso* -lehden vuosikertoja 1945–1956.⁶⁸ Lehden taustalla oli vuonna 1937 perustettu Suomen Lastensuojelun ja Nuorisohuollon Keskusliitto⁶⁹, joka muodostettiin erilaisten lasten ja nuorten piirissä työskentelevien kansalaisjärjestöjen keskusjärjestöksi, ajamaan niiden etua, edustamaan Suomea kansainvälisessä lastensuojelutyössä sekä seuraamaan kotimaista ja ulkomaista kehitystä alalla. Sen jäsenjärjestöistä merkittävimpiä olivat mm. Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja Pelastakaa Lapset⁷⁰. Lehti oli perustettu vuonna 1938, mutta sotavuosien tuodessa keskusliitolle taloudellisia vaikeuksia, sen julkaiseminen keskeytettiin vuonna 1943 ja aloitettiin uudestaan taloudellisten edellytysten parannuttua vuonna 1945.⁷¹

Lehden vastaavana toimittajana toimi vuosien 1945–1950 välisenä aikana filosofian maisteri Kaarlo Helasvuo. Hän toimi samanaikaisesti myös Helsinkiin vuonna 1943 perustetun suojelukasvatustoimiston johtajana. Helasvuo vaikutti monin tavoin aikakauden lapsia ja nuoria koskevaan keskusteluun.⁷² Hän jatkoi lehteen kirjoittamista vielä lopetettuaan vastaavana toimittajana toimimisen. Helasvuon jälkeen käsittelyjakson loppuun asti tehtävää hoiti Ahti Hailuoto, joka oli vuodesta 1948 lähtien toiminut Suomen Lastensuojelun ja Nuorisohuollon Keskusliiton toiminnanjohtajana.⁷³

Lehdessä lasten ja nuorten huollon sekä kasvatuksen parissa toimivat ammattilaiset ja asiantuntijat kirjoittivat alaan liittyvistä ilmiöistä sekä kävivät keskustelua kasvatuksen, nuoriso- ja lastenhuollon, lääketieteen ja kansanterveyden ajankohtaisista kysymyksistä. Kirjoittajat olivat koulutustaustoiltaan pääasiallisesti korkeasti koulutettuja. Heidän joukossaan oli useita lääkäreitä, psykologeja, nuorisotyönohjaajia, sosiaalityöntekijöitä, opettajia, pappeja, sosiologeja, sosiaalipsykologeja jne. Kirjoittajien sosiaalisen ja koulutukselliset lähtökohdat korreloivat lehden taustalla olevan Suomen Lastensuojelun ja Nuorisohuollon Keskusliiton taustalla vaikuttaneen porvarillisen eetoksen kanssa. Tämä siitäkkin huolimatta, että myös sodan

⁶⁸ *Lapsi- ja nuoriso* -lehteen viittausten yhteydessä on huomioitava, että vuosikertaan 1948 asti lehdet koostuivat koko vuosikerran sisältävistä yhteisniteistä, joissa sivunumerointi juoksee koko vuosikerran ajan. Vuosikerrasta 1949 lähtien sivunumeroinnit ovat sitä vastoin numerokohtaiset. Lisäksi on huomioitava, että viittausten sivunumerot käsittävät koko viitatun artikkelin sivut.

⁶⁹ Nykyisin Lastensuojelun Keskusliitto.

⁷⁰ Perustamisajankohtana järjestö oli nimeltään Koteja Kodittomille Lapsille.

⁷¹ Paavilainen 2012, 86–88, 94 ja 112.

⁷² Pekkarinen 2010, 69.

⁷³ Paavilainen 2012, 174–175.

jälkeen SKDL:oon sidoksissa oleva Suomen Naisten Demokraattinen Liitto (SNDL) yritettiin saada mukaan toimintaan äärivasemmiston tuen varmistamiseksi keskusliiton toiminnalle. Suomen Lasten Suojelun Keskusliiton toiminta oli kuitenkin hyvin läntiseen ja etenkin anglo-saksiseen maailmaan suuntautunutta, eikä sen toiminnassa juurikaan viitattu Neuvostoliiton lastensuojelutyöhön.⁷⁴ Tätä taustaa vasten voitaneen hyvällä syyllä todeta, että kirjoittajat kuuluivat porvarilliseen älymystöön. Perusluonteeltaan lehden kirjoitukset olivat professionaaleja, mutta silti tässä kohtaa on yleisluontoisesti todettava, että lehden artikkelien sisältö ja kirjoitustapa kokee käsiteltävänä ajan kohtana vahvan muutoksen kohti kasvavaa professionaalisuutta sekä tieteellisyyttä. Tätä muutosta käsitellen kuitenkin kattavammin myöhemmin.

Koska halusin tarkastella, miten *Lapsi ja nuoriso* -lehden ammattilaisten piirissä käyty keskustelu saavutti yleisen keskustelun lehdistössä ja sitä kautta tavallisen kansalaisen, olen käynyt opinnäytetyötäni varten läpi Suomen Kuvalehden kaikki numerot vuosilta 1945–1956 ja nostanut niistä esiin erityisen tarkkailun alle varsinkin ne artikkelit, pakinat ja reportaasit, jotka erityisesti käsitelivät lapsia sekä nuorisoa. Tarkemmin olen paneutunut niihin kirjoituksiin, jotka pitivät sisällään lapsiin tai nuoriin kytkeytyvää moraalikysymyksiin liittyviä puheavaruuksia. Käsiteltävän ajanjakson aikana kyseisiä tekstejä oli lehdessä noin neljästä kymmeneen vuosikertaa kohden. Valitsin Suomen Kuvalehden vertailevaksi lähdemateriaaliksi, koska se yhteiskunnallisena ja porvarillisena aikakauslehtenä edusti primaarilähteeni kirjoittajien yhteiskunnallisia taustoja ja arvoja sekä välitti täten heidän ajatuksiaan laajemmalle lukijakunnalle. Lisäksi olen käyttänyt tukevana ja tarkastelua laajentavana lähdemateriaalina aikakaudella ilmestynyttä muuta kirjallisuutta, joka aihepiirinsä puolesta sivuaa kasvatusta ja sen moraaliin kiinnittyvää ulottuvuutta. Näitä tekstejä edustaa esimerkiksi Tuomi Elmgren-Heinosen Käytöksen kultainen kirja vuodelta 1954.

Koska tutkimukseni metodologinen lähtökohta on diskurssianalyttisessä tutkimusotteessa, lienee tässä yhteydessä syytä tarkastella diskurssin käsitettä sekä diskurssianalyysiä metodina hieman tarkemmin. Diskurssikäsitteisen ja sen myötä tässä tutkimuksessa käyttämäni metodi myötäilee Päivi Rantasen tutkimuksessaan esittämää diskurssikäsitteistä, jonka mukaan diskurssit ovat merkityksellistämisen järjestelmiä, joiden avulla reprecitoitetaan todellisuutta. Samalla yhteiskunnassa tuotetaan erilaisia diskursseja, jotka väittelevät keskenään yhteiskun-

⁷⁴ Paavilainen 2012, 140–147 ja 184–186.

nan organisaatiosta, vallanjaosta ja maailmankuvasta. Hallitsevissa diskursseissa tuotetut representaatiot vaikuttavat sosiaalisiin käytäntöihin ja saavat käytännöllisiä seuraamuksia.⁷⁵ Diskursseja tuotetaan, uusinnetaan ja muunnetaan erilaisissa sosiaalisissa ympäristöissä. Konteksti muodostuu keskeiseksi osaksi diskurssianalyysiä, sillä analysoitavaa toimintaa tarkastellaan tietyssä ajassa, ja paikassa, johon tulkinta pyritään suhteuttamaan.⁷⁶

Diskurssianalyysi soveltuu hyvin tutkimuksiin, joissa painopiste on valtasuhteiden analyysissä tai institutionaalisissa sosiaalisissa käytännöissä.⁷⁷ Tällä perusteella, mikäli hyväksymme edellisessä luvussa esitetyn hypoteesin moraalisäätelystä vallankäyttönä, soveltuu diskurssianalyysi myös erityisen hyvin yhteiskunnassa vallitsevien kasvatuskäsitysten sekä niihin liittyvien moraalikoodistojen sekä edelleen niiden luomien valta-asetelmien tarkasteluun. Diskurssi-käsitteen rinnalla, sen synonyyminä, olen käyttänyt puheavaruus-käsitettä.

Tutkimuksessani olen pyrkinyt havainnoimaan *Lapsi ja nuoriso* -lehdessä esiintyneitä kasvatuksen moraalialia sekä aikakauden arvopohjaa konstruoivia diskursseja. Ne pitävät sisällään joukon lauseita, lauseryppäitä tai peräti kokonaisia artikkeleita, joissa joko uusinnetaan tai muutetaan vallitsevaa moraalikoodistoa tai arvopohjaa, joihin myös aikakauden ihmis- ja kasvatuskäsitykset ovat sitoutuneet. Näistä diskursseista käytän tässä tutkielmassa yleisesti käsitettä moraalipuhe. *Lapsi ja nuoriso* -lehdessä havaitsemani puheavaruudet olen tämän lisäksi nimennyt niiden temaattisen sisällön mukaan, kuten esimerkiksi säästäväisyysdiskurssiksi jne. Lisäksi on otettava huomioon, että diskurssianalyysissä tarkastelun kohteeksi ei oteta yksilöä, vaan sosiaaliset käytännöt. Tarkasteltavana on tällöin yksilöiden kielenkäyttö sekä sen merkityssysteemit, joita he toiminnassaan tuottavat.⁷⁸ Tällä perusteella tässäkin tutkimuksessa kirjoittajien persoonallisuus ja henkilöllisyys on joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta pyritty häivyttämään pois analyysistä ottaen samalla kuitenkin huomioon tekstin tuottajan institutionaalisen ja kulttuurisen kontekstin ominaisuudet, kuten ammatti, sosiaaliluokka, sukupuoli sekä aikaan sidottu historiallinen ja kulttuurinen jatkumo. Olen siis pyrkinyt havainnoimaan *Lapsi ja nuoriso* -lehdessä esiintyviä diskursseja sekä peilaamaan niitä aikakauden kontekstiin ja edelleen tämän avulla pyrkinyt etsimään muutoksia ja liukumia hegemonisissa puheavaruuksissa.

⁷⁵ Rantanen 1997, 20; Vrt. myös Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 17–18.

⁷⁶ Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 29–30.

⁷⁷ Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 27.

⁷⁸ Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 37.

6. Kasvatettavat ja kasvattajien ihmiskuva

6.1 Lapsuuden ja nuoruuden määritelmät

Lapsuuden ja aikuisuuden rajalinjat ovat vaihdelleet historian kuluessa. Ariès'n väite, ettei keskiajalla olisi ollut lapsuuden käsitettä, on osoitettu virheelliseksi ja lapsuutta historiallisena ilmiönä tutkitaankin pääsääntöisesti siitä käsityksestä lähtien, että kaikilla kulttuureilla ja aikakausilla on ollut lapsuuden käsite. Käsitykset lapsuudesta tai lapsuuden kestosta ovat kuitenkin vaihdelleet riippuen kulttuurisesta kontekstista. Kaupungistumisen aiheuttaman kulttuurin pluralisoitumisen on nähty yleisesti pidentäneen lapsuutta ja nuoruutta.⁷⁹ Nuoruus erityisenä elämänvaiheena on kohtuullisen uusi ilmiö, jonka syntyvaiheet ajoittuvat 1800-luvulle. Pääsääntöisesti nuoriksi on laskettu naimattomat, ei vielä täysivaltaiset yhteisön jäsenet, jotka fyysisesti ovat kuitenkin lähellä aikuisuutta. Nuorta ei pidetä enää lapsena, mutta hän ei myöskään omaa vielä täysiä oikeuksia tai velvollisuuksia yhteisön jäsenenä.⁸⁰ Kulttuurisina ikärakenteina lapsuuden ja nuoruuden on katsottu muodostuneen enemmän tai vähemmän erilaisten historiallisten instituutionaalisten rakenteiden toimesta. Esimerkkinä tämänkaltaisesta rakenteesta toimii mm. moderni oppivelvollisuuteen perustuva koululaitos.⁸¹

Kehityopsykologisesti lapsuuden ja nuoruuden rajan määrittäjänä on toiminut seksuaalisuus. Lapsilla seksuaalisuuden on katsottu olevan kehittymätöntä, kun taas nuorilla sen on nähty olevan jopa ylikorostunutta, mikä on ollut ongelmallista paitsi yksilön, myös ympäröivän yhteiskunnan kannalta. Lapsuutta on kuvattu avuttomuuden, viattomuuden ja ympäröivistä ihmisistä riippuvaisuuden kautta. Nuoruudelle ominaisia piirteitä puolestaan ovat mm. epävakaisuus, ailahtelevaisuus, tunteellisuus ja viettien mukainen toiminta.⁸²

Suomessa täysi-ikäisyyden raja oli pitkään 21 vuotta, kunnes se vuonna 1976 laskettiin 18:aan vuoteen. Avioliiton sai solmia Suomessa 1940- ja 50-luvulla mies, joka oli täyttänyt 18-vuotta ja nainen, joka oli täyttänyt 17-vuotta. Rikosoikeudellinen ikäraja, jota voidaan myös pitää eräänlaisena aikuisuuden tai täysivaltaisuuden rajapyykkinä, oli tuolloin, kuten nykyäänkin, 15-vuotta.⁸³ 1900-luvun puolimaihini asti lapsuusiän lopun on nähty osuneen jotakuinkin

⁷⁹ Heywood 2001, 10 ja 30.

⁸⁰ Aapola & Kaarninen 2003, 12–13.

⁸¹ Pekkarinen & Vehkalahti 2012, 13.

⁸² Pekkarinen & Vehkalahti 2012, 11.

⁸³ Aapola & Kaarninen 2003, 13–20.

viidentoista vuoden ikään. Tätä rajalinjaa määrittivät erityisesti rippikoulu ja konfirmaatio, jotka ovat olleet perinteisesti merkittäviä aikuiseksi tulemisen riittejä.⁸⁴

Lapsi ja nuoriso -lehden kirjoittajat eivät pääsääntöisesti määritelleet, ketkä olivat lapsia ja ketkä nuoria kirjoittaessaan lehdessä lapsia ja nuorisoa käsittelevistä aiheista. Ammattilaisille rajat olivat oletetusti itsestäänselvyksiä. Poikkeuksen teki useasti lehteen kirjoittanut Gay von Weissenberg, joka artikkelissaan vuodelta 1954 pyrki määrittelemään ikäkysymyksen nuorisotyön tarpeiden kautta. Hän esitteli artikkelissa myös aikakauden eri viranomaisten ja muiden toimijoiden käsityksiä. Von Weissenbergin esityksen mukaan lainsäätäjän näkökulmasta lapsia olivat kaikki alle 16-vuotiaat. 'Nuoriksi henkilöiksi' puolestaan laskettiin kaikki 16–18-vuotiaat. Opetusministeriö katsoi varhaisnuoriksi 7–16-vuotiaat ja varttuneiksi nuoriksi 16–30-vuotiaat. Suomen nuorisojärjestöjen edustajisto puolestaan laski nuoriksi kaikki alle 30-vuotiaat henkilöt. Von Weissenbergin henkilökohtaisen näkemyksen mukaan, joka siis kumpusi käytännöllisistä nuorisotyön tarpeista, alin nuorisoikä oli 7 vuotta ja ylin 30 vuotta.⁸⁵

Von Weissenbergin lisäksi lasten ja nuorten ikäkausia tarkasteltiin myös Heikka Niittysen artikkelissa vuodelta 1951, esitettiin lasten ja nuorten ikäkausijakautumaksi seuraavaa: ”Lauma-ikä” (7–11v), ”Sakki-ikä” (12–15v), ”Yksilön muodostumisikä” (16–20v.) sekä ”Aikuiseksituloikä” (21–25v).⁸⁶ Näiden kahden artikkelin perusteella voidaan tehdä karkea jaottelu, jonka mukaan aikalaisten käsityksen mukaan lapsia olivat alle 16-vuotiaat ja nuorisoa tätä vanhemmat mutta alle 25–30-vuotiaat henkilöt.

6.2 Lapset ja nuoret sodanjälkeisessä Suomessa

Sodanjälkeisen Suomen elinolosuhteet eivät materiaalisten puutteiden vuoksi olleet erityisen hyvät. Yleisen puutteen kokemuksen vuoksi 1940- ja 50-luvulla lapsuutensa ja nuoruutensa eläneitä ollaankin kutsuttu ”pula-ajan lapsiksi”.⁸⁷ Tästä huolimatta lasten ja nuorten asema yhteiskunnassa parani huomattavasti esimerkiksi terveydenhuollon suhteen, koska valtiovalta ja viranomaiset näkivät tämän merkittäväksi mm. väestönkasvun näkökulmasta. Kansanterveys nähtiin valtiollisena velvollisuutena ja etenkin äitien ja lasten terveys määriteltiin kansan selviytymisen kannalta elintärkeäksi.⁸⁸ Selkeästi muita Pohjoismaita korkeammalla olevaan ime-

⁸⁴ Granbom-Herranen 2014, 14–15.

⁸⁵ LN 11/1954, ”Minkä ikäistä on ’nuoriso?’”, 7–9.

⁸⁶ LN 5/1951, ”Järjestötoiminta nuorison sosiaalisen ryhmytyksen kuvastajana”, 11–14.

⁸⁷ Ks. esim. Häkkinen, Linnanmäki & Rahkonen 2005, 62–63.

⁸⁸ Harjula 2007, 59 ja 57.

väiskuoolleisuuteen pyrittiin vaikuttamaan neuvolajärjestelmän kautta. Sen tehtävänä oli terveysneuvonta, valistus ja opastus. Jo ennen sotaa vapaaehtoisena toimintana alkanut järjestelmä ulotettiin lainsäädännön kautta koko maan kattavaksi ja esimerkiksi 1950-luvun puoli-maihin mennessä enää 5 % synnyttäjistä jäi neuvolapalveluiden ulkopuolelle. Valtiovallan toiminnan seurauksena imeväiskuoolleisuus saatiinkin samalle tasolle muiden Pohjoismaiden kanssa vuoteen 1955 mennessä. Perhepolitiikkaa tukemaan säädettiin myös esimerkiksi vuonna 1948 laki lapsilisästä.⁸⁹ Elintason nousun myötä sosiaalipolitiikan diskursseissa hyvinvointivaltiomalli pääsi viimeistään 1950-luvun loppupuolella hegemoniseen asemaan ja pienviljelijäsosiaalipolitiikkaan perustuvasta yövärtijavaltiomallista luovuttiin.⁹⁰ Myös tämä vaikutti positiivisesti lasten asemaan, joskin se merkitsi yhä voimakkaampaa lapsuuden ja perheen säätelyä yhteiskunnan taholta sen eri instituutioiden toimesta.

Lapsia oli Suomessa sodan jälkeen runsaasti. Välittömästi sotaa seuranneina vuosina syntyneet suuret ikäluokat nähtiin harjoitetun väestöpolitiikan onnistumisena.⁹¹ Vastaavanlainen syntyvyyden lisääntyminen tapahtui lähes kaikkialla maailmassa toisen maailmansodan päätyttyä, mutta Suomessa syntyvyyden on katsottu olleen vuosina 1945–1950 Euroopan korkeimpia. Tuona aikana Suomessa syntyi kutakuinkin satatuhatta lasta vuosittain. Tämän jälkeen syntyvyys aleni selkeästi ja on ollut laskusuunnassa tähän päivään asti, syntyvyyden ollessa 2000-luvulla vajaat 60 000 lasta vuodessa.⁹²

Suuria ikäluokkia on Suomessa tähän mennessä tutkittu lähinnä sosiologien ja muiden yhteiskuntatieteilijöiden sekä kasvatustieteilijöiden toimesta. Muun muassa näiden ikäluokkien myöhemmin 1960-luvulla aiheuttamaa yhteiskunnallista ja sosiaalista murrosta, heidän lapsuus- ja nuoruuskokemuksiaan sekä elämänpolkunsä käännepisteitä on kartoitettu lukuisissa tutkimuksissa.⁹³ Sen sijaan historian tutkimuksen kentällä aihepiiri on viime vuosiin asti ollut vielä jokseenkin laajemmin avaamaton ilmiö. Ville Kivimäki on kuitenkin esimerkiksi nähnyt suuret ikäluokat eräänä syynä sille, ettei Suomessa koettu sodan jälkeen laajempia yhteiskunnallisia levottomuuksia. Hänen hieman humoristisenkin näkemyksensä mukaan sodan käyneellä sukupolvella oli kädet täynnä työtä juuri perustettujen perheidensä ja työnteon kanssa, eikä vallankumousajattelulle jäänyt siinä tilanteessa juurikaan ylimääräistä energiaa.⁹⁴ *Lapsi ja*

⁸⁹ Harjula 2007, 67–69 ja erityisesti Kuvio 9, 62.

⁹⁰ Uljas 2012, 305–308.

⁹¹ Harjula 2007, 68.

⁹² Karisto 2005, 20–22; Meinander 2009, 357.

⁹³ Muutamia näistä mainitakseni, ks. esim. Tuominen 1991 tai Purhonen, Hoikkala & Roos (toim.) 2008.

⁹⁴ Kivimäki 2015, 298.

nuoriso -lehdessä suuret ikäluokat tulivat selkeästi keskustelun aihepiiriksi vuonna 1952, jolloin tekstien näkökulmana oli lähinnä koulujen tuleva ahtaus ja sen aiheuttamat haasteet.⁹⁵ Suomen Kuvalehdessä aihetta sivuttiin jo loppuvuodesta 1950.⁹⁶

Eräs huomioon otettava seikka tarkasteltaessa lapsia ja nuoria sodanjälkeisessä Suomessa ovat maaseudulla ja kaupungeissa eletyn lapsuuden ja nuoruuden välillä vallinneet merkittävät eroavaisuudet. Modernisaatiokehitys kosketti kaupunkien asukkaita tässä vaiheessa huomattavasti suuremmissa määrin kuin maaseudulla eläviä. Siinä missä kaupunkien kasvu, teollisuuden kehittyminen ja kasvaminen aiheuttivat monenlaisia sosiaalisia ongelmia, pysyi elämänmeno maaseudun agraarisessa elämäntilassa vielä pitkään entisen kaltaisena. Tämä sama jakolinja agraarin ja urbaanin elämänpiirin välillä kosketti myös lapsia ja nuorisoakin.

Erot maaseudun ja kaupunkien välillä ovat nähtävissä esimerkiksi lapsien työvelvollisuudessa. Maaseudulla lapset osallistuivat perinteisesti tilan askareisiin. Se oli osa tilojen toimeentulostrategiaa. Pojat osallistuivat esimerkiksi pelto- ja metsätöihin. Tytöt puolestaan auttoivat lastenhoidossa ja kotiaskareissa. Kotiaskareisiin ja tilan töihin osallistumisen määrä ja laatu riippuivat kunkin lapsen iästä. Lasten työpanos maataloilla suoritetusta palkkatyöstä oli 1950-luvulla noin kolme prosenttia. Lasten työnteko nähtiin osana koulutusta tulevaan emännän tai isännän rooliin, mutta myös taloudellisena välttämättömyytenä. Tämän seurauksena etenkin suurten ikäluokkien on katsottu saaneen kasvatuksensa mukana jopa uskonnollisävytteisen arvostuksen työntekoon.⁹⁷ Kysymyksessä oli perinteinen agraarisen yhteisön malli, jossa elannon hankkimisen lisäksi lasten ruumiillinen työ merkitsi yhteisön hyväksymää ja yhteisiin päämääriin soveltuvaa lasten luonteen kasvattajaa.⁹⁸

Myös kaupungeissa lapsilla ja nuorilla oli omat velvollisuutensa kotiaskareissa, mutta heillä oli enemmän vapaa-aikaa, jota he luonnollistaan pyrkivät täyttämään jollakin toiminnalla. Antti Malinen on tutkimuksessaan tutkinut sodanjälkeistä asuntopulaa Helsingissä etenkin siitä kärsineiden ihmisten sopeutumisen näkökulmasta. Hän tarkastelee teoksessaan myös asuntopulan vaikutuksia lapseen sekä heidän elämäntiloihinsa muotoutumiseen. Malisen mukaan asuntopulasta johtuva tilanahtaus vaikutti siten, että lapset ja nuoriso hakeutuivat viettämään

⁹⁵ LN 1/1952, ”Mitä koulujen vuorotyö vaikuttaa lapsen kuntoon”, 6-8.

⁹⁶ SK 11/1950.

⁹⁷ Ks. esim. Häkkinen, Linnanmäki & Rahkonen 2005, 67–68. Työn arvostus ja sen painottaminen kasvatuksessa on ollut kuitenkin osa suomalaista kulttuuria jo huomattavasti kauemmin. Vrt. Granbom-Herranen 2014, 18–20.

⁹⁸ Korkiakangas 1996, 102.

vapaa-aikaansa kotien ulkopuolelle esimerkiksi pihoille, puistoihin, kaduille, elokuvateattereihin tai tansseihin, koska kodeissa ei ollut rauhallista tai niissä ei vain yksinkertaisesti ollut kylliksi tilaa leikkimiseen.⁹⁹

Asutuskeskuksissa etenkin varhaismurrosikäiset ja murrosikäiset pojat muodostivat ryhmiä, joita kutsuttiin sakeiksi. Nämä poikasakit liikkuvat urbaanin ympäristön laidoilla, kuten rakentamattomissa tai pommitusten tuhoamissa kortteleissa, luonnontilaisissa puistoissa tai urheilukentillä ja muodostivat omia reviiireitä, joita puolustettiin toisten poikasakkien tunkeutumisilta. Saatettiin myös tehdä pikkurikoksia, kuten näpistyksiä tai varkauksia sekä juopotella.¹⁰⁰ Aikalaiskeskustelijoiden toimesta vapaa-aikaongelmaa moralisoitiin ja sakkilaisten toiminta nähtiin jopa rikollisena irtolaisuutena, jonka kitkeminen vaati huoltoa, ohjausta ja suojelua. Samalla pyrittiin myös parantamaan lasten ja nuorten vapaa-ajan vieton laatua kiinnittämällä huomiota esimerkiksi leikkikenttien ja nuorisotalojen puutteeseen. Resursseja kohdennettiin nuorisjärjestöille, kuten partioliikkeelle sekä kaupunkien nuorisotyöhön, jonka tavoitteeksi tuli integroida nuoria yhteiskuntaan.¹⁰¹

Kaupungeissa naisten lisääntynyt työssäkäynti aiheutti myös lastenhoitoon liittyviä ongelmia. Tätä pyrittiin helpottamaan lisäämällä lastentarha- ja puistotätitoimintaa.¹⁰² *Lapsi ja nuoriso* -lehdessä päivähoitokysymystä käsiteltiin esimerkiksi toteamalla, että ”lastentarhojen on estettävä kujien ja takapihojen turmiollinen vaikutus”.¹⁰³ Lisäksi on huomioitava, että aineistossani asiantuntijoiden huoli perheenäitien työssäkäynnin vaikutuksista lapseen kuitenkin säilyi hyvin pitkälle 1950-luvulle saakka.¹⁰⁴ Naisten työssäkäynnin kysymykseen ja *Lapsi ja nuoriso* -lehden kirjoittajien käsityksiin sen vaikutuksista perheisiin sekä nuorison vapaa-aikaan paneudun tarkemmin luvuissa 7.1 ja 7.3.

Mm. päivähoitokysymys ja neuvolajärjestelmän kehittäminen osoittavat, että lapsuutta 1940- ja 1950-luvulla määrittä yhä voimakkaampi yhteiskunnallisten instituutioiden ohjaava vaikutus. Pekkarisen ja Vehkalahden mukaan lapsuuden ja nuoruuden historiaa onkin mahdollista tutkia erillään lapsuuden ja nuoruuden instituutioiden historiasta. Instituutiot ovat mahdollistaneet erilaisten normien, arvojen ja perinteiden välittämisen yhdenmukaisesti suurillekin

⁹⁹ Malinen 2014, 116–118 ja 123–126.

¹⁰⁰ Puuronen 2003, 374–376.

¹⁰¹ Malinen 2014, 126–127; Puuronen 2003, 374; Eilola & Valtonen 2014, 108.

¹⁰² Malinen 2014, 122–123.

¹⁰³ LN 1/45, ”Rakentava lastentarha”, 12–13.

¹⁰⁴ Esim. LN 9/1951, ”Mitä äidin työssäolo vaikuttaa lapseen?”, 19–24; LN 2-3/1956, ”Annammeko lasten maksaa hinnan?”, 3–4 ja 28–29.

joukoille ja tarjonneet fyysiset puitteet kollektiivisen tajunnan rakentamiselle. Sodanjälkeisessä yhteiskunnassa, joka oli kehittymässä kohti voimakkaasti institutionalisoitunutta hyvinvointi- ja asiantuntijayhteiskuntaa, lapset ja nuoret yhä useammin kohtasivat instituutioiden ohjaavan, yksilöä muokkaavan ja jopa rajoittavan vaikutuksen esimerkiksi neuvolan, perheen, päiväkodin, koululaitoksen, nuoriso- tai sosiaalityön muodossa. Lasten ja nuorten kasvatukseen ja ohjaamiseen pyrkivää asiantuntijoiden osaamista käytettiin osana sosiaalistamisen prosessia nimenomaan erilaisten instituutioiden kautta.¹⁰⁵ *Lapsi ja nuoriso* -lehden kirjoituksissa kaikki edellä mainitut keskeiset lasten ja nuorten elämää määrittävät yhteiskunnalliset institootiot ovat edustettuina, mutta oman tutkimukseni kannalta perhe nousee näistä selkeästi keskeisimmäksi.

6.3 Kasvatuskäsitysten murros

Aikalaiskäsityksen mukaan kasvatuksen ulottuvuus yhteiskunnassa voitiin jakaa kolmeen eri osa-alueeseen: koulukasvatukseen, kotikasvatukseen sekä esimerkiksi erilaisten nuorisojärjestöjen piirissä tapahtuvaan vapaaseen kansalaiskasvatukseen.¹⁰⁶ Tätä jaottelua olen pitänyt myös omana lähtökohtanani. Lähdemateriaalistani johtuen tutkimukseni keskittyy lähinnä kahteen jälkimmäiseen kasvatuksen ulottuvuuteen, vaikka koulukasvatusta jonkin verran sivutaankin. Lisäksi on todettava, että erityisesti perhekasvatuksen merkitys korostuu lähdemateriaalin kirjoittajien teksteissä. Tässä alaluvussa käsitelen kuitenkin suomalaisen kasvatuksen historian eri tutkimustulosten kautta koko kasvatuksen kentän roolia, kasvatuskäsityksiä ja ihmiskuvaa sekä niiden muutosta sodanjälkeisessä yhteiskunnassa.

Lähtökohtana kaikelle kasvatukselle pidettäneen sitä oletusta, että se on vallitsevan arvomaailman siirtämistä seuraavalle sukupolvelle. Nykyaikainen koululaitos on osa kasvatuksen historiallista jatkumoa, jossa edeltävät sukupolvet ovat siirtäneet tietoa, tietämystään ja taitoja seuraavalle sukupolvelle. Tässä yhteydessä on jouduttu aikojen saatossa pohtimaan sitä arvolatautunutta rajausta, mitkä tiedoista ja taidoista ja arvoista tulisi seuraavalle sukupolvelle siirtää. Toisaalta modernissa yhteiskunnassa koululta edellytetään yhteiskunnan järjestyksen ylläpitoa ja kehityksen tukemista. Koululaitos on täten modernin yhteiskuntasuunnittelun ja tulevaisuuden hallinnan keskeisimpiä instrumentteja.¹⁰⁷ Tätä käsitystä voitaneen pitää myös vapaan kansalaiskasvatuksen ja kotikasvatuksen lähtökohtina, varsinkin silloin kun niiden

¹⁰⁵ Pekkarinen & Vehkalahti 2012, 13–14; vrt. myös Pekkarinen 2010.

¹⁰⁶ LN 1/47, ”Yhteiskunnallinen kasvatusta vapaassa nuorisotyössä”, 16–18.

¹⁰⁷ Salminen 2012, 99–102.

ideologiset lähtökohdat on määritellyt yhteiskunnassa hegemonisessa asemassa ollut sivistyneistö, joka myös vastasi pitkälti järjestöjen piirissä tapahtuvan kansalaiskasvatuksen organisoimisesta. Esimerkiksi Pertti Alasuutarin mukaan koulutuksen organisoimisella ja laajemmin kansansivistyksen järjestämisellä on ollut Suomessa kohtuullinen rooli kansakunnan rakentamisessa. Niiden kautta levitettiin tietoa väestölle siitä kansakunnasta, jota oltiin luomassa.¹⁰⁸ Rahvaaseen kohdistunut kansansivistystyö ja rahvaan lapsien kansalaisiksi kasvattaminen oltiin nähty jo 1800-luvun sivistyneistön ja esivallan parissa keskeiseksi yhteiskunnalliseksi tavoitteeksi ja merkittäväksi työvälineeksi suomalaisen kansakunnan luomisprosessissa.¹⁰⁹

Yleinen oppivelvollisuus astui Suomessa voimaan 1921. Se merkitsi Saara Tuomaalan mukaan siirtymistä agraarilapsuudesta moderniin sekä vanhasta isäntävallasta valtiopaternalismiin yhteiskunnallisen kurin kautta. Agraariyhteisön ihmisihanteen mukainen ihminen eli kunnollisena perheenjäsenenä, uutterana työntekijänä ja nöyränä kristittynä. Oppivelvollisuuskoulun pedagogiikka halusi säilyttää nämä arvot, mutta lisäsi niihin kansallisvaltion tarpeisiin sopivia ideaaleja, kuten kansallisen yhtenäisyyden, puhtauden ja terveyden vaalimisen. Tavoitteena oli uhrautuva valtiokansalainen. Kansalaiskasvatuksessa korostui isänmaallisuus ja maanpuolustushenki. Kansakoulun ohella kansalaisjärjestöt nähtiin keskeisinä kansalaiskasvatuksen instrumentteina, joilla oli myös koteja muovaava merkitys.¹¹⁰

Sodanjälkeisessä aateympäristössä alkoi kasvatuskäsityksissä tapahtua muutoksia, joskin näiden siemenet oltiin kylvetty jo sotaa edeltävänä aikana. Mika Ojakankaan mukaan moderni auttava ja parantava pedagogiikka oli saanut ideologisen alkunsa jo 1900-luvun taitteessa mutta se saavutti yleisen hyväksynnän sodanjälkeisessä Suomessa 1950-luvulla. Samalla psykologiasta oli tullut pedagogiikan tärkein aputiede. Pedagogiikan keskiöön tuli lapsi ja ennen kaikkea tieto tämän ”omalaatuisesta yksilöllisyydestä”. Kasvattaja tunsikin kasvatettavansa, jolloin oppilaan tuntemisesta tuli modernin opettajan velvollisuus. Ojakankaan mukaan modernissa pedagogisessa ajattelussa käyttäytymisen valvonnasta tuli käyttäytymisen tarkkailua. Tarkkailu tuli ulottaa oppilaan itsensä lisäksi myös tämän vanhempiin ja näiden kasvatustaitoihin. Modernin pedagogiikan tavoitteena oli tarkkailla, havainnoida ja kontrolloida ympäristötekijöiden lapsen normaalissa (tai normitetussa) kehityskulussa aiheuttamia poikkeamia ja tarpeen tullen oikaista näitä.¹¹¹

¹⁰⁸ Alasuutari 1998, 156.

¹⁰⁹ Koski 2011, 161–163; Kansalaiseksi kasvattamisesta ja sen tavoitteista mm. Granbom-Herranen 2014.

¹¹⁰ Tuomaala 2004, 348–351.

¹¹¹ Ojakangas 1998, 143–146, 155–157.

Leena Koski on tarkastellut artikkelissaan sitä murrosta, joka tapahtui 1940-luvun lopulla ja 1950-luvulla sivistyneistön ihmiskuvassa sekä kasvatuskäsityksissä, ja joka tätä kautta näkyi myös koulun ja vapaan kasvatustyön piirissä. Hänen mukaansa demokratia alkoi korostua ensisijaisena ehtona sivistykselle. Tämä muutos nousi ennen sotia vallinneen autoritaarisen kasvatusihanteen kritiikistä. Samalla aikaisempi kristinuskon ja siihen kiinnitetyn isänmaallisuuden korostus liudentui kasvatuksen ytimeksi.¹¹² Sama ideologia näkyi myös aikakauden kansakoulun opetussuunnitelmissa peruskoulun perustamiseen asti, joissa aikaisemman moraali- ja uskonnollis-siveellisen kasvatuksen sijasta korostettiin kansalaiskasvatusta.¹¹³ Yleinen usko koulutuksen merkitykseen tulevaisuuden rakentajana vahvistui. Tämä näkyi esimerkiksi kansakouluverkon laajentamisena sekä uusien oppikoulujen perustamisena. Keskiluokkaistuminen ja yksilöllistyminen tuli uudeksi ideaaliksi. Korostettiin yksilöllisyyttä ja jokaisen vastuuta omasta kasvatuksesta sekä henkisen ja moraalisen tilan tarkkailusta. Samalla tulevan hyvinvointivaltion ihmiskäsitys korvasi vanhan: aiemmin pahuus ja syntisyys olivat asuneet ihmisen sisällä, mutta samoin myös halu sivistykselliseen herätykseen. Modernin hyvinvointivaltion eetoksessa ihmiset olivat lähtökohtaisesti sisältä hyviä, mutta pahuus pyrki ihmisen sisälle ulkoapäin. Tätä pahuutta edustivat ulkoiset vaikutteet, kuten huonot sosiaaliset olot ja väävät esimerkit.¹¹⁴ Ulkoisen pahuuden vaikutus oli läsnä kaikkialla yhteiskunnassa, kuten ylilääkäri Aarno Turusen *Jokaisen naisen kirjaan* vuonna 1945 kirjoittamasta artikkelista voidaan havainnoida:

Nykyaikainen elämä, varsinkin kaupungeissa, tarjoaa nuorille tytöille erittäin paljon myös sukupuolisia kiihokkeita, jotka voivat johtaa todelliseen sukupuolisen suhteen solmimiseen. Kuitenkin on sekä henkilökohtaisella että yhteiskunnalliselta kannalta erittäin tärkeää, että tällaisia suhteita ei aloiteta ennen kuin riittävä sielullinen kypsyyden on saavutettu.¹¹⁵

Samankaltainen ihmiskäsitys on nähtävissä aikaisten kuvasta koskien lapsia ja nuorisoa. Sen mukaan jokainen lapsi on potentiaalinen rikollinen, joka vaatii huoltoa, ohjausta ja suojelua.¹¹⁶

Myös Leevi Launonen katsoo kasvatuksen eettisissä ideaaleissa tapahtuneen sodan jälkeen ajatuksellisen muutoksen. Hänen mukaansa koulukasvatuksessa määriteltiin tällöin edel-

¹¹² Koski 2011, 175.

¹¹³ Tähtinen 2011, 212.

¹¹⁴ Koski 2011, 177–181.

¹¹⁵ Turunen 1945, 28.

¹¹⁶ Eilola & Valtonen 2014, 108; Vrt. Ojakangas 1998, 156–157.

leen tarkkoja moraalisia ihanteita, mutta samalla niiden nimeämistä kohtaan alkoi myös esiintyä suurempaa kriittisyyttä.¹¹⁷ Launonen kuitenkin katsoo, että ajattelun muutos tapahtui nimenomaan eettisissä ihanteissa. Osa yksilöetiikkaa korostavista hyveistä putosi tällöin pois ja tilalle tuli yhteiskuntaeettisiä periaatteita: esimerkiksi kuuliaisen alistumisen tilalla korostettiin demokraattisuutta ja moraalisen häpeäntunnon sijasta oppilaita pyrittiin kasvattamaan suvaitsevaisiksi kansalaisiksi.¹¹⁸ Launonen katsoo muutoksen eräänä alkuun panevana voimana olleen reaktio aikakauden totalitaristisia yhteiskuntajärjestyksiä kohtaan. Opetussuunnitelmissa oppilaita rohkaistaan itsenäisyyteen ja persoonallisiin arvovalintoihin. Heistä ei saanut ”kehittyä arvostelukyvyytöntä kaiken omaksujaa ja hyväksyjää.”¹¹⁹ Tämä ideologinen muutos on havaittavissa myös *Lapsi ja nuoriso* -lehden välittämässä kasvatuskäsityksissä, kuten seuraava lainaus vuodelta 1949 osoittaa:

Amerikassa pannaankin erittäin paljon painoa juuri luonteen kasvattamiselle. Pyritään luomaan itsenäisiä ihmisiä, jotka jo varhain tottuvat muodostamaan omat mielipiteensä ja myös lausumaan ajatuksensa julki vapaasti ja arkailematta, mutta jotka samalla osaavat suhtautua muihin ihmisiin oikealla tavalla, tunnustaen näiden itsenäisen persoonallisuuden.¹²⁰

Toisaalta Launosen mukaan pidettiin myös tärkeänä, että oppilaille muodostuu tietty käsitys arvohierarkiasta, sillä ”yhteiskunnassa elävä ihminen ei tule toimeen ilman verraten kehittyntä arvojärjestelmää; tätä edellyttävät sekä yksilön menestyksellinen toiminta, että yhteiskunnan hyvinvointi”.¹²¹ Koulukasvatuksen eetoksen muutos siis tähtäsi ennen kaikkea yksilöön yhteiskunnan jäsenenä ja rakentajana.

6.4 Aikalaisten mielikuvat lapsista ja nuorisosta

Kuten kappaleessa 6.2 todettiin, nuoria ja etenkin lapsia oli sodanjälkeisessä Suomessa runsaasti. Heihin liittyvistä kysymyksistä myös keskusteltiin aktiivisesti julkisuudessa. Tarkasteltaessa *Lapsi ja nuoriso* -lehden kirjoittaneiden asiantuntijoiden sekä muiden aikalaikirjoittajien pohjaoletuksia ja asenteita lapsia tai nuorisoa kohtaan voidaan erottaa useita vastakkaisia ja päällekkäisiä puheavaruuksia. Vahvimpina puheavaruuksina esiintyvät kuitenkin ymmärtävä tai positiivinen nuorisopuhe sekä sen vastakohta, negatiivinen, lapsia ja nuoria sekä ennen kaikkea heidän käytöstään arvosteleva tai arvottava puhetapa. Molemmat puhetavat esiintyvät

¹¹⁷ Launonen 2000, 216.

¹¹⁸ Launonen 2000, 220.

¹¹⁹ Launonen 2000, 203–204.

¹²⁰ LN 10/1949, ”Miten USA valmentaa nuorisonsa perhe-elämään”, 7–10.

¹²¹ Launonen 2000, 204.

teksteissä koko käsiteltävän ajanjakson ajan, joskin negatiivisen ulottuvuuden esiintyminen vähenee selkeästi lähestyttäessä aikarajauksen loppupuolta. Teksteissä nämä puhutavat esiintyvät useasti paatoksellisina, juhlapuheen tai jopa saarnan kaltaisina, moralisoivina julkilausumina tai yksittäisinä arvolatauksen sisältävinä lauseina tai lauseryppäinä. Negatiivinen puhetapa koskettaa erityisesti nuorisoa. Lapset ovat sen ulkopuolella, ja heitä koskettaa vahvimmin kolmas puhetapa, jossa viattomuus ja suojelun tarve korostuu. Tältä pohjalta viattomuuden ja suojelun diskurssi liittyy myös oleellisilta osiltaan positiiviseen puhetapaan.

Positiivista puhetapaa edustavissa teksteissä lasten ja nuorten voidaan katsoa olevan sisäsyntyisesti hyviä ja heidän arvonsa ja moraalinsa ovat lähtökohtaisesti kirjoittajien mielipiteiden mukaan hyväksyttäviä. Osassa kirjoituksista kuvaa nuorisosta voidaan perustellusti määritellä kirkasotsaiseksi:

[...]mutta nuoriso itse haluaa uhrata, se haluaa antaa itsensä kokonaan kansansa palvelukseen, maansa tulevaisuuden turvaamiseen ja rauhan rakentamiseen. Nuoriso haluaa toimia, uskoa ihanteisiin ja korkeisiin päämääriin.¹²²

Kirjoituksen sävy on paatoksellinen ja sen tyyli muistuttaa huomattavasti juhlapuheen kielenkäyttöä. Se myös edustaa vanhaa kansallisvaltion rakentamiseen liittyvää puhetapaa, jossa kristillis-siveelliseen moraalikoodiin liitettiin kansallissiveellinen ulottuvuus. Tämä korosti kansalaisen uhrivalmiutta, joka tarkoitti yksinkertaisimmillaan kansakunnan etujen asettamista yksilön etujen edelle.¹²³ Diskurssissa on kuitenkin havaittavissa muutos verrattaessa sitä sotaa edeltävään aikaan. Uhrivalmius kytketään tekstissä rauhan ja kansakunnan rakentamiseen. On kuitenkin todettava, että uhrivalmiuden diskurssi muuntuneenakin esiintyy lehdessä hyvin vähäisenä ja poistuu lehden kirjoituksista 1950-luvulle tultaessa.

Samalla äänenpainolla oltiin kuitenkin keskusteltu nuorisosta vielä nuorisojärjestöjen edustajainkokouksessa vuonna 1948. Kyseisestä tilaisuudesta raportoitiin lehdessä ilmestyneessä artikkelissa, jossa todettiin, että kokouksessa ”pidettiin tiukasti kiinni siitä, että nuorisomme sydämissä edelleen vallitsevat korkeat aatteet”.¹²⁴ Teksteissä ilmenee syvä luottamus nuorten kykyihin, oikeamielisyyteen ja moraaliin. Jälkimmäisessä lainauksessa kuitenkin esiintyy myös pieni epäilyksen ulottuvuus, jonka voidaan tulkita kummunneen sodanjälkeisten poikkeusolosuhteiden aiheuttamista nuorison piirissä yleistyneistä käyttäytymismalleista ja ennen kaikkea niiden aiheuttamasta huolesta, jota voitaneen kutsua moraaliseksi paniikiksi. Ver-

¹²² LN 1/1946, ”Nuorisotyöntekijät nuorison asialla”, 9.

¹²³ Valtonen 2004, 53–54.

¹²⁴ LN 6-7/1948, ”Aatteellisuus nuorisotyössä”, 132–133.

tailevassa lähdeaineistossani esimerkiksi Tuomi Elmgren-Heinosen käytösoppaassaan esittämä mielipide nuorisosta edusti positiivista puheavaruutta sen puhtaimmassa muodossa, jossa nuoret koettiin edelleen pääsääntöisesti hyvätapaisina kansakunnan toivoina:

Minun on oikeasti tunnustettava, etten edes oikeastaan usko puheeseen nuorison turmeltuneisuudesta. Siihen antavat aiheen vain nuo julisteen omaisesti hällisevät 'tyypit', joita nuorison parhaimmisto ei itsekään hyväksy. Päinvastoin ihailen nuorten rohkeutta, ja neuvokkuutta, heidän käytännöllisen elämän ymmärtämistään ja – huumorintajuun.¹²⁵

Positiiviseen puheavaruuteen linkittyä usein myös huoli näiden positiivisten luonteenominaisuuksien ulkoa päin kohtaamasta uhasta, jota kuvaa parhaiten termi viattomuuden ja suojelun diskurssi. Sen mukaan lapset ja nuoret olivat viattomia, hauraita sekä vaikutuksille alttiita. Siksi heitä tuli suojella ympäröivien olosuhteiden aiheuttamilta vaaroilta. Viattomuuden ja suojelun diskurssi koskettaa erityisesti pieniä lapsia. Kirjoittajien asennetta lapsia ja nuoria kohtaan kyseistä diskurssia edustavissa teksteistä voisi kuvata parhaiten esimerkiksi sanaparilla äidillisen huolehtiva, kuten tekstikatkelma vuonna 1955 ilmestyneessä suomalaisnuorten matkailua Tukholmaan kuvaavassa pääkirjoituksessa osoittaa: ”Nuorten avuksi ilmestyy henkilöitä, joiden ’ystävyyt’ ei ole vilpittöitä. Suomalaisnuorten avutonta asemaa käyttävät hyväksyen erilaiset hämärät ainekset [...]” Kirjoittaja jatkaa pohtimalla niitä keinoja, joilla nuoria ulkomaille muuttavia voitaisiin tukea. Suojelun toteutuksen keinona hän esittää esimerkiksi muuttoliikkeen rajoittamista nuorison kohdalla.¹²⁶

Positiivisen puheavaruuden rinnalla esiintyy myös sen negatiivinen vastinpari, jossa etenkin nuorisosta muodostetaan huomattavan epämiellyttävä kuva. On huomioitava, että tämä negatiivinen puheavaruus koskettaa lähinnä kaupunkien tai asutuskeskusten nuoria, ja ennen kaikkea niitä heistä, joilla on työläistausta. Osassa teksteissä mielikuva kaupunkinuorisosta saattaa olla hyvinkin karu ja graafinen: ”Sodan jälkeen on astunut esiin uusi nuoriso, joka liian suurelta osin on gangsterinuorisoa.”¹²⁷ Lapset on pääsääntöisesti rajattu tämän puhettavan ulkopuolelle, ja se tarkastelee ja arvottaa useimmiten nuorison löystynyttä moraalialia sekä negatiivisia käytöstapoja tai heidän vääränlaista maailmankuvaansa: ”Näyttäisi tosiaan siltä, että osa nykyisestä nuorisostamme on menettänyt kyvyn tai halun arvostella tulevaisuutta pitkällä tähtäimellä. Huomispäivän huolet sysätään syrjään.”¹²⁸

¹²⁵ Elmgren-Heinonen 1954, 115.

¹²⁶ LN 5-6/1955, ”Nuorisomme ulkomailta”, 3.

¹²⁷ LN 10/1950, ”Elokuva ja sen vaikutus nuorisomme moraalisiin eli onko nuorisollamme vieraita esikuvia”, 4-6.

¹²⁸ LN 1/1952, ”Nuori työntekijä - eräs rengas ketjussa”, 20-23.

Negatiivisen puheavaruuden kentässä on erotettavissa kolme eri syy-yhteyttä koetulle nuorison moraalillemme: ensimmäiseksi ulkoiset vaikutteet, kuten sosiaaliset olot, väärä seura tai vääränlainen viihde, toiseksi nuoriso itse synnynnäisine ominaisuuksineen tai opittuine taipumuksineen ja kolmanneksi kasvattajien harjoittama väärä, riittämätön tai oleamaton kasvatustapa. Näistä viimeinen syy-yhteys on selkeästi teksteissä useimmiten esiintyvä. Kyseisiä vääriä metodeja edustaa esimerkiksi liian vapaa kasvatustapa, kuten seuraavassa nimimerkki Tuomaksen kirjoittamassa mielipidekirjoituksessa:

Kasvatustyössä on tahdottu korostaa nuorten yksilöiden vapauden ja itsenäisyyden merkitystä luonteen ja kykyjen kehittäjänä. Kiihtymättömänä on, että nykyajan nuoriso on menneen ajan nuoriin verrattuna monissa asioissa kypsempää juuri mainitun vapauden ansiosta. Mutta samasta syystä siitä on tullut kasvattajille entistä suurempi ongelma, ”kuriton sukupolvi”, koska lisääntyvä itsenäisyys toiselta puoleltaan ehdottomasti merkitsee myös uusien ristiriitojen mahdollisuutta.¹²⁹

Kyseisessä tekstissä on havaittavissa myös aikakaudella tapahtunut nuorisokuvan ihanteiden muutos. Aikaisemmin mainittu kansakunnan tarpeet yksilön tarpeiden edelle asettava uhrivalmiuden vaatimus on tekstissä yhä läsnä, mutta selkeästi enemmän taka-alalla eräänlaisena nostalgisena jäänteenä. Uusi nuoriso ei edusta kirjoittajalle enää tätä ihannetta, vaan on yksilöllistynyt. Vanhan uhrivalmiutta korostavan moraalikoodin tilalle on tullut yksilön vapautumisen kautta uusi moraalikoodi, jossa yksilön tarpeet menevät kansakunnan tai yhteiskunnan tarpeiden edelle. Kirjoittaja kokee tämän moraalikoodin muutoksen uhaksi.

Muutamissa lehden teksteissä negatiiviseen puheavaruuteen kiinnittyy vahva lasten ja nuorison kategorisoimisen aspekti, jossa heidät jaotellaan erilaisiin ryhmiin, esimerkiksi hyviin ja pahatapaisiin nuoriin. Mm. kasvatustieteilijä Urpo Harva¹³⁰ vuonna 1953 ilmestyneessä artikkelissaan erottaa lapset kolmeen eri kategoriaan heidän kasvatettavuutensa helppouden perusteella:

1. [...]ne, joiden kohdalla tavanomaiset kasvatustoimenpiteet osoittautuvat tehottomiksi. Heissä esiintyy välinpitämättömyyttä, sivistysvihollisuutta, uppiniskaisuutta, aggressiivisuutta kasvattajaa kohtaan jne.
2. [...]tavalliset lapset, joita on suhteellisen helppo kasvatuttaa, vaikka heissäkin esiintyy tottelemattomuutta, haluttomuutta yms., mutta kuitenkin normaaleissa rajoissa.
3. Kolmas ryhmä koostuu niistä, jotka ovat poikkeuksellisen helposti kasvatettavissa ja joihin sopii sanonta: Hyvä lapsi kasvatuttaa itse itsensä. He tuottavat kasvattajalle pelkkää iloa.¹³¹

¹²⁹ LN 3/1950, ”Toinen paikka, toinen repii”, 30.

¹³⁰ Harva teki uransa Tampereen yhteiskunnallisen korkeakoulun kansansivistysopin ja myöhemmin aikuiskasvatuksen professorina. Hän toimi myös Yhteiskunnallisen korkeakoulun vararehtorina (Kuka kukin on 1978).

¹³¹ LN 5/1953, ”Kasvatettavuus”, 14–15 ja 29.

Tekstin vahva pessimistinen ja kategorisoiva ajattelumalli edustaa Harvan kasvatustilafilosofian perusolettamuksia, jotka perustuivat individualistiseen ihmiskäsitykseen. Sen mukaan valtio koettiin kyllä tarpeelliseksi, mutta yksilöt ovat silti ensisijaisessa asemassa ja kaikki valtion yksilöä rajoittavat toimet nähdään negatiivisina. Harva tunnettiin keskeisenä hyvinvointivaltioajattelun arvoperustan ja koulutuspoliittisten tasa-arvopyrkimysten kriitikkona sekä yksityiskoulujen vahvana puolestapuhujana. Harva hyväksyi kuitenkin sivistyksellisen eriarvoisuuden vähentämisen, kunhan se ei tapahtunut lahjakkaiden oppilaiden tai sivistyseliitin tarpeiden kustannuksella.¹³² Ajattelun seurauksena oli kyseisessä *Lapsi ja nuoriso* -lehden tekstissäkin esiintyvä oppilaiden vahva kategorisoiminen ja lahjakkaiden tai tämän kirjoituksen yhteydessä hyvätapaisten oppilaiden oppimismahdollisuuksien korostaminen ja tukeminen.

Vastaavan kaltaisesta nuorison kategorisoinnin piirteitä esiintyy myös artikkelissa vuodelta 1947, jossa kirjoittaja tarkastelee etenkin työläiskodeissa kasvaneiden nuorien harrastuksia. Hän kokee, että osaa työläisnuorista kiinnostaa se, mikä hyödyttää heitä siirtymään elämässään ts. työurallaan eteenpäin. Tämä itsensä kehittäminen harrastusten avulla koskee kirjoittajan mukaan ”nuorison parhainta osaa”. Sen sijaan yhteiskunnan huonoin aines, joka ei tätä itsensä kehittämisen vaatimusta toteuta, ”[...]askartele vain huonojen ajatusten ja asioiden parissa ja tulee valtiolle kalliiksi.”¹³³ Tässä esiintyy usein toistuva käsitys huonotapaisuuden aiheuttamien sosiaalisten ongelmien aiheuttamista kustannuksista, joita käytetään monasti perusteina kasvatustilafilosofian ja moraalikysymyksiin puuttumiselle.

Kyseisessä artikkelissa törmätään myös *Lapsi ja nuoriso* -lehden kirjoittajien yhteiskuntakäsitykseen, jonka pohjalta he muodostavat myös oman ihmiskuvansa perustan. Pahatapaisuus ja huonot kasvatustilafilosofiat koskettivat ennen kaikkea laitakaupunkien työläisperheiden lapsia ja nimenomaan kyseisen kirjoittajan näkökulmasta heikointa osaa näistä. Saman kaltainen kokemus yhteiskunnallisen luokkajaon korostuksesta sekä sen vaikutuksista aikalaisten ihmiskuvaan välittyi myös Antti Häkkisen muistitietoaineistoon perustuvassa artikkelissa. Häkkisen mukaan viimeistään koulussa kunkin yksilön yhteiskuntaluokka tehtiin näkyväksi ja opettajat jopa jakoivat oppilaansa perhetaustan mukaan rikkaisiin ja köyhiin, kunnollisiin ja kunnottomiin sekä hyviin ja huonoihin.¹³⁴ *Lapsi ja nuoriso* -lehden kirjoittajien teksteissä tämä kategorisoiva yhteiskuntaluokan merkitys lasten ja nuorten käytökseen säilyy vallitsevana diskurssina

¹³² Alanen 1997, 30–34.

¹³³ LN 10/1947, ”Askartelusta ja sen muodoista”, 197–198.

¹³⁴ Häkkinen 2014, 32.

koko tarkastelujakson ajan. Esimerkiksi vuonna 1955 julkaistussa artikkelissa ongelmana nähtiin laitakaupungin asuinalueet, joissa ”[...]sosiaaliset elämäntavat madaltuvat siinä määrin, että epäsosiaaliset elämäntavat ovat niille tunnusmerkillisiä”.¹³⁵

Jonkin asteinen muutos kyseisessä yhteiskuntaluokkadiskurssissa on kuitenkin havaittavissa edettäessä kohti käsittelyjakson loppupuolta. Esimerkiksi vuonna 1952 ilmestyneessä artikkelissa kirjoittaja toteaa ensin huonojen tapojen vallitsevan ennen kaikkea maaseutu- ja työläisväestön keskuudessa, joissa ”[...]on juoppous ja kaikenlainen riettaus vallinnut ainakin näkyvämpänä ja alastomampana kuin muissa yhteiskuntaluokissa”. Hän kuitenkin jatkaa huolestuneena havainnoineensa vastaavanlaisen käytöksen levinneen viime aikoina keskiluokan nuorten pariin. Ilmiö näkyy kirjoittajan mukaan rikostilastoissa, joissa ”joukossa on yhteiskunnan johtavan luokan nuoriso”.¹³⁶ Huonotapaisuus ja sen yhteiskunnalliset seuraukset eivät enää koskettaneetkaan kirjoittajien mielikuvissa ainoastaan työväestön nuorisoa, vaan ne olivat levinneet myös muihin yhteiskunnan kerroksiin.

Käsittelyajan loppupuolen tekstit lähentelevät pääsääntöisesti tyyliltään professionaalisuutta tavoittelevaa asiantuntijatekstiä, mutta yhteiskuntaluokka huonojen käytöstapojen selittäjänä on niissä edelleen merkitsevästi läsnä. Asiantuntijuuden, tieteellisyyden ja tasavertaisuuden korostamisessa lähestytään kuitenkin modernin pohjoismaisen hyvinvointivaltion ideologiaa, jossa yksilöiden yhteiskunnallisten lähtökohtien eroja pyritään yhteiskunnallisten instituutioiden ja etenkin sosiaalipolitiikan kautta kaventamaan.¹³⁷

Hyvinvointiyhteiskunnan kasvatuksellisen ja yhteiskuntapoliittisen ajattelumallin keskeisimpänä esimerkkinä on 1970-luvulla toteutettu peruskoulu-uudistus, jonka ideologiset siemenet oli kuitenkin kylvetty jo huomattavasti aikaisemmin. Keskustelu kaikille tasavertaisen yhtenäiskoulun rakentamisesta oli aloitettu jo 1940-luvun lopulla, vaikka idea olikin jo huomattavasti varhaisempaa perua. Lähtökohdat olivat poliittiset ja koulu-uudistusta ajoivat erityisesti vasemmistopuolueet. Tavoitteeksi asetettiin koulutuksen tasa-arvo. Peruskoulun keskeisenä ideologiana on nähty sukupuolisten, maantieteellisten ja sosiaalisten erojen kaventaminen. Tältä pohjalta peruskoulu voidaan rinnastaa muihin hyvinvointiyhteiskunnan palveluihin, kuten perhetukiin ja terveydenhuoltoon.¹³⁸ Aktiivista keskustelua kysymyksestä käytiin,

¹³⁵ LN 1/1955, ”Nuoret olosuhteidensa armoilla”, 21-24.

¹³⁶ LN 1/1952, ”Eräs nykyajan ilmiö, josta tulokset jo alkavat näkyä: ”Vanhemmilla ei ole nyt aikaa...””, 26-27.

¹³⁷ Karisto, Takala, Haapola 1999, 283–284.

¹³⁸ Ahonen 2012, 147–153; Karisto, Takala & Haapola 1999, 88.

varsinkin käsittelyjakson loppupuolella myös *Lapsi ja nuoriso* -lehdessä sekä Suomen Kuva-lehdessä. Näkökulmina teksteissä oli erityisesti kritiikki oppikoulua kohtaan sekä osittain edelliseen liittyvä vaatimus yhtenäisen ja yleisen perusopetuksen järjestämisestä.¹³⁹

6.5 Hiusmurtumia sukupuolisidonnaisissa ihmiskuvissa ja kasvatusihanteissa

Kuten kahden edellisen alaluvun nojalla voidaan todeta, oli lapsuuden kokemus varsin erilainen riippuen siitä, elikö lapsi varhaisvuotensa kaupungissa vai maaseudulla. Myös kasvattajat ja lasten parissa työskentelevät asiantuntijat kokivat lapset eri tavoin, riippuen siitä oliko heidän asuinpaikkansa maaseudulla vai kaupungeissa. Tämän ohella myös yhteiskuntaluokka vaikutti suhtautumiseen. Samankaltainen jakolinja on vallinnut myös tyttöjen ja poikien välillä. Aivan kuten aikuisten maailmassa sukupuoli on määrittänyt vahvasti ihmiskuvaa, on myös tyttöjen ja poikien lapsuuden koettu muodostuneen toisistaan poikkeaviksi.

Tässä alaluvussa tarkastelen lyhyesti sitä, millaisiksi kasvattajat ja asiantuntijat kokivat poikien ja tyttöjen väliset erot ja toisaalta millaisiksi heidän sukupuolikäsityksensä tämän pohjalta muovautuivat. Vaikka luvun näkökulma onkin vahvasti sukupuolisuuteen sidottu, pyrin kuitenkin ottamaan analyysissäni huomioon yhteiskunnallisten valtasuhteiden intersektionaalisuuden. Tällä tarkoitetaan eri sosiaalisten erojen monimuotoisuutta, niiden akseleiden risteämistä ja sen seurauksia. Intersektionaalisen valtakäsityksen mukaan yksilön asemoituminen yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin riippuu sukupuolen lisäksi mm. etnisyydestä, yhteiskuntaluokasta, uskonnollisesta vakaumuksesta, seksuaalisesta suuntautumisesta tai iästä sekä näiden ja kaikkien muiden sosiaalisten määreiden yhteisvaikutuksesta.¹⁴⁰ Tässä luvussa kyseisiä valtasuhteita määritteleviä akseleita ovat ennen kaikkea sukupuoli, ikä ja yhteiskuntaluokka.

1900-luvun alkupuolen käsitykset tyttöjen ja poikien eroista kietoutuivat edellisellä vuosisadalla muovautuneen porvarillisen ydinperheideologian ympärille. Sen mukaan tyttöjen kasvatus tähtäsi ennen kaikkea äitiyteen, joskin sivistyksenkin tavoittelu koulutuksen kautta nähtiin myös suotavaksi toiminnaksi. Pojista tuli kasvattaa ennen kaikkea perheiden toimeentulon takaajia. Heillä oli mahdollisuus valita oma uransa, kunhan he sen avulla pystyivät huolehtimaan velvollisuudestaan tulevan perheensä elättäjinä.¹⁴¹ Suomen itsenäistyttyä näiden ideoalien peruspiirteet olivat edelleen hegemonisessa asemassa. Etenkään maaseutu- tai työväestöön

¹³⁹ Esim. LN 5/1956, ”Miksi ollaan tyytymättömiä oppikouluun”, 18–21; LN 10/1956, ”Yhtenäiskoulu – eräs ratkaisu koulupulmaan?”; SK 19/1951; SK 24/1956.

¹⁴⁰ Valovirta 2010, 94–96.

¹⁴¹ Häggman 1994, 115–118.

kuuluvia tyttöjä ei koettu aktiivisina toimijoina, kokijoina tai sankareina yhteiskunnan narratiivissa. Tyttöjen elämäkululle nähtiin olevan pääsääntöisesti vain kaksi vaihtoehtoa: joko emännöyys perheessä tai koulutuksen mukanaan tuoma työura. Todellisuudessa kuitenkin jouduttiin usein myöntämään jälkimmäisen osoittautuminen käytännössä mahdottomaksi.¹⁴² Asenne tyttöjen koulutusta kohtaan lähti pääsääntöisesti siitä, ettei tyttöjä kannattanut kouluttaa, sillä kallis koulutus menisi hukkaan, koska nämä joka tapauksessa jäisivät naimisiin men-tyään hoitamaan kotia.¹⁴³

Pojat sen sijaan nähtiin tulevina aktiivisina kansalaisina, jotka vaikuttivat toiminnallaan vahvasti ympäröivään yhteiskuntaan. Kasvatuksen tavoitteena poikien kohdalla oli koulua heistä fyysisesti, hengellisesti ja henkisesti hyvin kehittyneitä kristillis-isänmaallisia miehiä, jotka kykenivät itsenäiseen toimintaan ja itsekasvatukseen.¹⁴⁴ Heistä tuli kasvattaa aktiivisia kansakunnan rakentajia, työntekijöitä ja maanpuolustajia. Tyttöjä puolestaan ohjattiin kohti roolia kansakunnan ytimen eli kodin ylläpitäjinä sekä kansallisvaltion moraalin vartijoina ja säilyttäjinä. Molempiin sukupuoliin liitettiin agraarisia perinteitä kunnioittava käsitys sitkeydestä.¹⁴⁵

Nämä tyttöihin ja poikiin sekä sukupuolten välisiin eroihin kiinnittyvät ideaalit olivat edelleen voimassa toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa ja näkyivät *Lapsi ja nuoriso* -lehden kirjoituksissa, etenkin lapsia ja varhaisnuoria käsittelevissä teksteissä. Vaikka kyseisissä teksteissä ei enää juurikaan painotettu kristillissiveellistä isänmaallisuutta korostavaa diskurssia, ilmenee niissä hyvinkin selkeällä tavalla tuon ideaalin ja kirjoittajien ihmiskuvan mukainen perusoletus poikien aktiivisuudesta ja tyttöjen passiivisuudesta:

Terve lapsi askartelea mielellään, on jo nukkavieruksi toistettu totuus. Varhaisnuorison ja erittäinkin poikien suhteen pitää tuo vanha havainto sataprosenttisesti paikkansa. Poikien suurempi toiminnanhalu tyttöihin verrattuna vaatii jotain puuhaa, jossa tuo veressä peritty sisäinen tarve saadaan tyydytetyksi. Eiköhän maskuliinisessa luonteessa uuden luomisen tarve ole voimakkaampi kuin feminiinisessä.¹⁴⁶

Tekstissä esitettyä sukupuolten välistä eroavaisuutta pidetään ylhäältä annettuna ja deterministisenä tai peräti biologian selittämänä luonnonlakina. Kyseinen sukupuolten kategorisointi korostui koko vuosisadan alkupuoliskon ajan esimerkiksi lasten leikkien yhteydessä. Näistä etenkin rohkeutta ja voimaa vaativat leikit, kuten katoilla tai puissa kiipeily, erilaiset hyppyleikit

¹⁴² Tuomaala 2004, 354–355.

¹⁴³ Valtonen 2004, 77.

¹⁴⁴ Julkunen 2014, 73.

¹⁴⁵ Tuomaala 2004, 355–357.

¹⁴⁶ LN 10/1947, ”Askartelusta ja sen muodoista”, 197–198.

tai vaikkapa pesäpallo kiellettiin monesti tytöiltä vanhempien toimesta, siitäkkin huolimatta, että nämä usein kiinnostivat myös tyttöjä.¹⁴⁷ Näin ollen ei ole eriskummallista, että *Lapsi ja nuoris* -lehdessä pojat nähtiin usein aktiivisina seikkailijoina, löytöretkeilijöinä ja sankareina. Sitä vastoin tytöt olivat passiivisia tarkkailijoita, jotka kiinnittivät huomiota esteettisiin yksityiskohtiin:

Pojat kiinnostuvat helpoimmin eläimiin, ja heissä voi myös jo varhain ilmetä tutkijan tai löytöretkeilijän taipumuksia; Tytöt taasen ihastuvat ennen kaikkea kukkiin, vaikka liikkuvat eläimet vetävätkin varhaisina lapsuusvuosina ensiksi heidänkin huomionsa puoleensa. He näkevät myös helpommin kuin pojat kauniita värejä.¹⁴⁸

Edellä kuvatuissa teksteissä ilmenevä poikiin liitetty aktiivinen seikkailunhalu esiintyi *Lapsi ja nuoris* -lehden teksteissä kuitenkin useasti myös negatiivisessa valossa. Tällöin se liitettiin usein nuorison pahatapaisuuteen. Esimerkiksi 1940-luvun lopulla nuorisorikollisuudesta puhuttaessa eräänä keskeisenä syynä ilmiölle koettiin rikollisuuteen syyllistyneiden poikien toveripiirissä korostuva seikkailunhalu.¹⁴⁹ Sotaa seuranneina vuosina ja 1950-luvulla siveellisyyskysymyksistä puhuttaessa myös nuoret tytöt muuttuivat yllättäen kirjoittajien teksteissä aktiivisiksi toimijoiksi. Kuvareportaasissa ”Eikö enää nuorisokysymystä” vuodelta 1950 tarkastellaan Helsingistä jo poistuneeksi väitettyjä sotavuosien jälkeisestä moraalilaskusta seuranneita ilmiöitä, kuten juopottelua tai ”kotihippoja”. Reportaasin kuvateksteissä päivitelään mm. nuorten tyttöjen hakeutumista satamiin tapaamaan ulkomaalaisia merimiehiä:

Sodanjälkeisen satamavillityksen luulisi jo olevan ohi, mutta yhä vielä monia nuoria tyttöjä kiinnostavat ulkomaiset merimiehet enemmän kuin ’tavalliset’ suomalaiset pojat. Onko heidän motiivinaan seikkailunhalu vaiko jokin muu, sitä on vaikea tietää.¹⁵⁰

Kun nuori tyttö tai nainen astui maskuliinisen aktiivisen toimijuuden alueelle, jolloin hänestä tuli seikkailija, joka tekee toimintansa suhteen itsenäisiä päätöksiä, rikkoi hän samalla yhä hegemonisessa asemassa olevaa kristillis-siveellisen kansallisvaltion moraalikoodia vastaan. Kun hän ei enää toteuttanutkaan rooliaan passiivisena kodin ylläpitäjänä ja moraaliluvun vartijana, jonka ensisijaisena päämääränä elämässään oli perheen perustaminen ja siitä huolehtiminen, muodostui ilmiöstä automaattisesti siveellinen ongelma. Vallitseva todellisuus aiheutti täten hiusmurtuman hallitsevaan ideaaliin.

¹⁴⁷ Korkiakangas 1996, 277–278.

¹⁴⁸ LN 6/1950, ”Luonnonsuojelu eettillisenä kasvatustekijänä”, 12–15.

¹⁴⁹ LN 4/1946, ”Partioliike nuorisorikollisuuden ehkäisijänä”, 89–91; LN 11/1948, ”Filmi ja lapset”, 227 ja 238; vrt. Tarjamo 2006.

¹⁵⁰ LN 11/1950, ”Eikö enää nuorisokysymystä?” 18–19.

Osassa teksteistä tyttöjen aktiivisuuden ja omatoimisuuden lisääntyminen nähtiin myös positiivisena asiana, kuten vuonna 1951 julkaistussa artikkelissa, jossa tätä muutosta havainnointiin varsin osuvasti sekä edelleen kehoitettiin kasvattajia tukemaan tyttöjen aktiivisuuden ja persoonan yksilöllisyyden kehittymistä:

[...]nykyajan tyttö poikeaa entisajan työstä. Hänellä on todellisuudentajua ja varmasti myös elämäkokemusta enemmän, hän on monessa suhteessa paljon taitavampi kuin mitä hänen äitinsä saman ikäisenä oli. Tämä onkin tärkeää nykyisin, jolloin kilpailu kaikilla aloilla kiristyy. Meidän on annettava tyttarellemme siksi paljon elintilaa ja vapautta, että hän saa myös aikaa omille harrastuksilleen. Meidän on tuettava häntä melko näkymättömästi omien taipumusten kehittämisessä.¹⁵¹

Kirjoituksessa esiintyvä ajattelumalli henkii 1950-luvun perheissä tapahtunutta ideaalien muutosta, jossa korostettiin laajemmin yksilöä ja yksilöllisyyttä. Subjektin oma halu ja persoona nousivat aikaisempaa merkittävimiksi ja syrjäyttivät esimerkiksi avioliiton perheen ensisijaisena muodostajana. Tämä merkitsi esimerkiksi avioliiton ja seksuaalisuuden erkaantumista toisistaan.¹⁵²

Lehden teksteissä on sukupuolisidonnaisten ideaalien pinnoissa havaittavissa myös muita, vähemmän dramaattisia murtumia. Esimerkiksi vuonna 1952 julkaistussa artikkelissa kirjoittaja määrittelee vallitsevan ideaalin mukaisesti kotiaskareet äitien ja tyttöjen vastuulle, mutta saman artikkelin kuvatekstissä kehoitetaan perehdyttämään myös pojat jossakin määrin kotitalouden asioihin, ”jotta he oppisivat suhtautumaan niihin oikealla tavalla.”¹⁵³ Siinä missä kyseisessä tekstikatkelmassa pojat otetaan ainakin osittain osaksi perinteistä naisten aluetta, siirretään myös tytöt muutamissa teksteissä selkeästi ulos kristillis-siveellisen kansallisvaltiotodiskurssin passiivisesta säilyttäjän ja tarkkailijan roolista: ”Onnellisia ja työkykyisiä naisia me jokainen toivomme tyttäristämme kehittyvän, elämänmyönteisiä naisia, jotka voisivat osaltaan rakentaa sitä, mikä on säröistä ja onnetonta.”¹⁵⁴ Kyseisessä tekstissä esiintyy uusi naisen ihanne, johon kasvatuksen tulisi tähdätä. Siinä nainen nähdään aktiivisena ja työteliäänä ja tasavertaisena yhteiskunnan rakentajana ja kehittäjänä.

Jälleen kerran törmäämme hyvinvointivaltion perusideologiaan ja sen vaatimukseen tasavertaisista mahdollisuuksista kaikille yhteiskunnan jäsenille sosiaalisesta asemasta, maantieteellisestä sijainnista tai sukupuolesta riippumatta. Intersektionaalisesta näkökulmasta katsoen

¹⁵¹ LN 4/1951, ”Haluatko olla varttuvan tyttäresi ystävä ja toveri?”, 11–14.

¹⁵² Yesilova 2009, 76–78.

¹⁵³ LN 9/1952, ”Uhkaako nuoriamme kätevyuden puute?”, 20–22.

¹⁵⁴ LN 4/1951, ”Haluatko olla varttuvan tyttäresi ystävä ja toveri?”, 11–14.

hyvinvointivaltion diskurssin vahvistuminen merkitsi paitsi naisten mutta myös alempien sosiaalisten luokkien ja maantieteellisten periferioiden ihmisten vaikutusmahdollisuuksien kasvua ja sitä kautta aseman vahvistumista suomalaisessa yhteiskunnassa.

7. Moraalipuheen teemat

Tässä luvussa esittelen niitä kasvatuksen moraalisen ulottuvuuden kannalta keskeisimpiä teemoja, joita *Lapsi ja nuoriso* -lehdessä käsiteltiin tutkimuksen aikarajauksen puitteissa. Valitsin käsiteltäviksi teemoiksi perheen, itsesäätelyn, vapaa-ajan, seksuaalisuuden sekä säästäväisyyskasvatuksen. Käsiteltävässä aineistossa korostuu kolme ensimmäistä teemaa, jotka selkeimmin nousevat esille kirjoittajien teksteissä. Kaksi jälkimmäistä teemaa sen sijaan ovat teksteissä vähemmän edustettuina, mutta toistuvat *Lapsi ja nuoriso* -lehden kirjoituksissa läpi koko käsittelyjakson. Tämän lisäksi ne aihepiirinsä puolesta kytkeytyvät moraalipuheen ja moraalisisäätelyn keskeisiin ilmenemismuotoihin suomalaisen kulttuurin kentällä. Jokainen teemoista liittyy pidempään suomalaisessa yhteiskunnassa käytyyn keskustelun traditioon ja ne ovat olleet keskeisessä asemassa suomalaisen kansallisvaltion arvopohjassa ja kulttuurisessa ilmapiirissä käsiteltävänä aikana.

Joitain nykypäivän lukijan kannalta mielenkiintoisia teemoja, kuten esimerkiksi poliittisuuden, uskonnollisuuden ja ympäristö- tai liikuntakasvatuksen, olen rajannut tässä luvussa esiintyvän syvemmän käsittelyn ulkopuolelle, koska lehden sivuilla käyty keskustelu ei ollut näiden aihepiirien kohdalla jatkuvaa tai erityisen laajaa. Keskustelua kyseisistä teemoista esiintyi lehdessä kuitenkin satunnaisesti, mutta diskursiivisen analyysin rakentaminen kyseisiä aihepiirejä edustavien tekstien vähäisyyden vuoksi olisi muodostunut haastavaksi tai peräti mahdottomaksi. Tästä huolimatta, esimerkiksi kristillisyyden korostamisen poistuminen tekstien keskiöstä kertoo kuitenkin diskursiivisesta muutoksesta, jota tarkastelenkin myöhemmin. Telemääni rajaukseen vaikutti edellisen ohella myös se, että halusin opinnäytetyössäni keskittyä aikakauden arvojen, moraalien, ihmiskuvan ja kasvatuskäsitysten kannalta kaikkein keskeisiin teemoihin.

7.1 Perhe: Moraalittomuuden alku ja juuri?

Perhe on yksi keskeisimpiä yhteiskunnallisia instituutioita ja se on ollut suomalaisessa kulttuurissa sekä kasvatuspoliittisella kentällä merkittävässä asemassa nimenomaan eettisen kasvatuksen saralla. Eurooppalaisessa kontekstissa lapsi, tästä huolehtiminen, tämän koulutuksen takaaminen ja tulevaisuuden turvaaminen muodostuivat perheille yhä tärkeämmäksi tehtäväksi edettäessä keskiajalta 1600-luvulle. 1700-luvun lopulta lähtien perheiden koko pieneni ja ne muuttuivat lapsikeskeisimmiksi etenkin ylemmissä yhteiskuntaluokissa. Tästä huolimatta keskiaikainen laajaan sukuun perustuva perhemalli säilyi vielä pitkälle 1800-luvun puolelle keskeisenä perhemallina maaseutu- ja työläisväestön keskuudessa.¹⁵⁵ Saman kaltainen kehitys on nähtävissä myös suomalaisessa kontekstissa 1800-luvulta lähtien.

Suomessa 1800-luvulta lähtien perheen ideaalina toimi porvarillinen ydinperheen malli, jolla oli keskeinen rooli lasten kasvatuksessa. Perheen kasvatustehtävät olivat kuitenkin koko ajan myös keskustelun ja muutoksen kohteena. 1800-luvulla siveellisyyskytkeytyvien koulu- ja perhekasvatuksen tehtävien välistä suhdetta määriteltiin esimerkiksi Snellmanin ja Cygnaeuksen toimesta. Kasvatus jaettiin kahteen kenttään, tiedolliseen ja eettiseen kasvatukseen. Perhekasvatuksen tehtäväalueeksi muotoutui nimenomaan eettisen kasvatuksen kenttä. Tästä huolimatta siveellisyyskasvatukseen osallistuivat kiinteästi myös koulu sekä ympäröivä yhteisö.¹⁵⁶ 1800-luvulta lähtien porvarillisen ydinperheen ideaalissa kasvatustavoitteena oli ennen kaikkea äideillä. Etenkin säätyläiskodeissa, joissa lasten fyysisistä tarpeista, kuten ravinnosta tai hygieniasta huolehtiminen oli palveluskunnan vastuulla, on äideille nähty jääneen enemmän voimavaroja ja vastuuta nimenomaan lasten siveelliseen kasvatukseen. Isän velvollisuutena oli toimia perheen päänä ja huolehtia taloudellisesta toimeentulosta. Porvarillisen perheideologian malli toimi merkittävänä osana ja työkaluna muodostettaessa suomalaista nationalismia, ja se oli keskeinen osa suomalaista valtio- ja moraalioppia 1840-luvulta lähtien.¹⁵⁷

Edellä kuvattu 1800-luvun porvarillisen ydinperheen malli pysyi modernisoituvassa Suomessa pitkään sivistyneistön ihanteena ja sitä levitettiin myös muihin yhteiskunnan kerroksiin. Ideaali kohtasi kuitenkin jo 1900-luvun alusta lähtien monenlaisia uhkakuvia, jotka aiheuttivat siinä rapistumista ja murtumia. Modernisaation ja teollistumisen edetessä, ihmisten muuttaessa kaupunkeihin ja asutuskeskuksiin, vuorotyö teki elämästä aikaisempaa epäsäännöllisempää,

¹⁵⁵ Ariès 1960, 132–133, 403–404; Heywood 2001, 171.

¹⁵⁶ Ks. esim. Launonen 2000, 86 tai Valtonen 2004, 61–62.

¹⁵⁷ Häggman 1994, 109–110, 59, 220–221.

naisten työssäkäynti lisääntyi, mikä puolestaan aiheutti ongelmia lastenhoidossa, ahtaat asu-
misolot aiheuttivat sosiaalista painetta ja työn vastapainona vapaa-aika vaati huvituksensa.
Kaikki tämä uhkasi ydinperheen ideaalia. Suomessa oltiin siis jo vuosisadan alusta lähtien oltu
huolissaan etenkin työläisperheitten kasvatuskyvystä sekä nähty heidän valistamisensa oikean-
laiseen perhemalliin olleen yhteiskunnallinen velvollisuus.¹⁵⁸

Tämä murroksen viimeinen, sodanjälkeiseen aikaan sijoittunut vaihe, on havaittavissa
Lapsi ja nuoriso -lehden kirjoittajien teksteissä. Lehdessä ilmenevä perhepuhe nivoutuu kiin-
teästi myös sodanjälkeiseen väestöpolitiikkaan, joka korosti kotia, ydinperhettä sekä äitiyttä.
Vallinnutta ilmapiiriä onkin nimitetty jopa kotikultiksi.¹⁵⁹ Perheiden onnellisuudesta tuli yh-
teiskunnalle tärkeää, ja sitä valvottiin ja säädeltiin erilaisten instituutioiden kuten kasvatustai
avioliittoneuvoloiden avulla.¹⁶⁰ Teksteissä näkyy kuitenkin myös tämän ideaalin törmäminen
todellisuuden kanssa, joka ei kaikilta osin vastannut sivistyneistön ihannetta ydinperheestä.

Merkittäviksi keskustelunaiheiksi lehden teksteissä nousivat esimerkiksi aviottomat äidit
sekä työssäkäyvien naisten muodostamat ongelmat mm. lastenhoidolle.¹⁶¹ Äitien työssäkäynti
sotikin vahvasti aikakauden porvarillisen perheideaalin mallista nousevaa perheihannetta vas-
taan. Sen mukaan perheeseen tuli luoda sellaiset olot, ettei äidin tarvinnut käydä työssä perheen
ulkopuolella tai perheen sisäpuolella keskittyä muuhun kuin lapsen hoivaan. Hyvä äitiys edel-
lytti, että äiti pystyi jäämään pois työstä hoitamaan lasta, sekä miestä joka tekisi tämän mah-
dolliseksi. Äidin tuli olla läsnä lasten kanssa paitsi fyysisesti myös henkisesti. Lapsille omis-
tautumisen tuli olla kokonaisvaltaista, ja sen tuli perustua rakkauden kyllästäämään vuorovai-
kutussuhteeseen.¹⁶² Tältä pohjalta ei liene eriskummallista, että lehden sivuilla käyty runsas
keskustelu äitien työssäkäynnistä esiintyi pääsääntöisesti ilmiötä kritisoivana diskurssina.

Äitien työskentelyyn kriittisesti suhtautuvan diskurssin ohella lehden sivuilla esiintyy,
osittain edelliseen liittyen, vahva epäily perheiden kasvatuskyykydestä eli kyvystä tai tai-
doista huolehtia kasvatustuun velvollisuudesta. Tämä epäily koskee erityisesti kykyä suo-
riutua eettisen kasvatustuun tehtävästä, ja sillä selitettiin lapsien ja nuorten parissa ilmene-
viä sosiaalisia ongelmia tai ”pahatapaisuutta”. Kirjoittajat kokivat perheen tärkeäksi yhteiskun-

¹⁵⁸ Eilola & Valtonen 2014, 87–90.

¹⁵⁹ Harjula 2007, 66.

¹⁶⁰ Yesilova 2009, 50.

¹⁶¹ Ks. esim. LN 10/1949, ”Arkaluontoinen aihe: Avioton äitiys erään tutkimuksen valossa”, 25–27 tai
LN 4/1955, ”Avainlapset”, 3–4.

¹⁶² Yesilova 2009, 65–67; Pekkarinen 2010, 81.

nalliseksi instituutioksi, jonka rakenteista piti pitää kiinni ja jota tuli ohjata toimimaan kasvatuskysymyksissä vallitsevan kasvatuskäsityksen mukaisesti. Pääkirjoitus vuodelta 1946 määrittää kuvaavasti kirjoittajien pohjaoletuksen perheen roolista: ”Perhe on yhteiskunnan perusmuoto ja hyvä koti on ihanteellinen kasvuympäristö.”¹⁶³ Porvarillisen ydinperheen ideaali on vahvasti läsnä kyseisessä tekstissä ja se toisintaa 20–30-lukujen kansallisvaltion perhekäsitystä, jonka mukaan suomalaisten katsottiin muodostavan yhdessä valtioperheen, jonka tuli koostua kunnollisista ja ehjistä kodeista.¹⁶⁴ Ydinperheen ideaali säilyi pitkään vahvana, ja esimerkiksi vielä vuonna 1956 julkaistussa ”Perheen äidin elämäntaito”-lehtisessä perheen merkitystä yhteiskunnan koossapitävänä voimana kuvattiin näin: ”[Perhe] on perustava rengas yhteiskunnan ketjussa. Ketju ei kuitenkaan koskaan ole vahvempi kuin sen heikoin rengas; jos se murtuu, murtuu koko ketju.”¹⁶⁵

Lapsi ja nuoriso -lehdessä esitetyt näkemykset heijastelevat vahvasti aikakauden yleisiä kasvatusideologioita. Perheen merkitystä siveellisyyskasvatuksessa korostivat myös ajan kasvatustieteilijät. Esimerkiksi Martti Hela näki kotikasvatuksen ”luonteenkasvatuksen pohjakouluna”. Myös hän koki, että osassa perheistä tämä velvollisuus ei toteudu. Hela ehdottaa ratkaisuksi vanhempainkasvatusta.¹⁶⁶ Vanhemmille suunnatusta perhekasvatuksesta kirjoitetaan usein myös *Lapsi ja nuorisossa* sekä *Suomen Kuvalehdessä*.¹⁶⁷

Useissa *Lapsi ja nuoriso* -lehdessä julkaistuissa teksteissä haluttiin vahvistaa kotikasvatuksen roolia ja vaikuttavuutta sekä vaadittiin näitä tukevia toimenpiteitä niin lastensuojeluviranomaisilta, lainsäätäjiltä kuin kansalaisjärjestöiltäkin. Valistusta ja valvontaa yhteiskunnan taholta haluttiin lisätä perheissä ja perhekasvatuksen kentän piirissä. Lehden heinäkuun numeron otsikoimattomassa pääkirjoituksessa vuodelta 1946 esimerkiksi todetaan:

Jos tahdotaan poistaa sairaus, köyhyys, rikollisuus, alkoholismi jne. on aina aloitettava jo lapsesta, sillä ilman lapsen ruumiillisen ja henkisen kehityksen hoivausta, ilman kasvatuksen, kotiolojen tarkkailua ja valvontaa, ei nykyoloissa ole varmuutta siitä, että kehittyä sopusuhtainen, täysin edellytyksin elämän matkalle lähtevä yhteiskunnan jäsen.¹⁶⁸

¹⁶³ LN 3/1946, ”Koti ja Lastensuojelu”, 55.

¹⁶⁴ Tuomaala 2004, 355.

¹⁶⁵ Falconer 1956, 8. Kyseinen lehtinen perustui ruotsalaisen lääketieteen tohtori Bertil Falconerin Ruotsissa vuosina 1949-1950 julkaistuaan kirjoitussarjaan ”Husmors hälsa”.

¹⁶⁶ Hela 1948, 185-186.

¹⁶⁷ Mm. LN 10/1949, ”Miten USA valmentaa nuorisonsa perhe-elämään”, 7-10; SK 41/49.

¹⁶⁸ LN 7/1946, 167-168.

Edelleen samankaltaisesta ajattelusta on kyse vuotta myöhemmin ilmestyneessä pääkirjoituksessa, jossa pohdittiin, tulisiko koulujen ohjata lapsia ja perheitä myös loma-aikoina.¹⁶⁹ Kyseisen tekstin käsityksen mukaan koulukasvatuksen kentän vaikutus, valistuksen ja valvonnan muodossa, ulotettaisiin oppilaiden lisäksi myös itse perheiden piiriin, koska perheiden taito huolehtia eettisestä kasvatusvelvollisuudestaan on sodanjälkeisessä yhteiskunnassa alentunut. Instituutioiden otetta yksilöistä oli vahvistettava. Yleisestikin lehden kirjoituksissa perhe ja etenkin sen eettinen kasvatusvelvollisuus nähdään keskeisenä yhteiskunnan rakenteita koossapitävänä voimana ja tämä velvoitteen laiminlyöminen tai vääränlainen ilmeneminen vaarantaa rauhanomaisen positiivisen yhteiskunnallisen kehityksen. Toisaalta tätä velvoitetta kohtaan kohdistuu kirjoittajien näkemyksissä ulkopuolisten olosuhteiden vuoksi paineita, joten perhekasvatuksen onnistuminen edellyttää siihen kohdistuvaa ohjausta, valistusta ja valvontaa. Synnytyy valvonnan ja valistuksen ketju: yhteiskunnan tulee valvoa ja valistaa perheitä, samalla kun perheiden tulee valvoa ja valistaa lapsiaan. Tässä ajatusmallissa lähestytään Alasuutarin hahmottelemaa moraalitalouden aikakauden mentaliteetin ydintä.¹⁷⁰

Lapsi ja nuoriso -lehden perhettä käsittelevissä teksteissä hallitseva puheavaruus on kodin eettisen kasvatusvelvollisuuden epäonnistumista korostava puhetapa. Tässä puhetavassa lähtökohtana on, että kotiympäristö ei jostain syystä ole ollut kelvollinen tai kyvykäs hoitamaan kasvatusvelvollisuuttaan. Yleensä syyt tähän ovat perheessä vallitsevissa olosuhteissa. Näitä epäonnistumisen riskiin altistavia ympäristötekijöitä olivat esimerkiksi heikot taloudelliset olosuhteet, jotka saattoivat johtua mm. yksinhuoltajuudesta:

Tähän voidaan vain sanoa, ettei taloudellinen taso luonnollisestikaan ratkaise kodin kasvatuksellista tasoa, mutta varattomuus merkitsee aina tiettyä riskiä lapsen hoidottomuuteen ja kasvatuksellisiin puutteisiin nähden.¹⁷¹

Vanhempien perinnölliset taipumukset alkoholismiin tai muuhun yhteiskunnallisesti epätoivottavaan käyttäytymiseen saattoivat niin ikään olla kirjoittajien teksteissä syynä epäonnistumiseen:

¹⁶⁹ LN 7/1947, 155–156.

¹⁷⁰ Alasuutari 1996; Vrt. myös Ojakangas 1998, 145–146.

¹⁷¹ LN 5/1951, ”Naimattoman äidin edellytykset lapsensa kasvattajina”, 20–26.

Nuorisorikollisuuden suurimpana syynä on laiminlyöty kasvatusta. Deterministisen ajatuskannan mukaan ei ole näiden ihmisten syy, että heidän vanhempansa ovat olleet huonoja kasvattajia, usein alkoholinkäyttöön tai muuhun pahatapaiseen elämään taipuvaisia, ja että he ovat antaneet lapsilleen perinnöksi henkisen poikkeavuuden ja ruumiillisen heikkouden sekä antaneet heidän kasvaa epäedullisessa, epäterveellisessä ja väärään suuntaan ohjaavassa ympäristössä. Yhteiskunnan olisi ollut huolehdittava siitä, että tällainen nuori olisi saanut tarpeenmukaista hoitoa ja kasvatusta.¹⁷²

Vanhempien henkilökohtaisten epätoivottavien ominaisuuksien ohella useassa artikkelissa korostetaan vanhempien fyysisen ja henkisen poissaolon vaikutusta kasvatustehtävän epäonnistumiseen. Aikalaiskäsityksen mukaan äiti joka ei omistaudu täydellisesti ja kokonaisvaltaisesti kasvatustasvelvollisuutensa hoitamiseen, sotii biologisia lainalaisuuksia vastaan ja mahdollistaa lapsensa mielenterveyden järkkymisen tulevaisuudessa.¹⁷³ Etenkin työssä käyvät äidit ja yksinhuoltajaäidit, mutta myös isien työnteosta johtuvat poissaolot perheensä piiristä tai heidän muu kyvyttömyys lasten kasvatukseen, koettiin syiksi nuorison ajautumiseen negatiivisiin ympäristöihin ja sitä kautta negatiivisiin toimintamalleihin:

Ellei isä ole saavuttanut poikansa taholta kunnioitusta ja luottamusta jo aikaisemmin, sen hankkiminen tässä kriisivaiheessa on jo myöhäistä. Jos isä on tavalla tai toisella kovin puutteellinen, ihanteeksi kelpaamaton, herää pojassa tarve hakea ihanteensa täysin kodin ulkopuolelta. Tämä voidaan huomata myös aina silloin, jos isä syystä tai toisesta kokonaan puuttuu kotoa. Silloin kun koti - siis myös äiti - on laiminlyönyt lasta, saattaa pojalle syntyä voimakas veto nimenomaan huonoon seuraan[...]¹⁷⁴

Kodin epäonnistumista eettisessä kasvatustehtävässään seuraa nimenomaan ulkopuolisten ympäristötekijöiden suurempi vaikutus lapseen. Tätä näkemystä korostaa esimerkiksi lehden toimittaja Paavo Päivänsalo vuonna 1947 ilmestyneessä artikkelissaan, jossa hänen esittämänsä näkemyksensä mukaan, mitä enemmän koti tai koulu tekee kasvatuksessaan virheitä, sitä merkittävimpiä nousevat lapsen käytöstä muokkaavat ulkoiset vaikuttimet.¹⁷⁵ Huomioitavaa on, että tässä tekstissä lehden kirjoittajille poikkeuksellisesti myös koulukasvatuksen epäonnistuminen ja sen negatiiviset seuraukset nähdään mahdollisiksi. Pääsääntöisesti lehden kirjoittajat kokivat kuitenkin koulukasvatuksen positiivisessa valossa, joskin sen suunnasta keskustellaan aktiivisesti.

Edellä kuvattua perheiden eettisen kasvatustasvelvollisuuden epäonnistumisen puheavaruutta määrittää vahvasti porvarillisen ydinperheen ideaali ja siitä kiinnipitäminen moraliteettien avulla. Muutamissa lehden artikkeleissa kuitenkin havainnoidaan osuvasti tämän ideaalin

¹⁷² LN 10/1952, ”Nuoret lainrikkoajat ja julkisuus”, 22–25.

¹⁷³ Yesilova 2009, 54.

¹⁷⁴ LN 11/1956, ”Miten lapsi kokee kodin puutteellisuudet”, 13–16. Isien kasvatustasvirheistä ja niiden aiheuttamista seuraamuksista vrt. Jyrinki 2014, 61.

¹⁷⁵ LN 7/1947, ”Kodin ja koulun ulkopuolella oleva ympäristö lapsen luonteen muovaajana”, 163–164.

murtumista, ja mitä pidemmälle käsittelyajankohtaa edetään, sitä vähemmän tämän perheen murroksen puhettavan teksteissä esiintyy vahvoja moraalisia arvolatauksia sisältävää puhetta. Varhaisempi esimerkki tällaisesta puheesta, jossa arvolataus on yhä läsnä mutta jossa pyritään tarkastelemaan ydinperheideaalin murrosta objektiivisessa valossa, on Kyllikki Kailan artikkeli vuodelta 1950. Kaila toteaa, että perhe on muuttunut työyhteisöstä kulutusyhteisöksi, joissa vanhempien auktoriteetti on vähentynyt, koska vanhemmat, etenkin isät työkiireittensä keskellä eivät ole vuorovaikutuksessa lastensa kanssa. Hänen mukaansa perheistä on tullut matriarkaatteja. Kaila kuitenkin kehittää ajatustaan vielä pidemmälle, lisäten siihen samalla moralisoivan elementin, toteamalla, että osa perheistä on muuttunut filiarikaateiksi, joissa lapset hallitsevat ja määrittävät perheen arvot. Kuri on tämän seurauksena kadonnut perheistä: ”Sukupolvien etäännyminen toisistaan on johtunut juuri siitä, että kasvatusta ja kuryhteys vanhempien ja lasten välillä on vähentynyt modernin elämäntyylin vaikutuksesta.” Tämä on johtanut siihen, että nuoret saavat suuren osan ihanteistaan ja mielipiteistään muualta kuin kotoa, minkä seurauksena he asettavat vaatimuksensa myös vieraiden normien mukaisiksi, eivätkä kodin antaman kasvatuksen perusteella. Tällöin seurauksena on ristiriita sukupolvien välillä ja syntyy ”sukupolviprobleemi”: ”Vanhojen ja nuorten - lähinnä perättäisten sukupolvien - suhtautuminen toisiinsa ei ole luontevaa. Puuttuu yhteinen näkemys, yhteinen perusta kannanotoille ja elämäntavaksi.”¹⁷⁶ Kaila selittää ja analysoi tekstissään kohtuullisen osuvasti sodanjälkeisessä yhteiskunnassa tapahtunutta perheideaalin murrosta sekä syitä sille. Perhekasvatuksen epäonnistumisen diskurssi on edelleen hegemonisessa asemassa, mutta se on muuttunut siten, että syynä epäonnistumiseen nähdään nimenomaan yhteiskunnallisten rakenteiden modernisaatiossa tapahtuva murros, eikä ainoastaan perheiden perinnölliset ja sisäsyntyiset taipumukset huonotapaisuuteen tai alempien yhteiskuntakerrosten yleinen haluttomuus osallistua kansallisvaltion rakennusprosessiin sivistyneistön asettamien arvojen mukaisesti.

Muutos ajattelutavassa on jo selkeämmin havaittavissa yhteiskuntatieteilijä ja sosiaalipoliitikko Armas Niemisen artikkelissa vuodelta 1955. Läsnä on edelleen jonkinasteinen huoli ”vaillinaisten” perheiden vaikutuksesta lapsen kehitykseen. Huolta kuitenkin perustellaan yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tilastoihin perustuvan aineiston avulla ilman moralisointia. Asiantuntijadiskurssi on siis vahvistunut. Avioero- ja yksinhuoltajaperheissä kasvaneiden lasten vaikeudet sopeutua yhteiskuntaan nähdään tosiasiana, joka yhteiskunnassa tulee ottaa huo-

¹⁷⁶ LN 2/1950, ”Mistä johtuu ristiriita vanhan ja nuoren polven välillä?”, 18–19.

mioon esimerkiksi sosiaalipoliittisessa päätöksenteossa. Perheen muuttumista ei enää koeta uhaksi, vaan se on realiteetti, johon tulee sopeutua. Ydinperheideaalista poikkeavat perhemallit nähdään hyväksyttävänä:

Meillä on varmaan joskus taipumusta ajatella liiankin rajoittuneesti niin, että kaikenlainen poikkeaminen siitä perheihanteesta, joka meille itsellemme on vakiintunut, on kielteinen ilmiö, että perheen muuttuminen merkitsee sen rappiota.

Nieminen jatkaa perhekäsityksessä tapahtuneen muutoksen puolustamista edelleen, samalla kuitenkin korostaen perheen asemaa keskeisenä yhteiskunnallisena instituutiona:

Sen [perheen] on täytynyt mukautua mitä moninaisimpiin muotoihin, joiden joukossa on meidän kulttuuripiirimme ihmisten mielestä mitä tyrmistyttävempiäkin, mutta sen tehtävät ovat aina olleet niin perustavia ja välttämättömiä, että perhettä yhteiskunnallisena laitoksena ei ole puuttunut millään kansalta. Tämä olisi kenties hyvä muistaa silloin, kun perhe-elämän vaikeuksien ja epäkohtien perusteella puhumme suorastaan perheen kriisistä.

Siinä missä Kaila vielä näkee perheen auktoriteetin rapautuvan sen muuttuessa matriarkaatiksi tai äärimmillään jopa filiarkaatiksi, näkee Nieminen perheen demokratisoituneen modernin murroksen seurauksena.¹⁷⁷ Tässä demokratisoitumisen korostuksessa voidaankin nähdä kaikki sodan jälkeen suomalaisen sivistyneistön ajattelussa tapahtuneesta murroksesta, jossa demokratia alkoi korostua ensisijaisena ehtona sivistykselle ja jonka pohjalta haluttiin irtisanoutua vanhoista autoritäärisistä kasvatushanteista.¹⁷⁸

Lapsi ja nuoriso -lehden palstoilla käyty runsas keskustelu perheestä voidaan siis nähdä osittain porvarillisen ydinperhemallin ”viimeisenä puolustustaisteluna” modernisaation hyökyaallon vyöryessä sen ylle ja sitä rapauttaen. Etenkin työväestön perheiden epäonnistuminen noudattaa käytännössä kyseistä ideaalia sekä toteuttaa perheen eettistä kasvatustehtävää nähtiin liikkeellepanevana voimana kaikille lasten ja nuorison käytöksessä ja toimintatavoissa ilmenneille negatiivisille ilmiöille. Perheiden epäonnistuminen kasvatustehtävässä mahdollisti moraalittomuuden. Jokaisessa jatkossa tässä luvussa esitetyssä moraalipuheen teemassa peruslähtökohtana on perheiden epäonnistuminen tässä kasvatustehtävässä. Muutokseen sopeutuminen ja sen hyväksyminen ovat nähtävissä aineiston loppupuolen teksteissä, jolloin perhe alkaa vapautua ”syyllisyydestään”. Tästä huolimatta ilmenee teksteissä koko käsittelyjakson ajan vahva perheen yhteiskunnallisen kontrollin ja säätelyn vaatimus.

¹⁷⁷ LN 2/1955, ”Muuttuva yhteiskunta ja perheen tehtävät”, 5–9.

¹⁷⁸ Vrt. Koski 2011, 175.

7.2 Itseään säätelevä kansalainen

Perheen eettisen kasvatustieteen puheavaruuden rinnalle toiseksi merkittäväksi kasvatuksen ideaalia käsitteleväksi diskurssiksi nousee *Lapsi ja nuoriso* -lehdessä itsekasvatuksen puheavaruus. Kyseisissä teksteissä lähestytään lehden kirjoituksista voimakkaimmin varsinaista kasvatustieteellistä keskustelua, joskin itsesääteilypuhe lävistää käytännössä koko aiheiston. Itsesääteily ja itsekasvatus olivat kuitenkin olleet osana suomalaista kulttuuria jo huomattavasti pidempään. Itsekasvatuksen voidaan nähdä kuuluvan keskeisesti luterilaiseen kilvoittelun eetokseen, jossa se edustaa maallisen kilvoittelun ilmentymää. Itsekasvatuksella kehitettiin sosiaalisia taitoja ja kykyä olla lähimmäinen. Se oli luonteen vahvistamista kohtaamaan elämän mukanaan tuomat vaikeudet ja kiusaukset. Itsekasvatus kuului 1800-luvulla nimenomaan säätyläisten elämänpiiriin, josta se vähitellen laajeni kansallisvaltion rakentamisen myötä osaksi kansallisia ihanteita. Tällöin sen päämääränä korostui kansalaisuuden ja siihen liittyvien velvollisuuksien täyttäminen parhaalla mahdollisella tavalla.¹⁷⁹

Kansallisvaltion muovautumisprosessin seurauksena 1800- ja 1900-lukujen taitteessa itsekasvatuksen ideaali laajeni koskettamaan myös koulukasvatusta. Koulun eettisenä kasvatustavoitteena pidettiin sisäistettyjen hyveiden aikaansaamista ja siveellistä itsekasvatusta. Opettajan katsottiin siirtävän ”siveellisyyden kipinän oppilaisiin”, jonka pohjalta oppilaat muo-vasivat oman eettisen maailmankuvansa.¹⁸⁰ Tämä moraalinen mallikansalaisen ihanne kulminoitui esimerkiksi kansakoulun opettajiin, joista muodostui esimerkkeinä toimivia ”kansankynttilöitä” tai kirjallisuuden historian sankarilisiin suurmiehiin.¹⁸¹ Keskustelu itsekasvatuksesta jatkui sodanjälkeisessä yhteiskunnassa kasvatustieteilijöiden toimesta. Esimerkiksi Juho Hollon mukaan kaiken kasvatuksen tuli tähdätä itsekasvatuksen aloittamiseen.¹⁸² Martti Helan näkemys itsekasvatuksesta puolestaan myötäilee hyvinkin voimakkaasti vanhaa luterilaisen kilvoittelun eetosta. Hänen mukaan itsekasvatus alkaa, kun koti- ja koulukasvatus päättyy, jatkuen läpi koko ihmisen elämän. Helalle uskonto on niille yksilöille, joille siitä on muodostunut elämän perusarvo, ratkaiseva itsekasvatuksen ohjaaja. Itsekasvatuksen keskeiset elementit ovat itsekuri ja hyväntahtoisuus.¹⁸³ Itsekuri on Helan mukaan yksilöetiikan perusedellytys, joka mahdollistaa yksilöetiikan keskeisimmän hyveet. Näitä ovat mm. kärsivällisyys, itsenäisyys,

¹⁷⁹ Valtonen 2004, 45–46 ja 50; Ojakangas 1998, 99–100.

¹⁸⁰ Launonen 2000, 143–145; Ojakangas 1998, 100–101.

¹⁸¹ Tuomaala 2004, 353; Julkunen 2014, 71–72.

¹⁸² Launonen 2000, 210.

¹⁸³ Hela 1948, 198–201.

rehellisyys, kohtuullisuus, raittius, vaatimattomuus ja säästäväisyys. Hyväntahtoisuus on puolestaan yhteisöetiikan perusedellytys ja tätä kautta yksilön moraalinen mielenlaatu on sidoksissa yhteiskuntaetiikkaan.¹⁸⁴

Lapsi ja nuoriso -lehdessä itsekasvatuksen ideaali näkyy selkeänä omana diskurssina, joka korostuu useissa artikkeleissa läpi koko käsittelyjakson. Lisäksi itsekasvatuksen hyve läpäisee suurta osaa muista kirjoituksista, jolloin se ilmenee huomioina sivulauseissa sekä eetoksen perusoletuksena. Toisin kuin vaikkapa Helan oppikirjassa, lehden kirjoituksissa itsekasvatusta ei kuitenkaan käytetä varsinaisena terminä. Se korvataan esimerkiksi omatoimisuuden, itsehallinnan tai yksilön henkilökohtaisen vastuuntunnon korostamisena.¹⁸⁵ Lehden kirjoituksissa itsekasvatuksen vaatimuksesta muovautuu ennemminkin itsensä säätelyn tai subjektin käyttäytymisen ja toiminnan vahva itsekontrollin vaatimus. Kirjoittajat kuitenkin monasti perustelevat tätä itsesäätelyn vaadetta aikakauden kasvatustieteen käsityksillä kysymyksestä: ”Kasvatuksen asiantuntijat yhtä mieltä siitä, että kaiken kasvatustyön päämääränä on saada ihminen itse itseään kasvattamaan.”¹⁸⁶ Itsekasvatus ja sen uudelleen nimetty, modernimpi versio itsesäätely on juurrutettava yksilöön lapsuudesta lähtien. Kuten monen muunkin lehdessä käsitellyn teeman kohdalla, on kodilla tässä tehtävässä jälleen merkittävä rooli toimia koulu- kasvatuksen rinnalla edistämässä itsesäätelyn toteutumista. Perheiden tuli tukea lapsia omatoimisuuteen ja etenkin lasten hemmottelulla ja ylenmääräisellä huolenpidolla nähtiin olevan haitallinen vaikutus itsesäätelyn opettelussa, sillä suojeltu ja hemmoteltu lapsi ”[...] on kovaan, kilpailun täyttämään aikuisten maailmaan jouduttuaan ollut täysin avuton”.¹⁸⁷ Liikaa huomiota tai ylikorostuneesti huolenpitoa saanut lapsi ei kykene säätelemään tai ohjaamaan omaa toimintaansa, vaan on jatkossakin muiden huolenpidon armoilla tai muiden ohjailtavissa. Samasta asiasta varoitettiin myös esimerkiksi vuonna 1945 ilmestyneessä *Jokaisen naisen kirjassa*, jossa todettiin, että ”[...]liika rakkaus saattaa täydellisesti pilata lapsen, tehdä siitä epäkelvon olennon, joka ei tule menestymään elämän taistelussa”.¹⁸⁸ Elämä on kyseisissä kirjoituksissa esiintyvän käsityksen mukaan taistelua, jota varten lapset tuli karaista, kovettaa ja totuttaa itsenäiseen toimintaan ja itsekasvatuksen ideaaliin. Negatiiviseen kasvatustulokseen päädyttiin

¹⁸⁴ Hela 1948, 92; Launonen 2000, 217.

¹⁸⁵ Esim. LN 1/1947, ”Yhteiskunnallinen kasvatus vapaassa nuorisotyössä”, 16–18; LN 10/1947, ”Nuorten omatoimisuutta tuettava!”, 199–200; LN 11/1947, ”Enemmän omatoimisuutta kouluopetukseen”, 223–224 tai LN 6/1950, ”Lasten kasvattaminen on ennen kaikkea itsensä kasvattamista”, 23–26.

¹⁸⁶ LN 10/1947, ”Nuorten omatoimisuutta tuettava!”, 199–200.

¹⁸⁷ LN 1/1950, ”Kulttuuriympäristön vaikutuksesta yksilön kehitykseen”, 16–17.

¹⁸⁸ Ruohutala 1945, 311.

myös, mikäli vanhemmat eivät olleet osoittaneet kylliksi kiintymystä lapseen tai kiinnittäneet tarpeeksi huomiota lapsensa opastamiseen:

[Pekan isän olisi pitänyt] kiinnostua lapsensa elämänpilailusta, herättää hänen kunnianhimosensa ja halunsa tehdä jotakin, olla jotakin. Pekka ei ole tottunut valvomaan itseään, tuntemaan vastuuta, korjaamaan laiminlyöntejään.¹⁸⁹

Samalla kyseisistä teksteistä voi erottaa lehdessä usein toistuvan yksilön aktiivisuuden vaatimuksen, joka on keskeinen osa itsesäätelydiskurssia.

Itsesäätely edustaa kirjoittajille useimmiten yksilön aktiivisuutta. Sen negatiivinen vastinpari on massakulttuurin aiheuttama passiivisuus. Yksilön aktiivisuus on rationaalista ja hallittua yhteiskunnan jäsenenä toimimista ja sen rakentamiseen osallistumista, samalla itseään kehittämällä esimerkiksi hyväksytyiksi määriteltyjen harrastusten parissa. Sen sijaan itseohjautuvan yksilöllisyyden vastinparina toimivassa massoitumisessa käyttäytymistä säätelee massan irrationaalisuus ja alistuminen passiivisesti ympäröivän ryhmän ohjaamaan käyttäytymismalliin:

Suurkaupunkilaismentaaliteetin avulla selittyvä koko helsinkiläisnuorisolle ominainen yhteinen piirre on leimautuneisuus ja arkisuus, jonkinlainen omintakeisuuden ja omaperäisyyden puute, joka näyttää lisääntyvän tässä nuorisossa, vaikka muualla saatujen tulosten perusteella odottaisi itsenäistymistä ajattelussa.¹⁹⁰

Passiivinen massakäyttäytyminen nähtiin uhkana, sillä siinä yksilön kyky ohjata omaa toimintaansa on alentunut. Syntyy epätoivottavaa joukkoliikehdintää, mikä puolestaan voi olla uhkana yhteiskuntarauhalle. Diskurssin sisällä voitaneenkin nähdä kaikuja sisällissodan ja vuoden 1905 yleislakon massaliikehdinnän aiheuttamasta traumasta ja kansankuvan murroksesta.¹⁹¹ Siksi yhteiskunnan ja kasvattajien toimesta tulikin ohjata lapsia ennemminkin aktiiviseen ryhmässä toimimiseen itsenäisesti ajattelevina ja toimivina yksilöinä, sillä tällöin: ”Yksilö kertakaikkisesti vapautuu joukkovaistosta ja kaikissa tilanteissa kykenee hallitsemaan itseään korkean moraalien vaatimalla tavalla.”¹⁹² Yksilöllisyyden vaatimus ryhmäkäyttäytymisessä voitaneen nähdä työväenliikkeen joukkovoimaa korostavan ajattelun porvarillisena vaihtoehtona, jolla pyrittiin estämään sisällissodan kaltainen tilanne, jossa rauhallinen kansa nousisi jälleen kerran esivaltaa vastaan massapsykoosin seurauksena. Tähän vastalääkkeenä oli itsesäätelyyn ja itsenäiseen ajatteluun kasvattaminen.

¹⁸⁹ LN 6/1950, ”Lasten kasvattaminen on ennen kaikkea itsensä kasvattamista”, 23-26.

¹⁹⁰ LN 5-6/1955, ”Pääkaupunkimme murrosikäinen oppikoulunuoriso”, 13-15.

¹⁹¹ Vrt. Peltonen 1996 tai Peltonen 1998.

¹⁹² LN 7/1947, ”Laskeeko lasten ja nuorten moraalit joukossa oltaessa?”, 161.

Lehden teksteissä on havaittavissa itsesäätelydiskurssin painopisteen muuttuminen. Luterilainen uskonnollinen kilvoittelu ei juurikaan ole enää niissä läsnä. Uskonnollisia teemoja sisältävää puhetta ei lehdessä muutenkaan esiinny muutamaa artikkelia lukuun ottamatta. Myöskään kansallisvaltion eetoksen kansalaisen uhrimieltä korostava, kansakunnan palvelukseen alistumisen diskurssi, johon kiinnittyi myös itsekasvatuksen hyve, on poistumassa. Sen sijaan tilalle on astumassa hyvinvointivaltion eetos, jossa itsesäätelyllä pyritään kontrolloimaan ja ehkäisemään negatiivisia sosiaalisia vaikutuksia, liittyivät nämä kysymykset sitten sosiaaliin ympäristöön, terveyteen tai vaikkapa ravintoon. Kansallisuusaatetta ei enää korosteta, vaikka kansallisvaltio toimiikin perustavanlaatuisena rakenteena hyvinvointivaltion rakentamisessa.

Käsittelyjakson loppua kohden lehdessä alkoi esiintyä huomattavissa määrin enemmän esimerkiksi oikeanlaiseen ja terveelliseen ravintoon liittyviä tekstejä.¹⁹³ Liikuntaan, terveyteen ja oikeanlaiseen käytökseen sen sijaan kiinnitetään huomiota koko käsittelyjakson ajan. Kyseisissä teksteissä voitaneen havaita Foucault'n teoretisoinneissaan käsittelemät strategisesti ja normatiivisesti integroivan vallan tavoitteet. Ihmisruumis pyritään ottamaan haltuun, toisaalta normittamalla oikeaa psyykkistä ja fyysistä käytöstä esimerkiksi arvottamalla vapaa-ajan, ravinnon, liikunnan tai ruumiin- ja mielenterveyden ulottuvuuksia, samalla korostaen yksilöllisyyden ja itseohjautumisen merkitystä subjektin kasvaessa ”oikeanlaiseksi” kansalaiseksi yhteiskunnan ja suomalaisessa kontekstissa rakenteella olevan hyvinvointiyhteiskunnan palvelukseen. Tavoitteena on saada yksilö itse ohjaamaan käyttäytymisensä vastaamaan kulttuurissa hyväksytyjä arvoja ja moraalisia rakenteita.

7.3 Lisääntynyt vapaa-aika: Ajanviette ja sen kontrolli

Sodanjälkeisessä Suomessa lasten ja nuorison vapaa-aika lisääntyi etenkin kaupungeissa. Sitä vietettiin yhä useammin kotien ulkopuolella oman ikäryhmän edustajien piirissä. Kehityksen nähtiin johtavan yhteiskunnan kannalta epätoivottaviin ilmiöihin, kuten nuorison kasvavaan alkoholin kulutukseen ja äärimmillään nuorisorikollisuuteen, joihin viranomaiset ja aikalaiskeskustelijat puuttuivatkin aktiivisesti.¹⁹⁴ Tämä ajankäytön murros ja sen aiheuttama huoli näkyi myös *Lapsi ja nuoriso* -lehden kirjoittajien teksteissä koko käsiteltävän ajanjakson ajan.

¹⁹³ Esim. LN 6/1954, ”Lasten ravitsemuskysymykseen enemmän huomiota”, 12–15; LN 9/1954, ”Oikea ravinto”, 7–10 tai LN 4/1956, ”Älkäämme laiminlyökö lasten oikeaa ravitsemusta”, 24–28.

¹⁹⁴ Vrt. esim. Puuronen 2003 ja Tarjamo 2006.

Huolta kannettiin erityisesti lasten ja nuorison vapaa-ajanviettotapojen ”turmelevista” vaikutuksista, joiden ehkäisemiseksi tuli kasvattajien ja yhteiskunnan taholta ryhtyä toimenpiteisiin valistuksen, ohjauksen ja kasvatuksen keinoin. Työnteon arvostuksen koettiin laskevan vapaa-ajan lisääntyessä. Työn tekemisen nähtiin olevan nuorisolle rasite, josta haluttiin suorittaa mahdollisimman vaivattomasti, ”[...]jotta kiireimmiten olisi jälleen päästy touhuilemaan kavereiden ja friidujen pariin”. Ja edelleen ”työläisnuorison kohdalla olisikin syytä entistä tehokkaammin tähdentää heille jokapäiväisen työn keskeistä asemaa elämässämme.”¹⁹⁵ Suhtautuminen voidaan nähdä reaktionä vanhan agraarisen mallin murtumiselle kaupungeissa ja asutuskeskuksissa. Erot maaseudun ja kaupunkien välillä olivat tässä asiassa erityisen suuret. Maaseudulla perinteisesti lapset olivat aloittaneet työskentelyn jo hyvin varhain, osana perheen toimeentulostrategiaa. Vielä 1940- ja 1950-luvuilla syntyneistä maaseudulla asuvista lapsista valtaosa aloitti työskentelyn perhepiirissä ennen kuin oli täyttänyt 13 vuotta.¹⁹⁶

Lapsi ja nuoriso -lehdessä asiantuntijoiden keskustelun kohteeksi nousi erityisesti valvomaton, kodin ja organisoitujen harrastusten sekä kasvattajien kontrollin ulkopuolella vietetty vapaa-aika. Syyksi nuorison vapaa-ajan vieton siirtymiseen kodin ulkopuolelle nähtiin useissa teksteissä kodeissa vallitseva tilanahtaus, joka kirjoittajien mukaan ajoi lapsia viettämään aikaa pihuille, kaduille ja puistoihin, joissa tilaa oli enemmän.¹⁹⁷ Asuntojen tilanahtautta välittömästi sotaa seuranneina vuosina aiheutti erityisesti asutuskeskuksissa vallinnut asuntopula, jota pyrittiin helpottamaan esimerkiksi jakamalla olemassa olevia asuntoja useamman perheen kesken.¹⁹⁸ Tätä puolestaan pahensi jälleenrakennusresurssien keskittyminen pääsääntöisesti maaseudulle sekä teollisuuden kapasiteetin sodan aikaisten tuhojen korjaamiseen.¹⁹⁹ Asutuskeskusten asuntopulaa päästiin korjaamaan vasta 1940-luvun loppuvuosina, jolloin ryhdyttiin laajoihin uudisrakentamishankkeisiin ja kysymystä hoitamaan perustettiin Arava (Asuntorakennustuotannon valtuuskunta).²⁰⁰ Tästä huolimatta *Lapsi ja nuoriso* -lehden kirjoituksissa nähtiin vielä pitkään 1950-luvulle asti heikot asunto-olot eräänä merkittävänä syynä lasten ja nuorten vapaa-ajan siirtymiselle kotien ulkopuolelle sekä siitä aiheutuville sosiaalisille ongelmille.

¹⁹⁵ LN 1/1952, ”Nuori työntekijä - eräs rengas ketjussa”, 20–23.

¹⁹⁶ Korkiakangas 1996, 80-82.

¹⁹⁷ Mm. LN 5/1946, ”Nuorten pako Kodista”, 120–122; LN 1/1952, ”Eräs nykyajan ilmiö, josta tulokset jo alkavat näkyä: Vanhemmilla ei ole nyt aikaa...”, 26–27 ja LN 1/1955, ”Nuoret olosuhteidensa armoilla”, 21–24; vrt. Malinen 2014, 116–118 ja 123–126.

¹⁹⁸ Ks. lisää asuntopulasta ja sen ratkaisumalleista Malinen 2014.

¹⁹⁹ Palomäki 2011, 270.

²⁰⁰ Palomäki 2011, 21.

Toisaalta syyksi tälle nähtiin myös nuorison luonteen ja ajattelutavan muuttuminen, jonka perusteella nuoret olivat entistä itsenäisempiä ja aktiivisempia. Tästä seurannutta toiminnanhalua ei kotiaskareiden tai koulutyön katsottu tyydyttävän, jolloin seikkailunhalun ja ”huonon toveripiirin” vaikutuksesta lapsi tai nuori joutui ”siveellisesti vaaralliseen ympäristöön”. Tämän ehkäisemiseksi tuli nuorison aktiivisuus kirjoittajan mukaan ohjata siveellisesti oikeanlaisten harrastusten pariin.²⁰¹ Kysymys nähtiin nimenomaan kaupunkien ja asutuskeskusten ongelmana. Maaseutunuorisosta ja heidän kasvuolosuhteistaan ja vapaa-ajanvietosta saattoi kirjoittajilla olla edelleen sangen romantisoiva käsitys, kuten esimerkki vuodelta 1947 osoittaa: ”Metsämökin lapset, jotka saavat vanhempiensa seurassa vapaasti liikkua ulkona terveellisessä hongikossa, ovat kuin kuninkaita suurkaupungin lasten rinnalla.”²⁰² Lainauksessa esiintyy, joskin käänteisenä, kolmas lehden teksteistä esiin nouseva selitys lasten ja nuorison kotien ulkopuolisen vapaa-ajan muodostamalle ongelmalle. Sen mukaan kaupungeissa vanhempien ei enää nähty viettävän kylliksi aikaa lapsiensa kanssa. Tämän vuoksi he eivät myöskään enää ohjanneet lastensa vapaa-aikaa kuten ennen. Eräänä keskeisenä tähän vaikuttaneena ilmiönä nähtiin äitien työssäkäynti, jonka katsottiin vaikuttavan pääsääntöisesti negatiivisesti lapsen kehitykseen ja vapaa-ajanviettotapojen muotoutumiseen. Työssä käyvät äidit eivät esimerkiksi olleet kirjoittajien mielestä opastamassa lapsia kotitöiden tekemisessä tai ohjaamassa heitä näiden tekemisen pariin.²⁰³ Vuonna 1955 lehdessä julkaistussa pääkirjoituksessa, äitien työssäkäynnin ongelmaan liittyen, pelättiin Suomeenkin Ruotsista rantautuvaa ”avainlapsi”-ilmiötä:

Mieluummin he viettävät nämä muutamat iltapäivätunnit ulkona, pihalla tai kadulla, kysellen silloin tällöin ohikulkijoilta, paljonko kello on. Juuri tässä ikävyyttävässä, pakollisessa ajan ’kuluttamisessa’ naapurimaassamme nähdään vaara. Pelätään, että ’avainlapset’ tottuvat jouten maleksimiseen ylenmäärin ja maleksiessaan ehkä sortuvat kaikenlaiseen ilkivaltaan kaduilla, puistoissa ja myymälöissä.

Kirjoituksessa ollaan ennen kaikkea huolestuneita tilanteista, joissa lapsen aloittaessa koulunsa äiti siirtyy takaisin työelämään, ja lapsi, varsinkin koulusta kotiin palatessaan, on vailla aikuisen valvontaa. Ilmiö koetaan erityisesti uhaksi laitakaupunkien lapsille, vaikkakin Suomessa tilannetta ei koeta vielä yhtä uhkaavaksi kuin Ruotsissa:

²⁰¹ LN 4/1946, ”Partioliike nuorisrikollisuuden ehkäisijänä”, 89–91.

²⁰² LN 7/1947, ”Kodin ja koulun ulkopuolella oleva ympäristö lapsen luonteen muovaajana”, 163–164.

²⁰³ Ks. esim. LN 9/1951, ”Mitä äidin työssäolo vaikuttaa lapseen”, 19–24; LN 1/1952, ”Eräs nykyajan ilmiö, josta tulokset jo alkavat näkyä: Vanhemmilla ei ole nyt aikaa...”, 26–27 ja LN 9/52, ”Uhkaako nuoriamme kätevyiden puute?”, 20–22.

Voidaan sanoa, että suomalaista lasta ei uhkaa samanlaiset suurkaupungin vaarat ja kiusaukset kuin ruotsalaista, mutta ehkä olisi kuitenkin syytä joskus ajatella, miten varhain itsenäistetyt lapset kulluttavat aikansa ja miltä se heistä mahtaa tuntua.²⁰⁴

Kirjoitus kuitenkin osoittaa, että lasten ja nuorison kodin ulkopuolinen ja valvoton vapaa-aika pysyi jatkuvasti *Lapsi ja nuoriso* -lehden keskustelun kohteena.

Lehdessä otettiin useassa yhteydessä kantaa siihen, millaiset nuorison vapaa-ajanviettotottumukset olivat suotavia ja mitkä puolestaan epätoivottuja. Keskustelua käytiin usein harrastustoiminnan ympärillä. Harrastaminen olikin noussut kasvatuksen keskiöön vapaa-aikaa säätelevänä instrumenttina jo sotia edeltävinä vuosina. Harrastukset olivat sosiaalisesti hyväksyttävää vapaa-ajan viettoa ja vapaa-ajan hyödyllistä käyttöä itsensä kehittämiseen. Esimerkiksi NMKY:n poikatyön kehittäjänä tunnettu Yrjö Karilas näki harrastukset tärkeiksi poikien elämänuran löytämisen kannalta sekä laajemmin myös yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Karilalle harrastukset olivat harjoittelua myöhempää tosiasiallista työtä varten, jotka ohjasivat nuoren oikealle elämänuralle tai vähintäänkin vaikuttivat positiivisesti nuoren persoonan muotoutumiseen.²⁰⁵ Samankaltainen ideologia näkyi myös *Lapsi ja nuoriso* -lehden kirjoittajien käsityksissä harrastuksista.

Positiivisena ajanvietteenä lehden teksteissä koettiin esimerkiksi urheilu ja muut ”hyvät harrastukset”, kuten suunnistus, metsässä samoilu, marjastus, kalastus, kerhot, postimerkkeily, shakki, lehden toimittaminen, hyödylliset kurssit, käsityöt, askartelu, hyönteisten, perhosten tai kivien keräily. Myös partioon tai yhteiskunnalliseen järjestötoimintaan osallistuminen koettiin positiivisina.²⁰⁶ Usein kuitenkin hyvistä harrastuksista tai hyväksytystä vapaa-ajasta kirjoittessaan kirjoittajat eivät juurikaan määritelleet, mitä ne pitivät sisällään, vaan viittasivat niihin ikään kuin itsestään selvänä tietona, joka jokaisella lukijalla oli valmiiksi hallussaan. Sen sijaan negatiivisiksi koetut vapaa-ajanviettotavat nimettiin pääsääntöisesti selkeästi. Näitä edustivat useimmiten esimerkiksi kadulla maleksiminen, tupakanpolto sekä näpistely.²⁰⁷ Lasten ja nuorten alkoholinkäyttöön puututtiin myös, mutta ei silmiinpistävän suurella volyymillä, lukuun

²⁰⁴ LN 4/1955, ”Avainlapset”, 3–4.

²⁰⁵ Julkunen 2014, 68–69.

²⁰⁶ Esim. LN 11/46, ”Vapaa-aikatoiminta poikakasvatustilaisuuksissa”, 252–255; LN 4/1946, ”Nuoriso ja tanssi”, 97–98; LN 4/1946, ”Partioliike nuorisorikollisuuden ehkäisijänä”, 89–91 tai LN 10/1947, ”Askartelusta ja sen muodoista”, 197–198; vrt myös Julkunen 2014, 69–70.

²⁰⁷ Mm. LN 11/46, ”Vapaa-aikatoiminta poikakasvatustilaisuuksissa”, 252–255.

ottamatta vuotta 1948, jolloin aiheesta käytiin keskustelua useammassakin artikkelissa.²⁰⁸ Tämä lehden keskustelu liittyy vahvasti yleisempään sodanjälkeisessä Suomessa esiintyneeseen aktiiviseen keskusteluun kansalaisten alkoholinkäytöstä ja alkoholipolitiikasta.²⁰⁹

Ajanvietteen käsite nousi lehdessä termiksi, jota käytettiin arvettaessa lasten ja nuorison vapaa-ajan viettoa ja harrastuksia. Ajanviete oli pääsääntöisesti negatiivinen määre, joka toimi vastinparina aikalaiskäsityksen mukaan ylevämmälle, yksilöä kehittäväälle ajankäytölle. Ajanviete nähtiin halpana ja helppona viihteen muotona, joka piti sisällään niin elokuvat, aikakauslehdet, sarjakuvat, viihdekirjallisuuden kuin iskelmämusiikin.²¹⁰ Kirjoittajille ajanvietteen tehtävänä oli täyttää ihmisen vapaa-aikaa, mutta se teki sitä heidän sivistyneistötaustaansa nähdessä vääränlaisella sisällöllä, joka ei sivistänyt kuluttajaansa tai ohjannut tätä moraalisesti oikeaoppiselle uralle. Päinvastoin ajanviete johti kuluttajansa moraalisesti epäilyttävälle alueelle, ja seuraukset olivat usein kirjoittajien teksteissä yhteiskunnallisesti kauaskantoiset:

[...]huonot elokuvat[...], epäedullisesti vaikuttavat elokuvakohtaukset, huono kirjallisuus jne. ovat antaneet monille seikkailunhaluisille nuorille joilla on liian vilkas mielikuvitus, aiheen kokeiluihin. Nämä ovat sitten muodostuneet tavaksi, ja niin monesta alun perin hyvästä nuoresta on tullut täysin epäsosiaalinen yksilö, joka on muuttunut taakaksi yhteiskunnalle, sen sijaan että hän päivittäisessä tapauksessa olisi voinut olla täysin yhteiskuntakelpoinen.²¹¹

Ajanviete oli passiivista ajankäyttöä, joka vei yksilöltä voimavaroja suuntautua ”[...]kasvatuksellisesti arvokkaampiin so. vapaa-ajankäytön muotoihin, kuten urheiluun, järjestötoimintaan, vapaaopiskeluun[...]”.²¹² Ajanviete oli siis ilmiö, jota piti säädellä ja ohjata hyväksytyyn, sivistävään suuntaan. Esimerkiksi nuoria tuli suojella vääränlaiselta nuorisokirjallisuudelta:

”[Ajanvietekirjallisuus], joka antaa ihmiselle väärän ja valheellisen kuvan elämästä vähentää hänen mahdollisuuksiaan selviytyä yhteiskunnallisessa kamppailussa ja turmelee hänen kykynsä nauttia taiteellisen vastaanottamisen ilosta.”²¹³

²⁰⁸ Aiheesta esim. LN 3/1948, ”Nuorten suojeleminen alkoholivaaralta”, 47–49; LN 8/48, ”Nuoriso ja anniskeluravintolat – Tanssi ja alkoholi”, 50–151 ja 138 tai LN 11/48, ”Elokuvat ja nuorisomme raittiuskysymys”, 234–235.

²⁰⁹ Ks. lisää esim. SK 8/1952, SK 23/1952 sekä erityisesti Peltonen 2002 ja Ahonen 2006.

²¹⁰ Mm. LN 3/1946, ”Musiikki ja kotiemme kasvatustyö”, 57–60; LN 7/1947, ”Kodin ja koulun ulkopuolella oleva ympäristö lapsen luonteen muovaajana”, 163–164; LN 6/1950, ”Nuorison kirjallisuudenharrastus ja sen ohjaus”, 9–11 ja LN 12/1951, ”Miten kasvatamme nuoret taidetta ymmärtäviksi?”, 7–10.

²¹¹ LN 11/1948, ”Elokuvat ja nuorisomme raittiuskysymys”, 234–235.

²¹² LN 10/1948, ”Koululapset ja rahankäyttö”, 191–193 ja 206. Ajanvietteen passivoivasta vaikutuksesta myös LN 4/1954, ”Mitä elokuva vaikuttaa lapsiin”, 4–7.

²¹³ LN 2/1951, ”Nuorisokirjallisuus hakoteillä?”, 5–8.

Vastineeksi oli kirjoittajien mukaan tarjottava taiteellisesti ja moraalisesti tasokkaampaa kirjallisuutta, koska ”Nuorisokirjojen on kummuttava eettiseltä perustalta ja lastenkirjojen tehtävänä on avartaa lasten näkemystä. Nuortenkirjojen on tarjottava oikeata vapaa-ajan viihdykettä ja ohjeita elämäntielle.”²¹⁴ Lehdessä julkaistiinkin säännöllisesti kirja-arvosteluita, joissa esiteltiin lehden toimituskunnan mielestä hyvää lasten- ja nuortenkirjallisuutta sekä uusimpia alan ammattijulkaisuja.

Holhoava ja valistava kirjallisuuskasvatus oli ollut ideologisena projektina jo sotia edeltävinä vuosina, mutta uuden amerikkalaisen populaarikulttuurin rantautuminen 1950-luvulla toi uusia uhkia nuorison kansallisen identiteetin kehittymiselle esimerkiksi sarjakuvien ja elokuvien muodossa.²¹⁵ Ajanvietteestä kirjoittaessaan *lapsi- ja nuoriso* -lehden kirjoittajat kiinnittivät käsittelyajankohtana erityisesti huomiotaan nimenomaan elokuvaan ja sen lapsiin aiheuttamiin vaikutuksiin. Tämän lisäksi käsittelyjakson loppupuolella myös sarjakuvat nousivat erityisen huomion kohteeksi.²¹⁶ Molemmista puhuttiin saman negatiivisen ajanvietepuheen kontekstissa samanlaisin argumentein. Molempien nousu lehden kirjoittajien erityishuomion kohteeksi on ymmärrettävää, sillä nämä olivat aikakaudella nimenomaan lapsille ja nuorille suunnattuja ajanvietteen muotoja.

Vaikka elokuvia käsiteltiin lehden kirjoituksissa koko käsiteltävän ajanjakson ajan, on elokuvapuheessa havaittavissa kaksi selkeää tihentymää, jotka osuvat vuosiin 1947–50 ja 1954–1955. Elokuva nähtiin kirjoittajien toimesta ensisijaisesti negatiivisena ilmiönä, jonka vaikutukset lapsiin ja nuoriin olivat kielteisiä. Esimerkiksi vuonna 1947 julkaistussa artikkelissa määriteltiin elokuvan haitalliset vaikutukset seuraavasti: 1) Nopeat kuvat ”kiihottavat lasten ennestään herkkiä hermoja”. 2) Koska lapsilla on tapana jäljitellä näkemäänsä, elokuvat toimivat esikuvina rikoksiin. 3) Elokuvissa esitetty pukuloisto ja yltäkylläisyys ei ”opasta nuoria itsekieltämyksen avulla ponnisteluun uusien terveempien elämänarvojen saavuttamiseksi[...]”. 4) Elokuvien aiheet ovat moraalisesti epäilyttäviä ja pitävät sisällään mm. ”petosta, hakkailua, mustasukkaisuutta, juonia ja häikäilemättömyyttä”.²¹⁷

Elokuvapuhe toimii hyvänä esimerkkinä niistä vapaa-ajan ja kulttuurin kontrollin muodoista ja tavoista, joita aikalaikirjoittajat esittivät ja joita myös toteutettiin käytännössä. Kuten

²¹⁴ LN 6/1950, ”Nuorison kirjallisuuden harrastus ja sen ohjaus”, 9–11.

²¹⁵ Heikkilä-Haltunen 2003, 441–443; Hyvän nuorisokirjallisuuden määritelmistä ja kirjallisuuden merkityksestä esikuvana nuorisolle sotia edeltävänä aikana Julkunen 2014, 69–71.

²¹⁶ Sarjakuvateemasta mm. LN 7-8/1953, ”Ovatko sarjakuvat nuorisolle henkistä myrkyä?”, 28–30; LN 7/1955, ”Lasten sarjakuvainnostus” 27–28; LN 10/1955, ”Sarjakuvan sija kasvatustekijänä”, 7–12.

²¹⁷ LN 7/1947, ”Kodin ja koulun ulkopuolella oleva ympäristö lapsen luonteen muovaajana”, 163–164.

kaikkea muutakin ajanvietettä, myös elokuvien katselua tuli kontrolloida yhteiskunnan taholta. Jo lehden ensimmäisessä numerossa sen uudelleen perustamisen jälkeen vuonna 1945 ehdotettiin ruotsin mallin mukaista oppiainetta kouluihin, jossa oppilaita opetettaisiin arvioimaan ja arvostelemaan elokuvia.²¹⁸ Vuonna 1954 ilmestyneen lehden pääkirjoituksessa ehdotetaan erillistä rahoitusta valtion taholta nimenomaan lapsille ja nuorisolle suunnatuille elokuville.²¹⁹ Helsingissä organisoitiin puolestaan vapaaehtoisvoimin vuonna 1954 elokuvaraati, joka tarkasti parin näytäntökauden ajan Helsingin elokuvateattereiden ohjelmiston. Raadin jäseninä oli pedagogoja sekä lasten vanhempia, jotka tekivät työtä korvauksetta. Raati katsoi elokuvat ja suositteli sunnuntailehdissä niitä elokuvia, joita se piti lapsille parhaiten soveltuvina. Raati tarkasti tänä aikana yhteensä 130 elokuvaa.²²⁰

Nuorten ja lasten vapaa-ajan moralisoimisen ja kontrollin puheavaruus *Lapsi ja nuoriso*-lehdessä heijastelee moraalipuheen teemoista eniten kappaleessa 3.1 kuvaamaani suomalaisen kansallisen omakuvan projektia. Lehden ajanvietepuheen voidaan katsoa nivoutuvan kiinteästi kansallisvaltion luomisprosessiin liittyneeseen eliitin kansansivistysprojektiin, jossa kansallisvaltiolle pyrittiin luomaan yhtenäinen kansallinen kulttuuri. Tässä projektissa sivistynyt eliitti määritteli, miten tulee elää, mitä tulee syödä ja juoda, millaista kirjallisuutta tulee lukea, mitä musiikkia tulee kuunnella tai millainen taide on arvokasta.²²¹ Samalla siihen voi kytkeä piirteitä kappaleessa 3.2 esitettyyn teoriaan moraalisäätelyn ja valtiomuodostuksen kiinteästä yhteydestä. Vapaa-aikaa koskeva keskustelu ja etenkin sen muotoja arvottava ja kontrolloiva ulottuvuus voidaan nähdä sivistyneistön kulttuurisen hegemonian vahvistamisen ilmentymänä.

7.4 Seksuaalisuuspuhe: Uuden ja vanhan ihmiskuvan yhteentörmäys

Seksuaalisuus on yksi keskeisimmistä teemoista tarkasteltaessa moraalikäsitteitä eri aikoina ja eri kulttuureissa. Sukupuolimoraali on merkittävässä asemassa kulttuurin muutosprosesseissa sekä määritettäessä esimerkiksi perheen, avioliiton tai naisen asemaa yhteiskunnassa. Esiteollisessa yhteiskunnassa sukupuolisuus ja sukupuolimoraali olivat vahvasti sidoksissa perheinstituutioon. Seksuaalisuuden päämääränä oli jälkeläisten tuottaminen, eikä sukupuolielämää ole nähty erotetun tästä seksuaalisuuden biologisesta tehtävästä. Tätä asetelmaa korosti myös vahvasti moraalikäsitteisiin vaikuttanut kristinuskon, joka rajasi sukupuolielämän

²¹⁸ LN 1/1945, ”Varttuva nuoriso ja elokuvat”, 20–21.

²¹⁹ LN 4/1954, 3.

²²⁰ LN 4/1954 ”Mitä elokuva vaikuttaa lapsiin”, 4–7.

²²¹ Alasuutari 1996, 235–238.

avioliiton piiriin kuuluvaksi. Esimerkiksi Luther koki avioliiton suojakeinona vastustamatonta sukupuoli-viettä vastaan. Askeettisuus määrittääkin vahvasti kristinuskon käsitystä sukupuoli-suudesta. Seksuaalisuuteen liittyvän aistillisuuden on nähty uhanneen tätä askeettisuuden hyvettä.²²²

1800-luvulla agraarisen yhtenäiskulttuurin murtuessa, porvarillisen ydinperheideaalin muuttaessa perheihannetta, myös seksuaalisuuta ja sukupuolimoraalia ryhdyttiin käsittelemään uudella tavalla. Keskiössä pysyi kuitenkin avioliitto sekä miehen ja naisen asema siinä. Arja-Liisa Räisänen on väitöskirjassaan tarkastellut tähän liittynyttä sukupuolijärjestelmän muutosprosessia avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaiden välittämien diskurssien kautta 1800-luvun puolimaista 1920-luvulle. Hän erottaa tässä muutosprosessissa kaksi keskeistä diskurssia, teologisen ja luonnontieteellisen, jotka muodostivat sukupuolijärjestelmän keskeiset elementit. Nämä diskurssit koostuivat eri sukupuolijärjestelmistä, joiden pohjalta legitimoitiin erilaisia sosiaalisia ja yhteiskunnallisia käytäntöjä.²²³ *Lapsi ja nuoriso* -lehdessä esiintyvien seksuaalisuutta käsittelevien tekstien perusteella voitaneen todeta varsinkin luonnontieteellisten diskurssien sekä niiden avulla konstruoitujen käytänteiden olleen edelleen relevantteja sodanjälkeisessä yhteiskunnassa ja kulttuurissa.

Seksuaalisuudesta tai sukupuoliseen kanssakäymiseen liittyvistä kysymyksistä kirjoitettiin *Lapsi ja nuoriso* -lehdessä kuitenkin kohtalaisen vähän. Kymmenen vuoden tarkastelujaksoon osuu alle kymmenen artikkelia, joissa aihetta sivutaan enemmän tai vähemmän. Lehdessä kirjoitukset ovat pääsääntöisesti sukupuolivalistusoppaan luonteisia, neutraaleja opastuksia sukupuolielämään sekä ohjeita vanhemmille siitä, kuinka asiasta tulisi keskustella lasten kanssa. Sukupuoliseen kanssakäymiseen ja seksuaalisuuteen liittyvät tekstit ovatkin pääasiassa lääkäreiden kirjoittamia.

Kuten lehden kirjoitukset muutenkin, myös seksuaalisuutta käsittelevät tekstit muuttuvat luonteeltaan alleviivaavan moralisoivista tieteellisempään ja ammattimaisempaan suuntaan edettäessä kohti käsiteltävän ajanjakson loppupuolta. Edellä mainituista Räisäsen konstruoiduista sukupuolijärjestelmistä *Lapsi ja nuoriso* -lehdessä esiintyvät kirjoitukset edustavatkin parhaiten luonnontieteellisiin diskursseihin kuuluvaa empiiris-luonnontieteellistä sukupuolijärjestelmää, jossa ei vedota enää lainkaan teologisiin argumentteihin. Sen sijaan sukupuoli-vietti määritetään luonnolliseksi fysiologiseksi vietiksi. Lisäksi tekstit edustavat pääsääntöi-

²²² Nieminen 1993, 27–33.

²²³ Räisänen 1995, 206–208.

sesti empiiris-luonnontieteellisen sukupuolijärjestelmän absoluuttisen sukupuolimoraalin näkökantaa, joka perustui yksiavioisuudelle ja edelleen avioliiton suvunjatkamistarkoitukselle. Absoluuttisen käsityksen mukaan valtiovallalla on oikeus kontrolloida ja valvoa avioliittoa ja ihmisten seksuaalikäyttäytymistä.²²⁴

Ensimmäisenä esimerkkinä lehden seksuaalisuutta käsittelevistä teksteistä toimii lääketieteen ja kirurgian tohtori Kaisa Turpeisen²²⁵ teksti vuodelta 1947. Jo kyseisen artikkelin otsikko, ”Arka asia” kuvastaa aikakauden siveellistä ja vaivaantunutta suhtautumista kysymyseen.²²⁶ Pirjo Korkiakankaan muistitietoon perustuvassa lapsuuden agraarista perinnettä käsittelevässä etnologisessa tutkimuksessa käsitellään yleisestä vaikenemista seksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä kuvaamalla sitä termillä kollektiivinen amnesia. Seksuaalisuus kuului aikuisten maailmaan ja lapsille kysymyksestä puhuttiin ainoastaan vihjailten tai kiertoilmaisuiden kautta.²²⁷

Agraarikulttuurin ollessa edelleen vahva suomalaista kulttuuria määrittävä tekijä, lävisti vaikeneminen koko kulttuurin, joten ei liene eriskummallista, että myös *Lapsi ja nuoriso* -lehden kirjoituksissa seksuaalisuus on hävettävä, arka asia – tabu, josta voidaan kirjoittaa ja käydä keskustelua ainoastaan terveydenhuollon ammattilaisen profession takaa, neutraalisti tieteellisyteen ja asiantuntijuuteen vedoten. Ammattimaisuudesta huolimatta Turpeisen teksti on kuitenkin sävyltään vielä hieman moralisoiva. Suurimmiksi seksuaalisuuteen liittyviksi ongelmakohdiksi hän nostaa irralliset suhteet sekä niistä johtuvat epätoivotut raskaudet ja sukupuolitaudit, ja käsittelee näitä kysymyksiä ennen kaikkea tyttöjen näkökulmasta ja jopa tyttöjä syylistäen. Turpeisen mukaan murrosiässä tytöt kiusaavat poikia läheisyydenkaipuussaan ja herättävät näissä halun sukupuolivietin täydelliseen tyydyttämiseen, ja saaden täten itse aikaan olosuhteet, jotka voivat olla ”kohtalokkaita molemmille”.²²⁸ Seksuaalisuuden paheellisuus on subjektissa sisäsyntyistä, joskin se johtuu useimmiten ymmärtämättömyydestä. Tähän puolestaan pystytään vaikuttamaan oikeanlaisella kasvatuksella ja valistuksella.

²²⁴ Räisänen 1995, 203-204.

²²⁵ Turpeinen toimi gynekologina mm. Helsingin Naistenklinikalla ja myöhemmin pitkäaikaisena kansanterveyslaitoksen päällikkönä (Kuka kukin on 1978).

²²⁶ Aikalaisten suhtautumisesta sukupuolikysymyksistä puhumiseen mm. Valtonen 2004, 115–117, 171 ja 233; Taavetti 2014, 92–95.

²²⁷ Korkiakangas 1996, 267–269.

²²⁸ LN 7/1947, ”Arka asia”, 158–160 ja 70.

Käsittelytavan muutos on tapahtunut osittain jo kolme vuotta myöhemmin julkaistussa lääketieteen tohtori Mauri Rouhunkosken²²⁹ artikkelissa ”Sukupuolikasvatus – kodin ja koulun suuri yhteinen tehtävä”. Läsnä on edelleen huoli sukupuolitaudeista, mutta moralisointi on pääpiirteissään poissa. Tilalla on yhteiskunnallinen näkökulma ja siihen kiinnittynyt rationaalinen pragmaattisuus. Rouhunkosken mielestä aikakauden sukupuolivalistus ei ole ajan tasalla. Hänen mukaansa sukupuolisuutta koskevat asiat ovat luonnollisia, mutta niistä tehdään luonnottomia kiertelemällä ja häpeilemällä niitä. Sukupuolisuudesta tulisi perheissä puhua avoimemmin. Hän ehdottaa ratkaisuksi sukupuolivalistusta lapsille sekä vanhemmille tarkoitetun ohjekirjasen muodossa. Sukupuolivalistus ja sukupuolielämän säätely ovat yhteiskunnallisia tehtäviä, jotka lankeavat Rouhunkosken kirjoituksen perusteella koko kasvatuskentän harteille. Sekä kodilla, koululla, että muillakin yhteiskunnallisilla toimijoilla on rooli tässä valistusprojektissa. Koulun tulisi toimia varsinaisena tiedon välittäjänä kysymyksessä, mutta asia koskettaa koko yhteiskuntaa:

Murrosiässä on tarpeetonta paljoakaan puuttua näihin kysymyksiin, jos pohja on hyvin laskettu, mutta on aiheellista sopivissa yhteyksissä - esim. sanomalehtiuutisten yhteydessä - ottaa esille sukupuolisuuteen liittyvä eettinen ja yhteiskunnallinen tausta. Luonnostaan lankeaa, että nuorten keskinäistä seurustelua on viisaasti johdettava ja tuettava.

Rouhunkosken mukaan lapselle tulee opettaa kotona oikeanlainen sukupuoliasioita koskeva sanasto, ennen kuin hän oppii ne muualta väärällä tavalla:

Ns. ’rumat sanat’ kuulee ja oppii jokainen ennen pitkää. Mutta niihin liittyvä ’rumuus’ ei saa kannattavuutta eikä herätä hämäriä taka-ajatuksia, jos lapsi on oikealla tavalla valmennettu. Rivouksien puhujat ja kuvien piirtelijät ovat juuri niitä, jotka ovat jääneet oikeasta sukupuolikasvatuksesta osattomiksi.

Samoin totuttaminen alastomuuteen tulisi tehdä vanhempien toimesta esimerkiksi saunassa, koska silloin ”myöhemmin [tapahtuva] kaikenlainen alastomuuteen vetoava seksuaalinen houkutus kuvissa ja elokuvamainoksissa menettää oleelliselta osaltaan tehonsa”.²³⁰ Rouhunkosken teksteissä vaikenemisen kulttuurin kritiikki onkin hyvin vahvassa asemassa, mikä kuvastaa uudenlaista asennoitumista seksuaalisuuteen. Rouhunkoskelle seksuaalisuus ei ole enää arka asia, vaan luonnollinen osa ihmisyyttä, josta tulee voida puhua avoimesti ja vailla häpeäntunnetta.

Nimenomaan perhe on keskeinen sukupuolivalistuksen instrumentti Rouhunkosken kirjoituksissa. Se on hänelle seksuaalisuuteen liittyvien käyttäytymisnormien tärkein välittäjä,

²²⁹ Rouhunkoski toimi gynekologina sekä mm. Sukupuolitautilien vastustamisyhdistyksen johtokunnassa, Lääkintöhallituksessa aborttilain täytäntöönpanon suunnittelijana vuonna 1950 ja vuosina 1951–1952 Väestöliiton kansanterveystoimiston rikollisten aborttien torjuntatyön suunnittelijana (Kuka kukin on 1954).

²³⁰ LN 5/1950, ”Sukupuolikasvatus - kodin ja koulun suuri yhteinen tehtävä”, 11–14 ja 32.

joka määrittää yksilön koko sukupuolisen kanssakäymisen eettiset rajat ja määrittää jopa lapsen tulevan elämän onnellisuuden asteen. Rouhunkoski kirjoittaa asiasta toisessa, vuonna 1949 julkaistussa yhdysvaltalaisesta perhekasvatusta positiivisessa valossa esittelevässä artikkelissaan: ”Eittämätön totuus on, että lapsuudessa omaksuttu asenne sukupuolielämään nähden saattaa ratkaisevasti vaikuttaa ihmisen koko elämän ja nimenomaan avioliiton onnistumiseen.”²³¹ Samasta näkökulmasta perheen merkitystä hyväksyttävän seksuaalisen arvomaailman välittävänä tekijänä kirjoitetaan myös Suomen Kuvalehdessä vuotta aikaisemmin artikkelissa ”Haikara ja Joulupukki on pantu viralta”, jossa referoidaan lääketieteen tohtori Turo Niemen teosta ”Avioliitto”:

Kodin henki ratkaisee meidänkin aikanamme nuorten suhtautumisen sukupuolikysymyksiin. Kun he näkevät, että kodissa tiettyihin asioihin, kuten esim. uskontoon, suhtaudutaan kunnioittavasti, he käsittävät saattavan olla muitakin elämän piirejä, joihin ainoa oikea suhtautumistapa on kunnioitettava asenne. Tottuessaan käsitykseen, että elämä itsessään on pyhää ja kaunista, lapset ymmärtävät myöskin, että sellaisiin luonnollisiin asioihin kuin lapsen syntymiseen on suhtauduttava arvokkaasti eikä suinkaan matalamielisesti. Elleivät lapset saa kodeissaan kunnioittavaa perusnäkemystä rakkauselämään, he eivät pelkkien tietojen varassa tule tällä elämän alueella toimeen. Kaikkia tietoja voi ihminen käyttää sekä väärin että oikein, ja niin ollen ovat pelkät tiedot tälläkin alalla kaksiteräinen miekka.²³²

Rouhunkosken teksteissä yhteiskunnan ote yksilön seksuaalisuudesta ja tämän ruumiintoimintojen ohjailusta on konkreettisimmillaan. Se kattaa koko yhteiskunnallisen kentän kodista ja koulusta yhteiskunnalliseen keskusteluun asti. Lapsi on kasvatettava sisäistämään hyväksytyt normit jo pienestä pitäen, jolloin seurauksena toivotaan olevan kansalainen, joka itse kykenee aikuiseksi kasvettaaan säätelemään seksuaalisuuttaan ja välttämään sen yhteiskunnan kannalta epätoivottuja ilmenemismuotoja. Tämä kuitenkin edellyttää vaikenemisen ja häpeän kulttuurin väistymistä perheistä.

Suurempi muutos lehdessä esiintyneissä seksuaalisuuden käsittelytavoissa tapahtuu vuonna 1952 julkaistussa psykiatri Martti Paloheimon artikkelissa. Martti Paloheimo oli psykiatrian erikoislääkäri, joka kirjoitusajankohtana toimi Mannerheimin Lastensuojeluliiton mentaalihygienisen toimiston johtaja. Hän oli myös toiminut aikaisemmin 1940-luvun lopulla Lapinlahden sairaalan apulaislääkärinä sekä Väestöliiton avioliittoneuvolan psykiatrina.²³³ 1950-luvulla Paloheimo luennoi oppilaitoksissa ja radiossa sekä kirjoitteli aktiivisesti lehdistössä perhepolitiikasta, mentaalihygieniasta ja sukupuolikasvatuksesta.²³⁴

²³¹ LN 10/1949, ”Miten USA valmentaa nuorisonsa perhe-elämään”, 7–10.

²³² SK 19/1949.

²³³ Kuka kukin on, 1954.

²³⁴ Yesilova 2009, 60–61.

Paloheimon *Lapsi ja nuoriso* -lehteen kirjoittamassa artikkelissa seksuaalisuuden yhteiskunnallisen kontrollin elementti on edelleen läsnä, mutta se ei enää ole yhtä alleviivaavaa kuin Rouhunkosken artikkelissa. Lisäksi Paloheimon suhtautumisessa kysymykseen on jo hyvinkin avoimia, ymmärtäviä ja suvaitsevaisia piirteitä:

Aikuisilla me tämän [seksuaalisen vietin] vielä jotenkuten ymmärrämme ja hyväksymme, niin kauan kuin ilmiöt eivät voimakkuudeltaan ja suuntautumiseltaan huomattavasti poikkea siitä mitä olemme tottuneet pitämään 'normaalina'. On kuitenkin tapana, että varsin usein tämän 'normaalin' rajat vedetään kovin ahtaiksi.

Paloheimo jatkaa kritisoidulla aikakauden moralisoivaa asennetta sukupuolikysymyksissä ja näkee niillä olevan negatiivisia vaikutuksia lasten kehitykseen:

Se käsitys, että sukupuoliuus ja sukupuolinen kiihoittuminen sinänsä on tuomittava ja paha asia on luonnon ja saa tavattoman paljon pahaa aikaan.²³⁵

Paloheimon tekstissään esittämät näkemykset myötäilivät hänen muissa yhteyksissä esittämiään käsityksiä sukupuoliisuudesta ja siihen kytkeytyvästä perhe-elämästä. Paloheimon mukaan täydellisessä avioliitossa aviopuolisot olivat sopeutuneet avio- ja perhe-elämään. Tämä sukupuoliuuteen ja avioliittoon sopeutuminen alkoi jo varhaislapsuudessa ja parhaat edellytykset avioliiton onnistumiselle oli, mikäli molemmat sen osapuolet olivat kasvaneet kodeissa, joissa sopeutumiselle oli luotu vahva perusta. Tämä sopeutuminen edellytti vanhemmilta lastensa sukupuoliuudonnaisten ominaisuuksien hyväksymistä sekä näiden luonnollisen kehittymisen tukemista.²³⁶ Täten myös Paloheimo Rouhunkosken ohella näkee perheen ensisijaisena sukupuolikasvatuksen instrumenttina. Lisäksi molemmat katsovat vaikenemisen kulttuurista luopumisen olevan keskeinen edellytys tämän instrumentin eli perheen onnistumisessa tehtävässään.

Paloheimon *Lapsi ja nuoriso* -lehdessä ilmestynyt artikkeli ainoa teksti koko yli kymmenen vuoden käsittelyjakson aikana, jossa lehden kirjoittaja käsittelee homoseksuaalisuutta. Hän tarkastelee kysymystä laitospoluhteissa esiintyvän homoseksuaalisen käytöksen kautta ja arvostelee laitoksissa työskentelevien ”homoseksuaalisuuden pelkoa”. Paloheimo kritisoi kysymyksen yliseksualisoitua ja näkee ilmiön olevan institutionalisoitumisen oire, eivätkä siihen syyllistyneet ole hänen mukaansa ”erityisesti siihen taipuvaisia”.²³⁷ Kaikessa ymmärtävyydessäänkin heijastelee kyseinen kommentti aikakauden yleisiä käsityksiä, joiden mukaan homoseksuaalisuus oli sairaus sekä sen ohella moraalitonta, vaarallista, halveksuttavaa, kiellettyä

²³⁵ LN 10/1952, ”Sukupuolielämään liittyvistä ilmiöistä lapsilla”, 11–13.

²³⁶ Yesilova 2009, 70–71.

²³⁷ LN 10/1952, ”Sukupuolielämään liittyvistä ilmiöistä lapsilla”, 11–13.

ja rikollista, ja joka tuli torjua kaikin keinoin. Käytännössä aihepiiristä keskusteltiin aikakaudella julkisuudessa ainoastaan sensaatiolehtien palstoilla.²³⁸ *Lapsi ja nuoriso* -lehti ei tehnyt tässä siis juurikaan poikkeusta.

Lääkäreiden kirjoittamien sukupuolikasvatusta koskevien artikkelien ohella seksuaalisuus nousee lehden teksteissä esille myös nuorison vapaa-ajan viettoa moralisoivissa kirjoituksissa. Tällöin seksuaalisuutta moralisoiva diskurssi nousee keskeisempään asemaan, eikä siinä ole havaittavissa niin vahvaa sisällöllistä muutosta kuin seksuaalisuuskasvatuksen diskurssissa. Huomattavaa on, että näissä teksteissä seksuaalisuutta käsitellään irtonaisissa lauseissa tai lyhyissä katkelmissa, joiden avulla kirjoittajasta riippuen pyritään esittämään seksuaalisuus joko syyppänä tai seurauksena moraalilaskulle yhteiskunnassa. Seksuaalisuus on näissä teksteissä huomattavasti epämääräisempi, mystisempi ja likaisempi ilmiö, joka on perhe-elämän ulkopuolella sijaitsevaa erotiikkaa ja joka ei täytä seksuaalisuuden määrettä perhe-elämään kuuluvana velvollisuutena ja siunauksena. Tämä epätoivottu seksuaalisuus sijaitsee ihmisen ulkopuolella, josta se erilaisten välittäjien kautta saastuttaa yksilön siveellisyyden, joka puolestaan johtaa epäsosiaaliseen käytökseen tai jopa rikollisuuteen. Tällaisia välittäjiä ovat esimerkiksi huono kirjallisuus, elokuvat, sarjakuvat tai vääränlainen kasvatustapa.

Esimerkiksi lehden toimitussihteerinä vuosina 1945–1949 toimineen Paavo Päivänsalon nuorten ja lasten vapaa-aikaa käsittelevässä kirjoituksessa vuodelta 1947 elokuvat ja ”seksuaalisuuden kyllästävät rakkausromaanit” ovat kirjoittajan mukaan haitallisia ympäristötekijöitä, jotka toimivat nuorison pahatapaisuuden alkulähteinä. Elokuvien aiheuttama seksuaalinen jännitys purkautuu väkivaltaisuutena tai seikkailunhaluna, joka puolestaan ilmenee esimerkiksi näpistelynä tai ilkivaltana.²³⁹ Perheen kyvyllä toimia oikeiksi katsottujen arvojen välittäjänä on tässäkin asiassa merkittävä rooli. Osassa kirjoituksissa epätoivottu seksuaalisuus nähdään puolestaan vapaan kasvatustavan negatiivisena tuloksena, joka voidaan torjua valistuksen avulla:

Nykyajan villitys seksuaalielämän alalla johtuu nähdäkseni ainakin osittain siitä, että vanhat siveysnormit on heitetty yli laidan tuomatta mitään tilalle. On annettu vapautta antamatta ei-moralisoivaa valistusta siitä, mihin tämä vapaus voi johtaa. Useimmat lasten ns. tuhmat leikit johtuvat vain tietämättömyydestä ja häviävät, kun annetaan asiallista valistusta.²⁴⁰

Lapsi ja nuoriso -lehdessä seksuaalisuutta moralisoiva diskurssi esiintyy siis pääsääntöisesti yksittäisissä lauseissa tai kappaleissa perusteluna tai oireena laajemmalle moraalille

²³⁸ Ks. esim. Juvonen 2006.

²³⁹ LN 7/1947, ”Kodin ja koulun ulkopuolella oleva ympäristö lapsen luonteen muovaajana”, 163–164.

²⁴⁰ LN 9/1951, ”Vapaus lasten kasvatuksessa”, 5–8.

alennustilalle. Kokonaisia artikkeleita tai puheenvuoroja ei kuitenkaan esiinny, mikä on ymmärrettävää vaikenemisen kulttuurin ulkoistettua seksuaalisuudesta puhumisen lääketieteen asiantuntijoille. Suomen Kuvalehdessä sen sijaan ilmestyi vuonna 1952 artikkeli, jossa pastori Aimo Murtonen²⁴¹ kirjoittaa oman näkemyksensä yhteiskunnan sodanjälkeisestä seksuaalisoitumisesta hyvinkin yksityiskohtaisella pieteetillä. Murtosen näkemys on ehdottoman konservatiivinen ja moralisoiva – jopa epätoivoinen tapojen turmeluksen edessä. Nuoret miehet kerskailevat seksuaalisilla kokemuksillaan. Aviottomat nuoret äidit ovat puolestaan lastaan sijoitukseen antaessaan ”[...]kertoneet lainkaan häpeilemättä ja melkein hymyillen, että he ovat aikaisemminkin käyneet samalla asialla”. Murtosen ihmiskäsitys edustaa vanhaa kristillis-siveellistä ihmiskuvaa, jossa pahuus ja synty sijaitsevat ihmisen sisällä ja häveliäisyys on varokeino yksilön suojelemiseksi tämän sisällä asuvia ”mahtavia ja vaarallisia voimia vastaan”. Näille voimille ei hänen mielestä pidä antaa niitä vahvistavia kiihokkeita. Siksi esimerkiksi sukupuolivalistusta pitäisi antaa nuorille vain ”sen verran kuin on tarpeellista, mutta menemättä tarpeettomiin yksityiskohtiin tai kiinnittämättä asiaan liiaksi huomiota.” Liian yksityiskohtaisen sukupuolivalistuksen Murtonen laskee lähentelevän pornografian, joka “[...]panee ajatukset sekaisin ja saattaa hermoston kiihotustilaan keneltä hyvänsä[...]”²⁴²

Murtosen kirjoitus edustaa puhtaimmillaan aikakauden häveliästä ja vaivaantunutta suhtautumista seksuaalisuuteen, jossa seksuaalisuuden sfääri sijaitsee yksinomaan avioliiton sisällä, eikä sen tulisi näkyä muualla yhteiskunnassa millään tavalla. Räisänen tutkimuksessaan esiintuomista sukupuolijärjestelmien diskursseista Murtosen teksti edustaa vahvimmin teologista diskurssia ja siinä on havaittavissa piirteitä naisen alistumisen ohella rakkausavioliittoa korostavasta diskurssista. Avioliitto on jumalallinen, sen tarkoituksena on suvun jatkaminen, mutta se perustuu myös molemminpuoliseen rakkauteen. Silti mies on perheen pää ja vaimo kodin nöyrä sydän.²⁴³ Teksti heijastelee niin ikään pidättyväisyyden sukupolveksi kutsutun, ennen vuotta 1937 syntyneen sukupolven sukupuolikäsityksiä, joiden mukaan seksuaalisuus oli epäpuhdasta ja etenkin naisten seksuaalisuus aiheutti ”lankeamisen” vaaran, jota oli vaikea vastustaa. Pidättyväisyyden sukupolvelle on katsottu olleen hankalaa puhua tunteisiin liitty-

²⁴¹ Kirjoitusajankohtana Murtonen oli Joroisten seurakunnan kappalaisen apulainen sekä Joroisten yhteiskoulun uskonnon opettaja. Myöhemmin hän väitteli teologian tohtoriksi. (Kuka kukin on 1954 ja 1978)

²⁴² SK 16/1952.

²⁴³ Räisänen 1995, 196–199.

vistä kysymyksistä perheiden sisällä. Samalla sukupolven sukupuolisuuteen liittyvissä kysymyksissä harjoittaman vaikenemisen on nähty estäneen sukupuolikasvatuksen toteutumisen perheissä.²⁴⁴

Etenkin Martti Paloheimon, mutta myös Mauri Rouhunkosken kirjoitukset antavat olettaa, että *Lapsi ja nuoriso* -lehden lääkäritaustaiset kirjoittajat edustivat seksuaalisuutta käsiteltäessä huomattavissa määrin enemmän uutta hyvinvointivaltion ihmiskuvaa, jossa valistuksen ja yhteiskunnallisen säätelyn avulla pyrittiin vaikuttamaan yksilöiden moraaliin ja siihen ulkoa päin suuntautuneisiin uhkiin, kuin yleinen keskustelu yleensä, joka edusti vahvasti moralisovassa äänenpainossa vanhaa kristillis-siveellistä ihmiskuvaa. Lähdeaineistoni otanta yleisestä keskustelusta on kuitenkin sen verran suppea, että suurempia johtopäätöksiä asiasta ei voida tehdä. Voitaneen kuitenkin todeta, että vielä 1950-luvulla keskustelu näiden kahden ihmiskuvan välillä oli vallitseva tosiasia ja ne kävivät jonkinlaista hegemoniakamppailua toisen tasavallan hallitsevasta ihmiskuvasta ja sitä kautta moraalikäsitteistä. Huolimatta eroavaisuuksista kirjoittajien ihmiskuvassa seksuaalisuuden eetosperusarvona säilyi kaikilla sukupuoli-asioiden kuulumisen avioliiton piiriin. Nuorison seksuaalisuus pysyi tabuna, josta ei juuri puhuttu, vaikka lehden lääkäritaustaiset kirjoittajat yrittivätkin teksteissään murtaa vaikenemisen kulttuuria. Silti esimerkiksi Elmgren-Heinosen käytösoppaan nuorison seurustelua koskevassa jaksossa, kysymys on nimenomaan kirjaimellisesti seurustelusta. Seksuaalisuutta tai sen ilmenemistä ei kosketella kirjoituksessa millään tavalla.²⁴⁵ Ajattelun murros tässä kysymyksessä tapahtui verkkaisesti vasta 1960-luvulla suurten ikäluokkien kasvettua aikuisiksi ja ottaessa seksuaalisuuden omaksi puheavaruudekseen ja seksuaalipuheen lisääntyessä vähitellen ja vaikenemisen kulttuurin osittain väistyessä.²⁴⁶

7.5 Säästäväisyyden hyve ja kulutuksen kritiikki

Tarkasteltaessa suomalaisessa kulttuurissa pitkään vallinnutta säästäväisyyden hyvettä lienee parasta lähteä liikkeelle sosiologi Max Weberin teoretisoinneista protestanttisesta etiikasta ja sen kytkeytymisestä kapitalismin henkeen. Weberin muodostaman ideaalityypin mukaan protestanttisen etiikan ajattelu lähtee siitä, että hankittu omaisuus on säilytettävä vähentymättömänä Jumalan kunniaksi ja sitä on lisättävä väsymättömällä työllä. Se myös tuomitsi kulutuk-

²⁴⁴ Taavetti 2014, 95.

²⁴⁵ Elmgren-Heinonen 1954, 128–131.

²⁴⁶ Ks. esim. Tuominen 1991, 225; Taavetti 2014, 97.

sen ja etenkin ylellisyyskulutuksen sekä omistuksen irrationaalisen käytön. Omaisuuden rationaalinen käyttö yksilön ja kokonaisuuden elintarkoituksiin sitä vastoin oli hyväksyttyä. On huomioitava kuitenkin, että Weberin teoretisointi protestanttisen etiikan luonteesta käsittelee pikemminkin muita, enemmän askeettisuutta korostavia protestantismien suuntauksia, kuten kalvinismia tai Uuden-Englannin puritanismia, kuin suomalaiseseen kulttuuriin vahvimmin vaikuttanutta luterilaisuutta.²⁴⁷

Tästä huolimatta Weberin ideaalityypin mukaisen protestanttisen talousetiikan on nähty alkaneen juurtua suomalaiseen ajatteluun 1700-luvun hyödyn aikakaudella. Puritanismia ja työtehoa ihailleen Kokkolan kirkkoherran Anders Chydeniuksen käsityksissä on nähty viitteitä ajattelumallista. Myöhemmin 1800-luvulla taloudellista yritteliäisyyttä ja yksinkertaisia elintapoja korostaneet uskonnolliset herätysliikkeet vahvistivat idean juurtumista suomalaiseen ajatteluun ja kulttuuriin.²⁴⁸

Ahkeruus ja säästäväisyyden hyve ovatkin olleet osa suomalaisen talonpoikaisen kulttuurin ideaalia viimeistään 1800-luvulta lähtien.²⁴⁹ Siihen liittyvä omavaraisuuden ja niukkuuden kulttuuri, jossa voimavarojen säästäminen on ollut välttämättömyys, säilyi pitkään osana suomalaista mentaliteettia yhteiskunnan modernisaation keskelläkin.²⁵⁰ Säästäväisyyteen on niukkuuden lisäksi nähty liitetyn myös vaurauden tavoittelu. Vauraus koostui työllä saavutetuista ansioista sekä harkitusta rahankäytöstä. Köyhyyden on katsottu tältä pohjalta olleen osittain itseaiheutettua.²⁵¹ 1900-luvulla sotien välisenä taloudellisesti epävakaina aikana, jolloin Suomessa vallitsi pula, säästäväisyydestä, omavaraisuudesta ja välttämättömään tyytymisestä muodostettiin entistä vahvempi hyve.²⁵² Myös sodanjälkeisessä tilanteessa, jossa taloudellinen epävarmuus jatkui edelleen, säästäväisyyden ja niukkuuteen tyytymisen korostus jatkui vahvana.

Säästäväisyyden hyvettä sodanjälkeisen Suomen kulttuurissa tarkasteltaessa onkin huomioitava aikakaudella vallinneet poikkeukselliset taloudelliset olot, jotka korostivat säästäväisyyttä. Sodanaikaiset poikkeusolot ja niiden taloudelliset vaikutukset eivät päättyneet rauhan tultua. Valtio ohjasi vahvasti talouselämää säätelyllä, jonka seurauksena esimerkiksi eri kulu-

²⁴⁷ Weber 1980, 126–127 ja 62–63.

²⁴⁸ Heinonen 1998, 15.

²⁴⁹ Valtonen 2004, 210.

²⁵⁰ Heinonen 1999, 77.

²⁵¹ Granbom-Herranen 2014, 17.

²⁵² Heinonen 1998, 57–58.

tushyödykkeiden säännöstelytalous jatkui osittain pitkälle 1950-luvulle asti. Muun muassa monista välttämättömistä perushyödykkeistä, elintarvikkeista, energiasta ja rakennustarvikkeista oli puutetta, ja niiden ostamista rajoitettiin mm. ostokorttijärjestelmällä. Säännöstelytalous purettiin pääosin vuoteen 1952 mennessä, mutta eräitä tuotteita oli vielä sen piirissä vuonna 1954, jolloin säännöstelytaloudesta siirryttiin lopullisesti pois.²⁵³ Suunnitelmatalouden jatkumisen kohtuullisen pitkään sodan jälkeen on kuitenkin katsottu olleen vahvana liikkeellepanevana vaiheena hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisessa.²⁵⁴

Taloudelliset poikkeusolosuhteet ja koettu pula-aika näkyivät myös *Lapsi ja nuoriso* -lehden kirjoittajien teksteissä. Samalla kirjoitukset voidaan lukea pidempään kulttuuriseen jatkumoon, jossa säästäväisyys ja vaatimattomuus nähdään hyveenä. Lasten rahankäyttö on teema, joka toistuu kirjoituksissa koko tässä tutkimuksessa käsiteltävän ajanjakson. Erityisen huomion kohteeksi aihe nousee 1940- ja 1950-lukujen taitteessa, jolloin aihetta sivuttiin etenkin säästäväisyyskasvatuksen käsitteen kautta. Säästäväisyyskasvatus piti sisällään laajan kirjon lasten ja nuorten sekä perheen rahankäyttöön ja kulutukseen liittyviä neuvoja ja ohjeita. Aihepiiri voitaneen nähdä luonnollisena reaktiona tai ajankohtaisena kommentointina aikakauden heikkojen taloudellisten olosuhteiden keskellä. Samalla kuitenkin, näennäisen käytännönläheisestä lähtökohdastaan huolimatta, on säästäväisyyskasvatusdiskurssissa havaittavissa myös moraalipuheelle tunnusomaisia ilmiöitä arvottavia ja sitä kautta kulttuurisia valtasuhteita sääteleviä elementtejä, joiden voidaan nähdä myös muovanneen ihmisten käsityksiä rahasta, taloudenpidosta ja kulutuksesta toisen tasavallan Suomessa.

Lehden säästäväisyyskasvatusta sivuavissa teksteissä paistaa läpi kirjoittajien huoli kansan rahankäytöstä ja kyvystä huolehtia omaan henkilökohtaiseen talouteen liittyvistä asioista. Sota- ja pula-ajan armoilla kansa on heidän ajatuksissaan ikään kuin degeneroitunut taloustaitojensa suhteen. Etenkin lasten ja nuorison kulutus- ja rahankäyttötottumukset herättävät huolta. HNMKY:n poikatyönsihteerin Reino Aalto näki lukemattomien esimerkkien puhuvan ”peloittavaa kieltä todellisesta rappeutumisesta tässä asiassa”. Siksi säästäväisyyttä, kohtuullisuutta ja oikeanlaista rahankäyttöä tulisi opettaa lapsille jo pienestä pitäen perheen antamien oikeanlaisten mallien avulla:

Tulevaisuuden kansa on uudelleen opetettava kunnioittamaan rahaa. Heistä ei tarvitse kasvaa saitureita, mutta viisas rahojen käyttö on saatava muodostumaan aivan luonnolliseksi elämänmuodoksi.²⁵⁵

²⁵³ Ks. Meinander 2009, 246–247; Mylly 2005, 154; Kuisma 2013, 198; Pihkala 1982, 454.

²⁵⁴ Meinander 2009, 351.

²⁵⁵ LN 10/1950, ”Lastemme rahankäytöstä”, 27–28.

Myös lehden päätoimittaja Kaarlo Helasvuo katsoi rahan arvostuksen laskeneen sodanjälkeisenä aikana. Kuten Aalto myöhemmin, myös Helasvuo katsoi, että rahaa ei arvosteta, ts. rahasta puhutaan väheksyen ylimieliseen ja halveksuvaan sävyyn. Rahan kunnioituksella hän tarkoittaa nimenomaan tuhlaamisen välttämistä ja säästäväisyyden korostamista. Rahan kunnioituksen nousua Helasvuo pitää edellytyksenä säästäväisyyden opettamiselle lapsille. Säästäväisyys on hänen tekstissään itseisarvo, johon yhteiskunnassa on tähdättävä.²⁵⁶ Samaan kysymykseen oltiin puututtu jo vuonna 1946 myös Suomen Kuvalehdessä, jossa lasten ja nuorison säästäväisyyskasvatuksen metodiksi ehdotettiin säännöllistä kuukausirahaa, jonka pitäisi kattaa kaikki heidän henkilökohtaiset kulunsa:

Raha on erinomainen opettaja ja siksi on sille varattava tilaisuus tämän opetustoimen hoitamiseen. Nuoret on jo varhaisella asteella totutettava käyttämään rahaa, mutta siten, että he samalla joutuvat vastaamaan edesottamuksistaan. Täten he oppivat ymmärtämään, että rahaan nähden vallitsee niukuuden periaate. Sitä on useimmilla ihmisillä ainakin omasta mielestään liian vähän ja siksi on sitä harkiten, säännöstellen käytettävä.²⁵⁷

Lapsi ja nuoriso -lehden kirjoittajat luovat teksteissään arvolatautuneen ja mustavalkoisen vastinparin säästäväisyyden ja tuhlaamisen välille. Tuhlaaminen on osoitus yksilön henkisestä ja moraalisesta rappiosta ja on täten myös yhteiskunnan kannalta vaarallista toimintaa. Säästäväisyyskasvatuksen virheellisyyden tai jopa kokonaan sen puuttumisen seuraukset yksilön ja sitä kautta myös yhteiskunnan tasolla saattoivat johtaa epämiellyttäviin seurauksiin. Rahaa tuhlaataan epäterveeseen ajanvietteeseen kuten tansseihin, elokuviin tai alkoholiin. Tämän mahdollisina seurauksena on vakavia sosiaalisia ongelmia, koska ”[...]ei väärä rahankäyttö pääty ainoastaan tuhlaamiseen, vaan se merkitsee hyvin usein luonteen kieroönkasvamista”.²⁵⁸

Tuhlaaminen on vääränlaiseen ajanvietteeseen kuluttamisen ohella myös rahan käyttöä ylellisyyteen, joka merkitsee teksteissä pääsääntöisesti sitä, että kulutetaan enemmän kuin välttämättömät tarpeet vaativat. Ylellisyyttä tulisi vältellä, ja etenkin hyvin toimeen tulevien perheiden tulisi olla esittelemättä hyväosaisuuttaan muille esimerkiksi tyttöjen vaatetuksen kautta.²⁵⁹ Varallisuuden esittelyä ulkoisilla merkeillä ei siis pidetä suotavana. Esimerkiksi vuonna 1951 ilmestyneessä mielipidekirjoituksessa perheiden yhteiskunnallista ja taloudellista eriarvoisuuden korostamista kouluympäristössä vaatetuksen avulla pidetään epäsuotavana, koska tämä saattaa aiheuttaa epätasa-arvon tunnetta vähempiosaisissa lapsissa.²⁶⁰ Kirjoittaja

²⁵⁶ LN 10/1948, ”Koululapset ja rahankäyttö”, 191–193 ja 206.

²⁵⁷ SK 15/1946.

²⁵⁸ LN 10/1950, ”Lastemme rahankäytöstä”, 27–28.

²⁵⁹ LN 10/1948, ”Koululapset ja rahankäyttö”, 191–193 ja 206.

²⁶⁰ LN 9/1951, ”Onko lasten säästäväisyyskasvatus tarpeen?”, 29.

haluaa luoda keinotekoista yhteiskunnallista koheesiota poistamalla näköpiiristä eriarvoisuuden ulkoisia tunnusmerkkejä. On ikään kuin hän pelkäisi kateudesta kumpuavaa yhteiskunnallista katkeruutta. Ylellisyyskritiikki saattoi esiintyä myös kulutuskritiikin muodossa, kuten vuonna 1953 ilmestyneessä artikkelissa, jossa käsiteltiin tyttöjen pukeutumista ja sitä, tulisiko äitien puuttua siihen. Artikkelissa pohdittiin, ”[...]onko tällainen paljous taloudellisesti lainkaan suotavaa”, ja jatkettiin neuvomalla: ”Yleensäkin on kiinnitettävä huomiota siihen, että liikaa ylellisyyttä jokapäiväisessä pukeutumisessa vältetään”.²⁶¹ Muutamissa kirjoituksissa kritisoitiin myös elokuvissa esiintyvää ylellisyyttä, koska se antaa vääränlaisen kuvan todellisuudesta.²⁶²

Lehdessä vuonna 1953 julkaistu kirjoitus kiteyttää monessa suhteessa säästäväisyyspuheen keskeisimmät teemat:

Jotkut tarkoittavat ylellisyydellä juuri tätä, että lapset saisivat kasvaa ja kehittyä ns. joutilaisuudessa. Mielestäni tämä taas on elämän välttämättömyksiä, joka saadaan aikaan alemmalla elintasolla, yksinkertaisella ja vaatimattomalla pukeutumisella ja luopumalla rahalla ostettavasta ajanvietosta. Ylellisyyttä mielestäni taas on liian huoleton ja runsaskätinen rahankäyttö, koululaisten liian upea ja silmiinpistävä pukeutuminen, joka sitoo varsinkin tyttöjen mielenkiinnon siinä määrin, että siitä on jopa haittaa koulutyölle. Nuorisolle ei ole mikään niin hyvää kuin kasvaminen pienessä kieläilyssä.²⁶³

Rahan käyttäminen ajanvietteeseen on tuhlausta. Ylellisyyttä eli ei-välttämättömien kulutushyödykkeiden hankkimista tulee välttää. Ylellisyyksien esitleminen on epäsuotavaa. Säästäväisyys, kohtuullisuus ja vaatimattomuus ovat niitä ihanteita, joihin toisen tasavallan kansalaisten tuli pyrkiä.

Lähdeaineistoni perusteella on vaikea vastata siihen, kuinka paljon aikakaudella koettu pula vaikutti näihin kohtuullisuuden vaatimuksiin. 1950-luku ja etenkin sen loppupuoli on kuitenkin nähty Suomessa taloudellisen vaurastumisen ja kulutuksen lisääntymisen aikakautena, jolloin niukkuuden kulttuuri vähitellen väistyi kulutuksen kulttuurin tieltä. Etenkin nuorisoon vaikuttanut populaarikulttuurin esiinnousu toi mukanaan uudenlaisen kulutuksen mentaliteetin. Kulutuskritiikki nousikin uudelleen vasta 1970-luvulla noudattaen kansainvälistä trendiä.²⁶⁴ Tästä näkökulmasta katsoen lienee luonnollista, että käsittelyajankohdan loppupuolella, jolloin myös pula-ajan ja säännöstelytalouden katsotaan vähitellen päättyneen ja yleisen vaurauden kasvaneen, ei lehden teksteissä varsinaista kulutuskritiikkiä enää esiintynyt eikä lasten

²⁶¹ LN 5/1953, ”Eräs perheriidan aihe -tyttären vaatteet”, 20–22.

²⁶² Esim. LN10/1948, ”’Lapsille sallittu’ Lapsille sopiva?”, 207–208; LN 11/1948, ”Filmit ja Lapset”, 227 ja 238.

²⁶³ LN 3/1953, ”Kou[lu]lomat ja ansiotyö”, 10–12.

²⁶⁴ Heinonen 1999, 89–91.

ja nuorten säästäväisyyteen ja rahankäyttöön tai säästäväisyyskasvatuksen tarpeellisuuteen enää kiinnitetty huomiota aikaisemmalla vahvuudella.

8. Johtopäätökset

8.1 Kriittinen silmäys tutkimukseen

Tämän pro gradu -työn tutkimuksellisenä tavoitteena oli tarkastella *Lapsi ja nuoriso* -lehdessä 1940- ja 1950-luvulla julkaistujen moraaliin, sen säätelyyn sekä kasvatukseen kytkeytyvien kirjoitusten kautta sodanjälkeisen Suomen ja toisen tasavallan alkuvuosien kasvatuserityksiä sekä niiden pohjalta muotoutuvaa ihmiskuvaa. Tutkimukselle oli asetettu kaksi alatavoitetta. Ensimmäisenä tavoitteena oli muodostaa edellä mainittujen tekstien pohjalta ideaalityyppi kasvatuksen keinoin saavutettavasta toisen tasavallan kansalaisesta ja samalla eräänlaisena sivutuotoksena koostaa myös aikakauden negatiivisen ihmiskuvan ideaalityyppi, jota aikalaisasiantuntijoiden mielikuvissa haluttiin välttää. Toisena alatavoitteena oli havainnoida teksteissä esiintyviä mahdollisia diskursiivisia muutoksia ja liukumia, jotka kuvaisivat kasvatuskäsitysten ja ihmiskuvan vähittäistä murrosta sodanjälkeisessä Suomessa, yhteiskunnan modernisoituessa, kaupungistuessa ja edetessä kohti 1960-luvulla lopullisesti muotonsa saanutta hyvinvointiyhteiskuntaa. Näitä tutkimuksen tuloksia esittelen tarkemmin alaluvuissa 8.1 ja 8.2, mutta sitä ennen haluan arvioida lyhyesti edellä kuvattujen tutkimustehtävien onnistumista sekä eritellä esiin nousevia näkökulman tai tutkimusstrategian muutoksia mahdollisen jatkotutkimuksen varalta.

Tarkasteltaessa kriittisesti opinnäytetyöni tutkimuksen tuloksia, voitaneen todeta niiden vastanleen tutkimustehtävässä asetettuihin tavoitteisiin. *Lapsi ja nuoriso* -lehdessä esiintyvät tekstit vastasivat pääpiirteissään aikakauden ihmiskuvasta ja kasvatuskäsityksistä aikaisemman yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen ja historiantutkimuksen piirissä esitettyjä tuloksia ja tulkintoja. Ideaalityyppien osalta tutkielmani ei siis tarjonnut juurikaan uusia tutkimustuloksia. Sen sijaan ideaalityyppien koostaminen tarjosi erinomaisen lähtökohdan ideaaleissa tapahtuneiden muutokseen johtavien säröjen tarkastelulle. Edettäessä välittömästi sotaa seuranneista vuosista kohti käsittelyajankohdan loppua onkin *Lapsi ja nuoriso* -lehdessä julkaistuissa teksteissä havaittavissa selkeä diskursiivinen muutos kohti hyvinvointivaltion ajattelumallia. Muutos on selkeä, mutta ei kuitenkaan niin vahva, kuin ennakko-oletuksessani odotin.

Jälkikäteen voidaankin esittää kysymys, olisivatko diskursiiviset muutokset tulleet vahvemmin näkyviksi, mikäli olisin ulottanut tarkasteltavan lähdeaineiston esimerkiksi 1960-luvun alkuun asti? Samoin voidaan pohtia, olisiko diskursiivisen muutosten käsittelyä selkeyttänyt se, että olisin keskittynyt vain yhteen luvussa seitsemän esitetyistä teemoista ja käsitellyt sitä laajemman lähdemateriaalin ja sen ansiosta laajemman yhteiskunnallisen keskustelun kautta? Tällainen teema olisi voinut olla esimerkiksi lääkäreiden parissa esiintynyt seksuaalisuuskäsityksen muutos. Aihepiiriä käsittelevän tutkimuksen yhteydessä Olavi Paloheimon ajattelua on tarkasteltu kyllä jonkin verran²⁶⁵, mutta Martti Rouhunkoski ja hänen ajattelunsa vaikuttaisi olevan kohtalaisen tutkimaton maaperä. Tältä pohjalta myös seksuaalisuuden medicalisaation vahvistuva diskurssi voisi muodostua mahdolliseksi jatkotutkimuksen suunnaksi.

8.2 Moraalipuheen positiivinen ja negatiivinen ideaalityyppi

Lapsi ja nuoriso -lehdessä 1940-luvun lopulla ja 1950-luvulla julkaistuissa teksteissä esiintyvistä moraalipuheesta voidaan muodostaa positiivinen kansalaisen ideaalityyppi, sekä edelleen sille vastakkainen, epätoivottu ja negatiivinen ideaalityyppi. Näiden ideaalityyppien arvoperustan olen esittänyt toistensa vastinpareina toimivina dikotomioina taulukkomuodossa.²⁶⁶ Positiivisessa ideaalityypissä esiintyvät arvot edustavat pääosin sotia edeltävän aikakauden porvarillisen kansallisvaltion kristillis-siveellistä moraalikoodistoa. Teksteistä muodostuva, kasvatuksen ja moraalisaatelyn keinoin saavutettava kansalaisen ihanne oli ahkera, perheelleen omistautuva, siveellinen, säästäväinen, raitis, aktiivinen ja itseään säätelevä kansalainen. Tämän ideaalin vastinparina toimivan negatiivisen ideaalityypin arvot muodostuvat sitä vastoin positiivisen ideaalikuvaan ja vanhan moraalikoodiston sodanjälkeisessä kulttuurissa kohtamista uhista. Pelkona oli alkoholismiin taipuvainen, ulkoisten ärsykkeiden ja toimijoiden ohjaama, työtä vieroksuva, siveetön ja ylellisyyteen tuhlaava kansalainen, jonka moraalittomuudesta kumpuava toiminta muodostui uhaksi yhteiskuntarauhalle tai ainakin aiheutti ylimääräisiä kustannuksia yhteiskunnalle esimerkiksi rikollisuuden muodossa.

Osaltaan nämä pelot linkittyvät sivistyneistön ajattelumaailmassa tapahtuneeseen kansankuvan murtumiseen, toisaalta modernisaation ja etenkin siihen kiinnittyvän kaupungistumisen luomiin ilmiöihin ja kolmanneksi sodanjälkeisissä poikkeusolosuhteissa faktuaalisesti ilmenneisiin moraalien laskusta kertoviin ilmiöihin. Jos pohdimme näistä ideaaleista rakentuvaa

²⁶⁵ Esim. Yesilova 2009, 49–81.

²⁶⁶ Ks. Taulukko 1.

moraalikoodistoa luvussa 4.2 esiteltyjen Corriganin ja Sayerin moraalinsäätelyn ja valtionmuodostuksen korrelaatioon perustuvien teoretisointien kautta, voitaneen todeta, että sodanjälkeisissä poliittisesti epävakaisissa olosuhteissa Suomen toisen tasavallan valtiota ja sen järjestystä pyrittiin legitimoimaan vanhaan sotaan edeltävän yhteiskunnan moraalikoodistoon vetoamalla. *Lapsi ja nuoriso* -lehdessä esiintyvien moraalinsäätelyyn kytkeytyvien diskurssien kohdalla tämä huomio näyttäisi toteutuvan ainakin käsittelyjakson alkupuoliskolla.

Taulukko 1 (*Lapsi ja nuoriso* -lehdessä esiintyvän moraalipuheen muodostamien ideaalityyppien dikotomiat)

Positiivisen ideaalityypin arvot:	Negatiivisen ideaalityypin arvot:
<ul style="list-style-type: none"> • Arvopohjan välittäjänä koti, koulu ja järjestäytynyt nuorisotyö • Instituutioiden valvonnan piirissä vietetty vapaa-aika • Raittius • Itsesäätely • Aktiivisuus • Siveys, perhekeskeisyys • Ahkeruus • Säästäväisyys, kohtuullisuus, vaatimattomuus • Kansallista yhtenäiskulttuuria ja sivistystä korostava korkeakulttuuri 	<ul style="list-style-type: none"> • Arvopohjan välittäjänä ulkopuoliset negatiiviset vaikutteet • Instituutioiden valvonnan ulottumattomissa vietetty vapaa-aika • Juoppous • Ulkopuolisten vaikutteiden ohjaus • Passiivisuus • Siveettömyys, avioliiton ulkopuolella ilmenevä seksuaalisuus • Työn vieroksuminen • Tuhlaavaisuus, ylellisyys • Individualismia, kulutusta ja ajanvietettä korostava populaarikulttuuri

Taulukossa esitetyistä positiivisista arvoista keskeisimpinä nousivat esille lehden teksteissä perhekeskeisyys, aktiivisuus ja jälkimmäiseen kiinteästi linkittyvä itsesäätelyn vaatimus. Perheellä oli merkittävä rooli yhteiskunnan arvomaailmaan kasvattajana ja moraalikoodin välittäjänä. Perheen kasvatustehtävänä oli ennen kaikkea tuottaa ideaalin mukaisia tulevia perheenjäseniä, jotka olivat edelleen valmistautuneita ideaalin mukaiseen kasvatustyöhön. Perheen keskeinen asema yksilön elämän tärkeimpänä tavoitteena kosketti molempia sukupuolia, mutta erityisesti se oli sidottu naiseuteen ja äitiyteen kasvamiseen. Perheen epäonnistuminen kasvatusvelvollisuudessa merkitsi kasvatettavien ajautumista yksilöinä moraalikoodiston ulkopuolelle perheen ja yhteiskunnallisten instituutioiden sijasta ulkoisten vaikutteiden kasvatuksen kohteiksi, joka puolestaan muodostui uhaksi yhteiskuntaa koossäilyville rakenteille. Tätä

uhkaa haluttiin torjua perhekeskeisyyteen kasvattamisen avulla ja esimerkiksi erilaisten perhekasvatusmallien esittely oli lehdessä yleistä.

Aktiivisuuden ja itsesäätelyn vaatimukset lävistivät käytännössä koko aineiston. Aktiivinen kansalainen, joka kykeni säätelemään omaa toimintaansa, ei asettunut alttiiksi ulkopuolisille vaikutteille, joita edustivat esimerkiksi huono toveripiiri tai halvan populaarikulttuurin eri ilmenemismuodot, kuten elokuvat ja viihdekirjallisuus. Aktiivisuuteen liitettiin usein itsenäisen ajattelun korostus, jonka vastinparina oli massan ajattelu- ja toimintatapojen passiivinen hyväksyminen ja toimiminen niiden mukaisesti. Etenkin nuoriso nähtiin pääosin aktiivisina subjekteina, mutta aktiivisuus saattoi kohdistua lehden kirjoittajien näkökulmasta joko positiiviseen tai negatiiviseen toimintaan. Siksi aktiivisuutta tuli ohjata oikeaan suuntaan valistuksen ja säätelyn avulla. Positiivinen aktiivisuus merkitsi osallistumista yhteiskunnan rakentamiseen esimerkiksi yksilön persoonan kehittymisen ts. itsekasvatuksen kannalta hyödyllisten harrastusten avulla. Etenkin käsittelyjakson alkupuolella kirjoituksissa korostui ero tyttöjen ja poikien välillä, jolloin pojat nähtiin aktiivisina tekijöinä ja rakentajina, ja tytöt puolestaan passiivisina tarkkailijoina ja säilyttäjinä. Tässä ajattelumallissa on kuitenkin nähtävissä osittaisia murtumia edettäessä kohti käsittelyjakson loppupuolta, jolloin tytötkin aletaan nähdä myös aktiivisina toimijoina niin positiivisessa kuin negatiivisessäkin merkityksessä.

8.3 Moraalipuheen diskursiiviset muutokset

Huolimatta siitä, että *Lapsi ja nuoriso* -lehdessä esiintyneessä moraalipuheessa ideaalityypit pääsääntöisesti edustivatkin ennen sotaa vallinneita arvoja, on niissä havaittavissa osittaisia muutoksia, murtumia ja liukumia. Ensimmäinen havaittava muutos verrattuna sotaa edeltävän aikakauden puhtaaseen kansallisvaltion kristillis-siveelliseen moraalikoodiin, on kristillisyyden korostamisen tai siihen vetoamisen osittainen poistuminen diskurssin keskiöstä. Lehdessä julkaistiin kyllä muutamia alleviivaavasti kristilliseltä arvopohjalta nousevia artikkeleita²⁶⁷, mutta niiden ulkopuolella kristillisyyttä ei lehden teksteissä juuri esiinny. Pääasiallisesti lehden tekstit edustivat tieteellisyyttä korostavaa asiantuntijakeskustelua ja tämä näkökulma vahvistuu edettäessä kohti käsittelyjakson loppua. Vahvasti uskonnollisuuteen vetoavat argumentit eivät tähän puheavaruuteen kuuluneet, vaan näkökulman painopiste oli yhteiskunnallisessa rationalismissa, tieteessä ja sen tutkimuksen tuloksissa. Nämä olivat modernin pohjoismaisen hyvinvointivaltion yhteiskuntamoraalin säätelyinstrumentteja, joihin vahva kristillinen moraalikoodi

²⁶⁷ Mm. LN 12/1948, ”Lapsen uskonnollinen kehitys”, 244–247, 261; LN 1/1950, ”Eikö kristillinen kasvatus ole nykyaikaista?”, 30–31; LN 12/1952, ”Elämäkatsomus - Kodin perintö?”, 8–11.

ei enää kuulunut, siitäkin huolimatta, että kristillisyyden toimi edelleen vahvasti yhteiskunnan keskiössä ja vaikutti monin tavoin suomalaiseen kulttuuriin.

Toinen sotaa edeltävän ihmiskuvan ideaalituopin keskeinen arvo, uhrivalmiuden korostaminen, on niin ikään poistunut teksteistä lähes kokonaan.²⁶⁸ Uhrautuminen isänmaan puolesta, jota ennen sotaa korostettiin vahvasti jokaisen kansalaisen velvollisuutena, ei sodanjälkeisessä tilanteessa oletettavasti tuntunut enää aiheelliselta. Uhrin oli juuri päättyneen sodan aikana jo annettu. Voidaankin pohtia, olisiko diskurssin muutokseen vaikuttanut se, että uuden uhrin vaatiminen välittömästi sodan päättyttyä olisi ollut kohtuuton vaatimus? Sodanjälkeisessä epävarmassa poliittisessa ja yhteiskunnallisessa tilanteessa moraalinsäätelyllä pyrittiin perustelemaan porvarillisen valtion legitimiteettiä. Apuna käytettiin ennen sotaa vallinnutta arvo maailmaa poistamalla siitä kuitenkin vahvimmat yltyöpatriottisuuden viittaavat ideaalit, kuten uhrivalmius. Kansallisvaltio pysyi edelleen keskiössä, mutta sen ideologian äärimmäiset nationalistiset ilmenemismuodot jätettiin herkässä poliittisessa tilanteessa taka-alalle.

Uhrivalmiuden hyveen poistuminen diskurssin keskiöstä voidaan nähdä myös yksilön merkityksen kasvun seurauksen kautta. Tässä uudessa yksilöllisyyttä korostavassa moraalikoodissa yksilön tarpeet menivät kansakunnan tarpeiden edelle. Niinpä edettäessä kohti tutkimukseni käsittelyajankohdan loppua on myös *Lapsi ja nuoriso* -lehden teksteissä esiintyvistä diskursiivisista muutoksista merkittävin nimenomaan yksilöllisyyden puheavaruuden nousu hegemoniseen asemaan kansakuntaa korostavan puheavaruuden kustannuksella. Tätä muutosta korosti myös itsesäätelyn vaatimus, joka tähtäsi nimenomaan yksilöllisen ajattelun ja toiminnan korostumiseen. Lähdeaineistossani tämän diskursiivisen muutoksen esivaiheet ovat selkeästi havaittavissa. Ihmiskäsityksen muutos merkitsi myöhemmin 1960-luvun aikana esimerkiksi avioliitto- ja perhekäsitysten osittaista murtumista, jolloin mm. avioliitto ja seksuaalisuus erotettiin aikaisemmasta vahvasta kytköksestään. Yksilöllisyyden painotuksen vahvistuminen ja siihen liittyvä demokratian korostaminen autoritäärisyyden kustannuksella tuki myös hyvinvointivaltion diskurssia. Demokratian ja tasavertaisuuden vaatimuksen diskurssi näkyy *Lapsi ja nuoriso* -lehdessä esimerkiksi kansakoulua käsittelevissä teksteissä. Samalla tämä nosti yksilöiden toiminnan yhteiskunnallisen säätelyn erilaiset instrumentit keskustelun keskiöön. Näitä edustivat eri yhteiskunnalliset instituutiot koululaitoksesta, terveydenhuoltojärjestelmään, sosiaalihuoltoon ja perheeseen.

²⁶⁸ Uhrivalmiuden korostaminen rajoittuu oikeastaan yhteen yksittäiseen artikkeliin ja sekin on aivan aineiston alkupäästä: LN 1/1946, ”Nuorisotyöntekijät nuorison asialla”, 9.

Yksilöllisyyttä säätelevän institutionalisoitumisen rinnalla erilaiset asiantuntijalähtöiset ruumiillisuuteen kytkeytyvät tekstit nousivat lehdessä vahvempaan asemaan käsittelyjakson loppupuolella, vaikka niitä käsitelläänkin koko tutkimuksen aikarajauksen ajan. Tällöin esimerkiksi oikeaoppiseen ruokailuun, terveyteen, mielenterveyteen, seksuaalisuuteen tai liikuntaan kiinnitettiin entistä enemmän huomiota. Näiden lisäksi lasten ja nuorten ajankäytön sekä etenkin vapaa-ajan kontrolli muodostuivat lehdessä keskeisiksi teemoiksi. Seksuaalisuuteen liittyvissä teksteissä vaatimus suomalaisessa kulttuurissa ja perheissä vallinneen vaikenemisen kulttuurin hylkäämisestä vahvistui. Aikaisemman häpeään ja kristilliseen askeettisuuteen pohjautuvasta sukupuolikysymyksiin liittyvästä puhumattomuudesta haluttiin luopua ja sukupuolikasvatuksen merkitystä haluttiin korostaa. Etenkin lehteen kirjoittaneet lääkärit kokivat avoimemman seksuaalipuheen ja siihen kytkeytyvän sukupuolikasvatuksen tarpeelliseksi. Edellä mainitut puheavaruudet yksilön ruumiin toimintoja normittavina ja säätelyyn tähtäävinä ilmiöinä voidaankin nähdä Foucault'n hahmotteleman biovallan ilmenemismuotoina. Niiden tehtävänä oli tehdä normien mukaisesta toiminnasta luonnollista ja automaattista. Yksilön kannalta biovalta merkitsi entistä voimakkaampaa itsensä säätelyn vaatimusta.

Tarkasteltaessa luvun 8.2 taulukkoon koottuja ideaaleja sekä tässä luvussa esitettyjä moraalipuheen muutoksia teoreettisen viitekehitykseni läpi, muodostuu keskeiseksi arvoksi sekä merkittävimmäksi diskursiiviseksi muutokseksi ja sitä kautta hegemonisessa asemassa olevan sivistyneistön harjoittaman moraalisaatelyn keskeisimmäksi tavoitteeksi nimenomaan itsensä säätelyn hyve ja sen yksilöllisyyden korostamisesta johtuva vahvistuminen. Se merkitsi paitsi modernin yksilöllistyneen subjektin vahvistumista, myös subjektiin itseensä kohdistuvia vaatimuksia, kuten omatoimisuutta, henkilökohtaista vastuunottoa ja itsekontrollia. Näin toimiessaan positiivisen ideaalin mukainen itseään säätelevä subjekti alkoi Foucault'n valta-analytiikan ja Durkheimin moraaliteorian mukaisesti kokea yhteisössä hegemonisessa asemassa olevat normit, arvot ja moraalikoodiston luonnollisiksi ja säätää toimintaansa automaattisesti niiden mukaiseksi. Sodanjälkeisen kasvatuskäsityksen keskeisimpänä tavoitteena voidaankin pitää itsensä säätelyn hyveen ulottaminen kasvatettavien subjektien sisäsyntyiseksi ja luonnolliseksi ominaisuudeksi. Hyvä lapsi kasvatti itse itsensä.

Lähdeaineisto

Aikakauslehdet

Lapsi ja nuoriso (LN), vuosikerrat 1945–1956

Suomen Kuvalehti (SK), vuosikerrat 1945–1956

Muut julkaisut

Kuka kukin on (1954), Otava: Helsinki.

Kuka kukin on (1978), Otava: Helsinki.

Aikalaiskirjallisuus

Elmgren-Heinonen, Tuomi (1954): *Käytöksen kultainen kirja*. Helsinki: WSOY.

Falconer, Bertil (1956): *Perheenäidin elämäntaito. Terveystieteiden, rentoutumisen ja töiden järjestelyn ohjeita perheen äideille*. Jyväskylä: Kauppiainien kustannus Oy.

Hela, Martti (1948): *Luonteenkasvatuksen etiikka*. Helsinki: WSOY.

Rouhtula, Kaarina (1945): *"Miten kasvattaisin lapseni?"*, Teoksessa Lempi Torppa (toim.) *Jokaisen naisen kirja*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Kivi.

Turunen, Aarno (1945): *"Naisen ikäkaudet"*, Teoksessa Lempi Torppa (toim.) *Jokaisen naisen kirja*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Kivi.

Tutkimuskirjallisuus, artikkelit ja opinnäytetyöt

Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (2003): *"Näkökulmia suomalaisen nuoruuden ja nuorisohistoriaan - Johdanto"*. Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorisohistoria*. Helsinki: SKS.

Ahonen, Jukka (2006): *"Raittiusaatteen kriisi"*. Teoksessa Matti Peltonen, Kaarina Kilpiö & Hanna Kuusi (toim.) *Historiallinen arkisto 122. Alkoholien vuosisata. Suomalaisten alkoholien käänneitä 1900-luvulla*. Helsinki: SKS.

Ahonen, Sirkka (2012): *"Yleissivistävä koulutus hyvinvointiyhteiskunnassa"*. Teoksessa Pauli Kettunen ja Hannu Simola (toim.) *Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historia III. Tiedon ja osaamisen Suomi. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: SKS.

- Alanen, Aulis** (1997): *"Aikuiskasvatuksen arvofilosofi, poleeminen individualisti, humanisti"*. Teoksessa Jukka Tuominen & Raija Oksanen (toim.) *Urpo Harva. Filosofii, kasvattaja, keskustelija*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Alasuutari, Pertti** (1996): *Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Alasuutari, Pertti** (1998): *"Älymystö ja kansakunta"*. Teoksessa Pertti Alasuutari & Petri Ruuska (toim.) *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Ariès, Philippe** (1960): *Centuries of Childhood. A Social History of Family Life*. New York: Vintage books.
- Burke, Peter** (2004): *What is Cultural History?* Cambridge: Polity Press.
- Burke, Peter** (2005): *History and Social Theory, second edition*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Corrigan, Derek & Sayer, Philip** (1985): *The Great Arch. English State Formation as Cultural Revolution*. Bath: Basil Blackwell.
- Durkheim, Emile** (1961): *Moral Education*. (Vuoden 2002 uusintapainos.) Mineola, New York: Dover publications, Inc.
- Eilola, Jari & Valtonen Heli** (2014): *"Perheen sääntely modernisoituvassa Suomessa"*. Teoksessa Petri Karonen & Antti Räihä (toim.) *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen. Suomalainen historiakuva Oma Maa -kirjasarjassa 1900-1960*. Helsinki: SKS.
- Elias, Norbert** (1978): *The Civilizing Process. The History of Manners*. Oxford: Basil Blackwell.
- Elias, Norbert** (1982): *State Formation and Civilization. The Civilizing Process, Volume 2*. Oxford: Basil Blackwell.
- Foucault, Michel** (1975): *Tarkkailla ja rangaista*. Helsinki: Otava.
- Foucault, Michel** (1976): *Seksuaalisuuden historia I. Tiedon tahto*. Tampere: Gaudeamus.
- Giddens, Anthony** (1984): *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Granbom-Herranen, Liisa**. (2014): *Kasvatuksen tavoitteena kansalaisuus. Yhteiskunnan odotukset ja lähiyhteisössä koettu kasvatus 1900-luvun Suomessa*. *Kansalaisyhteiskunta*, 5 (1), 6-28.
- Harjula, Minna** (2007): *Terveyden jäljillä. Suomalainen terveystalitiikka 1900-luvulla*. Tampere: Tampere University Press.

- Heikkilä-Halttunen**, Päivi (2003): *”Viattomuuden tilasta ihanteiden sortumiseen? Kotimaisen nuortenkirjojen nuoruuskuvaukset 1940-luvulta 1970-luvulle”*. Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. Helsinki: SKS.
- Heinonen**, Visa (1998): *Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki. Kotitalousneuvonnasta kuluttajapolitiikkaan 1900-luvun Suomessa*. Helsinki: SKS.
- Heinonen**, Visa (1999): *”Niukkuuden ja kulutuksen mentaliteetit modernisoituvassa Suomessa”*. Teoksessa Sari Näre (toim.) *Tunteiden sosiologia II. Historiaa ja säätelyä*. Helsinki: SKS.
- Helen**, Ilpo (1994): *”Michel Foucault’n valta-analytiikka”*. Teoksessa Risto Heiskala (toim.) *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Tampere: Gaudeamus.
- Heywood**, Colin (2001): *A History of Childhood. Children and Childhood in the West from Medieval to Modern Times*. Cambridge: Polity Press.
- Holmila**, Antero & Mikkonen, Simo (2015): *Suomi sodan jälkeen. Pelon, katkeruuden ja toivon vuodet 1944-1949*. Keuruu: Atena.
- Häggman**, Kai (1994): *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Häkkinen**, Antti, Linnanmäki, Eila & Rahkonen, Ossi (2005): *Suomi, johon suuret ikäluokat syntyivät*. Teoksessa Antti Karisto (toim.) *Suuret ikäluokat*. Jyväskylä: Gummerus.
- Häkkinen**, Antti (2014): *”Kun yhteiskunta tuli kylään: Nuorisosukupolvien erilaiset yhteiskuntakohtaamiset ja -kokemukset”*. teoksessa Kaisa Vehkalahti & Leena Suurpää (toim.) *Nuoruuden sukupolvet*. Tampere: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Ilmonen**, Kaj (1994): *”Anthony Giddensin rakenteistumisteoria ja sen kritiikki”*. Teoksessa Risto Heiskala (toim.) *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Tampere: Gaudeamus.
- Jokila**, Arja, Juhila, Kirsi, Suoninen Eero (1993): *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen**, Lauri (2014): *Yrjö Karilas nuorisokasvattajana ja kristillisen poikatyön kasvatus-tavoitteiden määrittelijänä 1920- ja 1930-luvulla*. *Kasvatus & Aika* 8 (3) 2014, 61–78.
- Juvonen**, Tuula (2006): *”Ruotsalaistaudin kourissa. Heteromaskuliinisuuden jälleenrakentaminen 1950-luvun Suomessa”*. Teoksessa Petri Karonen ja Kerttu Tarjamo. (Toim.) *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Tampere: SKS.
- Jyrinki**, Viliina (2014): *Sieluelämän poikkeavuus. Lasten poikkeavuuden määrittely 1950-luvun Suomessa*. Jyväskylän yliopisto. Historian ja etnologian laitos. Pro gradu -tutkielma.

- Kaarninen, Mervi** (2003): *"Nuoren tasavallan nuorison ongelmat"*. Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. Helsinki: SKS.
- Kantola, Johanna** (2010): *"Sukupuoli ja valta"*. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino.
- Karisto, Antti, Takala, Pentti & Haapola, Ilpo** (1999): *Matkalla nykyaikaan. Elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa*. Juva: WSOY.
- Karisto, Antti** (2005): *"Suuret ikäluokat kuvastimessa"*. Teoksessa Antti Karisto (toim.) *Suuret ikäluokat*. Jyväskylä: Gummerus.
- Karonen, Petri** (2006): *"Johdanto - Kun rauha tuo omat ongelmansa"*. Teoksessa Petri Karonen ja Kerttu Tarjamo (toim.) *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Tampere: SKS.
- Karonen, Petri** (2015): *"Suomi vuonna yksi. Sodasta rauhaan selviytyminen valtakunnallisena ongelmana"*. Teoksessa Ville Kivimäki & Kirsi-Maria Hytönen (toim.) *Rauhaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944-1950*. Tampere: Vastapaino.
- Kivimäki, Ville** (2015): *"Uusi Suomi. Sotasukupolvi ja sodanjälkeinen aika"*. Teoksessa Ville Kivimäki & Kirsi-Maria Hytönen (toim.) *Rauhaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944-1950*. Tampere: Vastapaino.
- Korkiakangas, Pirjo** (1996): *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Koski, Leena** (2011): *"Sivistyneistön ihmiskäsitys: Villi-ihmisestä aikuiseksi yksilöksi"*, teoksessa Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.) *Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historia II. Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: SKS.
- Kuisma, Markku** (2013): *Suomen poliittinen taloushistoria 1000-2000*. Helsinki: Siltala.
- Launonen, Leevi** (2000): *Eettinen kasvatustajattelu suomalaisen koulun pedagogisissa teksteissä 1860-luvulta 1990-luvulle*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Malinen, Antti** (2014): *Perheet ahtaalla. Asuntopula ja siihen sopeutuminen Toisen maailmansodan jälkeisessä Helsingissä 1944-1948*. Helsinki: Väestöliitto.
- Meinander, Henrik** (2009): *Suomi 1944. Sota, yhteiskunta, tunnemaisema*. Helsinki: Siltala.
- Mylly, Juhani** (1989): *Traditio, Järjestelmä, symbolit. Tutkielma suomen poliittisesta kulttuurista 1800- ja 1900-luvuilta*. Turku: Turun yliopisto.

- Mylly, Juhani** (2005): *”Asutuspolitiikasta suureen muuttoon - Pientila-Suomen kuihtuminen”*. Teoksessa Ville Pernaa & Mari K. Niemi (toim.) *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*. Helsinki: Edita.
- Nieminen, Armas** (1993): *Suomalaisen aviorakkauden ja seksuaalisuuden historia. Avioliitto- ja seksuaalirikosten historia suomalaisten hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta nykypäivään*. Helsinki: Väestöliitto.
- Ojakangas, Mika** (1998): *Lapsuus ja auktoriteetti. Pedagogisen vallan historia Snellmanista Koskenniemeen (3. Korjattu painos)*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Paavilainen, Marko** (2012): *Ristiaallokosta lapsen oikeuksiin. Lastensuojelun yhteistoiminnan historia*. Helsinki: SKS.
- Palomäki, Antti** (2011): *Juoksuhaudoista jälleenrakennukseen - Siirtoväen ja rintamamiesten asutus- ja asutokysymyksen järjestäminen ja sen käännteentekevä vaikutus asutopolitiikkaan ja kaupunkirakentamiseen*. Tampere: Tampere University Press.
- Pekkarinen, Elina** (2010): *Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu. Viisi tapaustutkimusta kuudelta vuosikymmeneltä. Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisuja 86*. http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/stadilaispojat_rikokset_ja_lastensuojelu.pdf. Haettu 8.3.2017.
- Pekkarinen, Elina & Vehkalahti, Kaisa** (2012): *”Instituutiot lapsuutta ja nuoruutta rakentamassa - lapset ja nuoret instituutioita uudistamassa”*. Teoksessa Elina Pekkarinen, Kaisa Vehkalahti & Sami Myllyniemi (toim.) *Lapset ja nuoret instituutioiden kehyksissä*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Valtion nuorisoasiain neuvottelukunta.
- Peltonen, Matti** (1996): *”Suomalaisuus kansallisena omakuvana.”*. Teoksessa Jorma Tianen ja Ilkka Nummela (toim.) *Historiaa tutkimaan*. Jyväskylä: Atena.
- Peltonen, Matti** (1998): *”Omakuvamme murroskohdat”*. Teoksessa Pertti Alasuutari & Petri Ruuska (toim.) *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Peltonen, Matti** (2002): *Remua ja ryhtiä. Alkoholiolot ja tapakasvatus 1950-luvun Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Pihkala, Erkki** (1982): *”Teollistuva Suomi”*, teoksessa Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala, Viljo Rasila (toim.) *Suomen taloushistoria 2*. Helsinki: Tammi.
- Purhonen, Semi, Hoikkala, Tommi, Roos J.P.** (toim.) (2008): *Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina*. Helsinki: Gaudeamus.

- Puuronen, Vesa** (2003): *Pihasakeista alakulttuureihin. Nuorten ryhmätoiminta Suomessa 1900-luvun jälkipuoliskolla*. Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. Helsinki: SKS.
- Rantanen, Päivi** (1997): *Suolatut säkeet. Suomen ja suomalaisten diskursiivinen muotoutuminen 1600-luvulta Topeliukseen*. Helsinki: SKS.
- Ruonavaara, Hannu** (1998): ”*Vanhat yhteiskunnalliset liikkeet moraalisisäätelyn projekteina.*” Teoksessa Kaj Ilmonen ja Matti Siisiäinen (toim.) *Uudet ja vanhat liikkeet*. Tampere: Vastapaino.
- Räisänen, Arja-Liisa** (1995): *Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865-1920*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Salminen, Jari** (2012): *Koulun pirulliset dilemmat*. Helsinki: Teos.
- Siisiäinen, Martti** (1998): ”*Uusien ja vanhojen liikkeiden keinovalikoimat.*” Teoksessa Kaj Ilmonen ja Matti Siisiäinen (toim.) *Uudet ja vanhat liikkeet*. Tampere: Vastapaino.
- Sinnemäki, Aino** (1994): ”*Norbert Elias ja sivilisaatioprosessi.*” Teoksessa Risto Heiskala (toim.) *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Tampere: Gaudeamus.
- Sulkunen, Pekka** (1998): *Johdatus sosiologiaan. Käsitteitä ja näkökulmia*. Juva: WSOY.
- Taavetti, Riikka** (2014): ”*Seksi oli Rakkauden hinta - seksuaalisuus eilisen nuoruudessa.*” Teoksessa Kaisa Vehkalahti & Leena Suurpää (toim.) *Nuoruuden sukupolvet*. Tampere: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Tarjamo, Kerttu** (2006): ”*Kansakunnan tulevaisuutta pelastamassa - Viranomaisten keskustelu rikollisuudesta 1940- ja 50-lukujen Suomessa.*” Teoksessa Petri Karonen ja Kerttu Tarjamo (toim.) *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Tampere: SKS.
- Tuomaala, Saara** (2004): *Työtätekevästä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939*. Helsinki: SKS.
- Tuominen, Marja** (1991): *Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia*. Helsinki: Otava.
- Tähtinen, Juhani** (2011): ”*Moraali ja terveys kansalais- ja koulukasvatuksen polttopisteessä.*” Teoksessa Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.) *Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historia II. Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: SKS.
- Uljas, Päivi** (2012) *Hyvinvointivaltion läpimurto. Pienviljelyhegemonian rapautumisen, kansalaisliikehännän ja poliittisen murroksen keskinäiset suhteet suomalaisessa yhteiskunnassa 1950-luvun loppuvuosina*. Helsinki: Into.

- Valovirta, Elina** (2010): *"Ylirajaisten erojen politiikkaa"*. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino.
- Valtonen, Heli** (2004): *Minäkuvat, arvot ja mentaliteetit. Tutkimus 1900-luvun alussa syntyneiden naisten omaelämäkerroista*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Weber, Max** (1980): *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*. Juva: WSOY.
- Yesilova, Katja** (2009): *Ydinperheen politiikka*. Helsinki: Gaudeamus.